
”TÄMÄ TARKOITTAÄ ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUTTA”
Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta
edistävissä palveluissa

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Sosiaali- ja terveystalan johtaminen ja kehittäminen

Visamäki, syksy 2015

Nina Korventaival

VISAMÄKI

Sosiaali- ja terveystalalan johtaminen ja kehittäminen, sosionomi YAMK

Tekijä	Nina Korventaival	Vuosi 2015
Työn nimi	”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa	

TIIVISTELMÄ

Tämän opinnäytetyön lähtökohtana oli valmistautuminen YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksen edellyttämiin itsemääräämisoikeutta vahvistaviin lakimuutoksiin Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa. Opinnäytetyön tavoitteet olivat käsityksen muodostaminen palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja henkilöstön osaamisen tukeminen itsemääräämisoikeusasioissa.

Opinnäytetyö toteutettiin kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen osa muodostuu henkilöstön kanssa toteutettavasta kehittämishankkeesta ja toinen osa palvelunkäyttäjille suunnatusta laadullisesta tutkimuksesta. Opinnäytetyön toteutuksessa hyödynnetään vammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumisesta tehtyjä tutkimuksia sekä useita itsemääräämisoikeutta vahvistavia yleisesti käytössä olevia toimintamalleja.

Vuoden 2015 aikana toimintayksiköiden henkilökunnan valmius tukea itsemääräämisoikeutta vahvistui merkittävästi. Osaamisen lisääntyminen näkyy positiivisena muutoksena sekä fyysisessä että sosiaalisessa toimintaympäristössä.

Opinnäytetyön tuloksena saatiin viisi kehittämistoimenpide-ehdotusta, jotka ovat päivittäiskirjauskäytänteiden kehittäminen, työosuusrahakäytänteiden tarkistaminen, toiminnan yksilöllistäminen, työntekijöiden käyttämän palveluita koskeva termistön yhtenäistäminen ja eettisen työryhmän perustaminen.

Avainsanat Itsemääräämisoikeus, osallisuus, kehitysvammaisuus, päivätoiminta, työtoiminta, haastava käyttäytyminen, laatukriteerit, rajoitustoimenpide, vammaistyö, autismi

Sivut 70 s. + liitteet 6 s.

VISAMÄKI

Degree programme in Social and Health Care Development and Management

Author

Nina Korventaival

Year 2015

Subject of Master's thesis

"This means sovereignty", Strengthening of a sovereignty for Rinnekoti Foundation's Services for Employment and Participation

ABSTRACT

The starting point of this thesis was the preparation in the prerequisite of UN amendment of agreement on human rights to strengthening the sovereignty for disabled people in the Services for Employment and Participation of Rinnekoti Foundation. The objective of this thesis was to determine how the service users evaluate the strengthening of sovereignty in practice and to support the ability and the skills of the personnel in regards of strengthening the sovereignty of a person.

This thesis was performed in two phases. The first phase was a development project implemented together with the personnel and the second phase was a quality research for the service users. In order to perform the study/thesis the previous researches of sovereignty for disabled people and also many of the widely used operations models for strengthening the sovereignty were utilized.

During 2015 the ability of personnel to support the sovereignty of the service users improved significantly. The increased competence reflects as a positive change both in the physical and in the social operational environment.

As the result of the thesis I got five proposals to develop procedures: 1. to improve the daily registration practices, 2. to evaluate the allowance policies, 3. to individualize of the daily activities, 4. to standardize the terminology of the services used by the employees and 5. to establish a working committee for ethical issues in Rinnekoti Foundation.

Keywords Sovereignty of a person, participation, disability, day activity, work activity, challenging behavior, quality criteria, constraining procedure, work with the disabled, autism

Pages 70 p. + appendices 6 p.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KEHITYSVAMMAISTEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	3
2.1	Kehitysvammaisuus	4
2.2	Itsemääräämiskyky	5
2.3	Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutuminen.....	5
2.3.1	Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus.....	7
2.4	Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen	8
2.4.1	Haastavuus kehitysvammatyössä	8
2.4.2	Rajoitustoimenpiteet.....	9
3	RINNEKOTI-SÄÄTIÖ	11
3.1	Rinnekoti-Säätiön työllistymistä ja osallisuutta edistävät palvelut.....	11
3.2	Laatusuositukset työllistymisen ja osallisuuden tuen palveluihin.....	13
3.3	SHQS-laatuohjelma Rinnekoti-Säätiössä.....	13
4	TAVOITTEET JA RAJAUS	15
5	TIEDONKERUUMENETELMÄN VALINTA.....	16
6	HENKILÖSTÖN TUKI ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN VAHVISTUMISEEN RINNEKODISSA.....	17
6.1	IMO-prosessisuunnitelma	17
6.2	TOT-palveluiden IMO-työryhmän tapaamiset.....	19
6.3	Keskeisimmät kysymykset prosessin alkuvaiheessa.....	21
6.4	Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seurannat	25
6.4.1	Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta 1	25
6.4.2	Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta 2	28
6.4.3	Seurantojen yhteenveto	32
6.1	IMO-ryhmäläisten itsearviointi	33
6.1.1	IMO-osaamista tukevat verkostot ja kehittämistyö	35
6.2	Johtopäätelmät.....	37
7	PALVELUNKÄYTTÄJIEN NÄKÖKULMA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN EDISTÄMISEEN	42
7.1	Teemahaastattelun toteuttaminen	42
7.2	Tutkimuskysymykset	43
7.3	Aineiston analyysi	44
7.3.1	Ajatuksia itsemääräämisoikeudesta	44
7.3.2	Kokemukset itsemääräämisoikeuden toteutumisesta TOT-palveluissa	47
7.3.3	Säännöt ja rajoitukset	51
7.3.4	Itseä koskevan tiedon saanti	53

7.3.5	Toiveita omaan kohteluun haastavissa tilanteissa	55
7.4	Tulokset.....	56
8	TOT-PALVELUIDEN KEHITTÄMISTOIMENPIDE-EHDOTUKSET.....	58
8.1	Päivittäiskirjauskäytänteiden kehittäminen.....	58
8.2	Työosuusrahakäytänteiden tarkistaminen	59
8.3	Toiminnan yksilöllistäminen.....	59
8.4	Työntekijöiden käyttämien palveluita koskevan termistön yhtenäistäminen ...	60
8.5	TOT-palveluiden eettisen työryhmän perustaminen	60
9	POHDINTAA.....	61
	LÄHTEET	65

Liite 1	Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta ohje 1
Liite 2	IMO-seurantalomake 1
Liite 3	Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta ohje 2
Liite 4	IMO-seurantalomake 2
Liite 5	Suostumuslomake kehittämishankkeeseen osallistuvalle
Liite 6	Itsearviointilomake

1 JOHDANTO

Vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyvät teemat ovat olleet useita vuosia erityisen tarkastelun kohteena Suomessa, koska lainsäädäntömme ei ole täyttänyt vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen vaatimuksia. Itsemääräämisoikeuden vahvistamista tukevan lainsäädännön muuttaminen on edennyt hitaasti. Itsemääräämisoikeushanke käynnistyi 2.7.2010, jolloin sen valmisteluun nimettiin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan itsemääräämisoikeus – työryhmä. Työryhmän toimikausi kesti kolme vuotta ja kuusi kuukautta ja päättyi helmikuussa 2014. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014:4, 10.)

Uuden lainsäädännön tarkoituksena oli vahvistaa asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta ja vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Niissä tilanteissa, joissa rajoitustoimenpiteiden käyttö olisi välttämätöntä sosiaali- ja terveydenhuollon toteuttamiseksi lain mukaan viimeisenä keinona sallittua, toimenpide tulisi mitoittaa oikein ja valita aina lievin tilanteessa mahdollinen keino. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014:4, 14.)

Hallituksen lakiesitys sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi annettiin eduskunnalle 28.8.2014. Käytän tässä opinnäytetyössäni tästä lakiehdotuksesta lyhennettä IMO-lakiehdotus. Uuden lain ja siihen liittyvien muiden lakien voimaantuloa ehdotettiin tulevan voimaan 1.11.2014. Lain voimaan tuleminen siirtyi kuitenkin vuoden 2015 puolelle. Keväällä 2015 eduskunnalle edellisenä vuonna luovutettu lakiesitys kuitenkin raukesi, koska sitä ei ehditty käsitellä vaalikauden aikana. Itsemääräämisoikeutta vahvistavaa lainsäädäntöuudistusta jatkettiin neuvottelevan virkamiehen Riitta Burrellin johdolla tavoitteena muuttaa kehitysvammalakia niin, että se vastaa vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen vaatimuksiin.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta käsiteltiin valtioneuvoston yleisistunnossa 22.10.2015 ja esitys hyväksyttiin. Käytän tässä opinnäytetyössäni tästä lakiesityksestä nimitystä kehitysvammalain muutosehdotus. Eduskunnan käsitteilyä odottamassa olevassa lakiesityksessä säädetään toimenpiteistä itsenäisen suoriutumisen ja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi, rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämisestä sekä rajoitustoimenpiteiden käytölle asetettavista yleisistä edellytyksistä ja ihmisarvon kunnioittamisesta. Lakiehdotuksessa on säädökset kullekin rajoitustoimenpiteelle asetettavista erityisistä edellytyksistä ja säännöksistä rajoitustoimenpidettä koskevan päätöksen tai muun ratkaisun tekemiseen. (Valtioneuvosto 2015.)

Työskentelen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävässä palveluissa, jotka tarjoavat työ- ja päivätoimintaa, työhönvalmennusta ja kuntouttavaa työtoimintaa noin 450 henkilölle vuonna 2015. Palvelut ovat nimensä mukaisesti osallisuutta ja työelämäosallisuutta tukevia sosiaali- ja kehitysvammahuollon palveluita, joilla tavoitellaan ja edistetään työelämän ulkopuolella esimerkiksi vamman, sairauden tai muun syyn johdosta olevien yhteiskunnallista osallisuutta. (Klem 2013,10.)

Tämän Sosiaali- ja terveysalan johtamisen ja kehittämisen YAMK-opinnäytetyön alkuperäisenä tarkoituksena oli yhdessä Rinnekoti-Säätiön työllistymistä ja osallisuutta edistävien palveluiden henkilöstön kanssa laatia ohjeistus itsemääräämisoikeuden toteutumisen lisäämisen tueksi niin, että se olisi vastannut silloisen IMO-lakiehdotuksen asettamiin edellytyksiin sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä.

Itsemääräämisoikeutta tukevan lainsäädännön valmistelun ja käsittelyn pitkityessä lakimuutokseen perustuvan ohjeistuksen laatiminen henkilöstölle ei ollut enää keväällä 2015 ajankohtaista, mikä aiheutti muutoksia opinnäytetyöni toteuttamistapaan ja tavoitteisiin. Toisaalta jo kevään 2015 aikana minulle selvisi, että ohjeita itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen palveluissamme voi antaa vain palvelujen piirissä oleva henkilö itse. Näin ollen päätin kysyä palvelunkäyttäjiltämme suoraan sitä, mikä vahvistaa heidän itsemääräämisoikeuttaan ja mitä itsemääräämisoikeus heidän mielestään on. Jo aiemmin aloitettu itsemääräämisoikeusasioiden työstäminen yhdessä yksiköittemme esmiesten kanssa viitoitti teemahaastattelun sisältöalueet.

Opinnäytetyön tavoitteiksi muodostuivat käsityksen muodostaminen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta TOT-palveluissa sekä henkilöstön osaamisen tukeminen itsemääräämisoikeusasioissa. Työn tuloksena syntyivät toimenpide-ehdotukset itsemääräämisoikeuden vahvistamisen edistämiseksi TOT-palveluissa.

Opinnäytetyön tekeminen alkoi syksyllä 2014 ja päättyi jouluna 2015. Prosessi kesti puoli vuotta suunniteltua pitempään, koska tein muutoksen prosessisuunnitelmaan alkuperäisen IMO-lakiehdotuksen rauettua keväällä 2015. Tämän opinnäytetyön tuloksena syntyneet kehittämissuositukset ovat tulosta kehittämishankkeen, teemahaastattelun ja havainnoinnin perusteella muodostuneista johtopäätöksistä. Koska kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta vahvistava lakimuutos on opinnäytetyön valmistumisajankohtana joulukuussa 2015 vielä avoin, päätin jättää tulosten ja kehittämissuositusten peilauksen mahdolliseen tulevaan lakiin aiottua vähäisemmäksi. Päätös osoittautui järkeväksi aivan opinnäytetyön viimeistelyn loppumetreillä, jolloin perustuslakivaliokunta antoi lausuntonsa kehitysvammalain itsemääräämisoikeutta ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä koskevasta hallituksen esityksestä. Valiokunnan lausunto edellyttää monia sellaisia muutoksia, joita edunvalvontajärjestöt vaativat. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2015.)

Vaikka itsemääräämisoikeutta vahvistavan lainsäädännön voimaan tuleminen onkin viivästynyt, on itsemääräämisoikeuden työstäminen yhdessä Rinnekoti-Säätiön työllistymistä ja osallisuutta edistävien palveluiden henkilökunnan ja ennen kaikkea palvelunkäyttäjien kanssa antanut minulle paljon uusia näkökulmia, ideoita ja innostusta tulevaisuuteen. Näillä eväillä on hyvä jatkaa työskentelyä työn tuloksena syntyvien toimenpide-ehdotusten saattamiseksi osaksi käytännön työtä Rinnekodissa.

2 KEHITYSVAMMAISTEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Pirjo Kaarakainen tutki pro gradu-tutkielmassaan mitä asiakkaan itsemääräämisellä tarkoitetaan itsemääräämisoikeus-lakiuudistuksen asiakirjoissa. Kaarakainen (2014, 44) määrittelee itsemääräämisoikeuden tarkoittavan oikeutta määrätä itsestään ja omasta toiminnastaan. Itsemääräämisoikeuslakiasiakirjoissa itsemääräämisoikeus liitetään erityisesti hoidosta ja palveluista päättämiseen.

Suomen perustuslain (731/1999) mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauteen, yksityiselämänsuojaan, uskonnon- ja omantunnonvapauteen, omaisuusdensuojaan, omaan kieleen ja kulttuuriin, sosiaaliturvaan ja oikeusturvaan. Jokaisella yksilöllä on oikeus määrätä itsestään ja toimistaan (HE 309/1993). Edellä laissa kuvatut perusoikeudet ovat hyvin lähellä itsemääräämisoikeutta. Kaarakainen (2014, 46) määrittelee perusoikeuden itsemääräämisoikeuden lähikäsitteeksi.

Terho Pursiainen (2005, 62) kiteyttää itsemääräämisoikeuden tarkoittamaan kahta asiaa; oikeutta valita tarjolla olevista vaihtoehdoista toisen puuttumatta valintaan ja oikeutta saada sama vaihtoehtojen kirjo kuin muillekin ihmisille tarjotaan. Käytän tässä opinnäytetyössäni itsemääräämisoikeudesta lyhennettä IMO.

Itsemääräämisoikeus liittyy läheisesti osallisuuteen, joka tulee erottaa osallistumisen käsitteestä. Heikkilä & Julkunen (2003, 4-5) jakavat osallisuuden neljään vaiheeseen sen mukaan, miten osallisuus lisääntyy:

1. Palvelunkäyttäjät osallistujina
2. Palvelunkäyttäjät ovat osallisina eivätkä vain palautteen antajina
3. Palvelunkäyttäjät laadun kehittäjinä
4. Palvelunkäyttäjät johtajina

Keskityn tässä opinnäytetyössäni tarkastelemaan TOT-palveluiden piirissä olevien palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeuden toteutumista, koska itsemääräämisoikeuden toteutuminen on nähdäkseni edellytys osallisuuden toteutumiselle. Toimintaympäristön valmius ja kyky mahdollistaa kaikkien ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen on pohja aidolle osallisuudelle. Toi-

saalta Mari Kivistö (2015, 53-54) tuo esille näkökulman siitä, että osallisuus on ristiriitainen käsite. Osallisuuden käsitteeseen liittyy sosiaalipoliittisesti näkökulmia, jotka saattavat jopa kaventaa vammaisen ihmisen osallisuutta. Mikäli osallisuutta ja myös itsemääräämisoikeutta tarkastellaan kuluttajuuden näkökulmasta, herää kysymys siitä, lisääkö esimerkiksi valinnan vapauden lisääntyminen palveluiden valinnassa palveluiden laatua. Tosiasiassahan yksityisten palveluntuottajien palveluiden sisältö määräytyy nykyään hyvin paljon kilpailutusten myötä.

2.1 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa henkilön kehitys tai henkinen toiminta on häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Merkittävimpiä kehitysvammaisuutta aiheuttavia tekijöitä ovat hermoston sairaudet, vauriot ja toiminnan puutokset, kuten aivojen kehityshäiriöt. Mikäli häiriöihin liittyy älyllisten toimintojen vajavuutta, kyseessä on älyllinen kehityshäiriö. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 16.)

Maailman terveysjärjestön (WHO) tautiluokituksen ICD-10:n mukaan älyllinen kehitysvammaisuus tarkoittaa sitä, että ihmisen henkinen kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Puutteita esiintyy erityisesti kehitysiässä opittavissa taidoissa. Kehitysvammaisuus voi esiintyä yksinään tai yhdessä jonkin muun vamman tai psyykkisen tilan kanssa. (Kaski ym. 2009, 16.)

The American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) määrittelee älyllisen kehitysvammaisuuden ihmisen toiminnallisuuden kautta, jolloin ratkaisevia tekijöitä ovat toimintakyky, edellytykset ja ympäristön vaatimukset. AAIDD:n määritelmän mukaan kehitysvammaisuudessa on kyse toimintakyvyn huomattavista rajoitteista. (Kaski ym. 2009, 16-17.) Kehitysvammaisuus ei kuitenkaan tarkoita, ettei ihminen olisi oppimiskykyinen. Toiminnan tukemisen näkökulmasta on tunnistettava ne alueet, joissa edistymisessä on eniten hyötyä ihmiselle hyvän elämän kannalta. (Koivikko & Autti-Rämö 2006, 1907.)

Kehitysvammaisuus jaotellaan lievään, keskiasteiseen, vaikeaan tai syvään kehitysvammaisuuteen. Älyllisen kehitysvammaisuuden aste ei kuitenkaan kerro sitä, mitkä edellytykset ihmisellä on selviytyä elämässään. Ympäristöllä ja ihmisen muilla ominaisuuksilla ja myös rajoitteilla on huomattava merkitys toimintakykyyn. (Kaski ym. 2009, 19.)

ICF-luokituksen (International Classification of Functioning, Disability and Health) mukaan toimintakyky on yläkäsite, joka kattaa sekä ruumiin toiminnot, että sen rakenteet ja osallistumisen. Toimintakyky muodostuu yksilön ja hänen terveydentilansa sekä yksilöön liittyvien tilannesidonnaisten tekijöiden kuten ympäristön välisestä positiivisesta vuorovaikutuksesta. Yksilön toimintarajoitteet on yläkäsite ruumiin rakenteiden ja vajavuuksien sekä osallistu-

mis- ja suoritusrajoitteille. Toimintarajoitteissa yksilön ja hänen terveydentilansa sekä yksilöön liittyvien tilannesidonnaisten tekijöiden kuten ympäristön välinen vuorovaikutus on negatiivista. (Stakes 2004:4, 208.)

2.2 Itsemääräämiskyky

Itsemääräämiskyky -termi on Pirjo Kaarakaisen (2015, 63) mukaan IMO-lakityöryhmän pyrkimys yhdenmukaistaa lakikieltä korvaamalla toimintakyvyn käsite itsemääräämiskyvyn käsitteellä. Itsemääräämiskyvyn ongelmana on itsemääräämiskyvyn määrittelyn vaikeus ja puuttuvat arviointimittarit.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n mukaan itsemääräämisoikeuskyvynarvioinnissa tulee käyttää luotettavia, yleisesti hyväksyttäviä ja tilanteeseen sopivia sosiaali- ja terveydenhuollon arviointivälineitä – ja menetelmiä. Myös aiemmin tehdyt selvitykset tulee ottaa huomioon. (Sivula 2014, esitelmä.)

Kehitysvammaliiton IMO-itsemääräämisoikeushankkeen työpajassa 3.6.2015 keskusteltiin hankkeen psykologien työryhmän kannanotosta itsemääräämiskyvyn arvioinnin toteuttamiseen. Psykologin osaamisen hyödyntäminen myös muiden ammattiryhmien, kuten toimintaterapeuttien ja hoitajien käyttämien mittareiden tulkinnassa on tärkeää, koska psykologeilla on koulutuksensa puolesta tietotaitoa arviointimenetelmien luotettavuudesta, käyttökelpoisuudesta ja tulkinnasta.

Itsemääräämiskyvyn arviointi on merkittävässä roolissa itsemääräämisoikeuden rajoittamista tarkasteltaessa. Arvioinnin tulisi olla yhtenäinen koko maassa ja sille tulisi laatia yhtenäinen kriteeristö. On perusteltua, että arvioinnista vastaisi moniammatillinen työryhmä, eikä yksi ammattikunta yksin. (Kaarakainen 2014, 69.) Itsemääräämiskyvyn arvioinnin kriteeristön ja suorittamistavan määrittelyn merkitys osana kehitysvammalaitteita menetti kiireellisyytensä, kun IMO-lakiehdotus raukesi keväällä 2015. Itsemääräämiskyvyn arviointi arjessa on kuitenkin ajankohtaista ja tärkeää, lisää yhtenäisiä käytänteitä arviointiin tarvitaan.

2.3 Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutuminen

Vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden ja tasa-arvon toteutumisesta tehtyjä tutkimuksia on viime vuosina tehty Suomessakin useita. Itsemääräämisoikeuden toteutumista ei kuitenkaan ole suoranaisesti tarkasteltu päiväkautta toiminnan sisällöissä, vaikka viime aikoina onkin tutkittu vammaisten ja osatyökykyisten sijoittumista palkkatyöhön sekä heidän osallisuuttaan työelämään sijoittumisessa.

Osallisuus on ihmisoikeus- ja yhdenvertaisuuskysymys ja vammaiset päätyvät usein ns. vammaisten ammatteihin ilman, että ammatinvalinnassa otettaisiin ensisijaisesti huomioon henkilön kyvyt ja kiinnostukset. (Linnakangas, Suik-

kanen, Savtschenko & Virta 2006, 41.) Osallisuuden toteutumiseen liittyy aina myös itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Taher Fahimin (2015, 20) katsauksessa kehitysvammaisten osallisuuteen työtoiminnassa ja tuetussa työssä selvisi, että työtoiminnassa kehitysvammaiset voivat vaikuttaa enemmän päivittäiseen työhönsä ja työolosuhteisiinsa kuin tuetussa työssä.

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen liitetään usein ensisijaisesti oikeuteen valita oma asuinpaikkansa ja –muotonsa. Kortemäen (2013, 84-85) tutkimuksen tulosten mukaan kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus omista asioista päätettäessä on vielä hyvin vähäistä. Tähän vaikuttavat sekä rakenteelliset että työntekijöistä lähtevät tekijät, jotka estävät kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tutkimuksessa ilmeni myös ihmisoikeudellisia rikkomuksia, jotka aiheutuivat esimerkiksi siitä, että työntekijät kokivat ettei asiakkailta ole kykyä tehdä omaan elämäänsä liittyviä päätöksiä. Oman kokemukseni mukaan edellinen on palveluiden piirissä yleistä siitähän huolimatta, että työntekijän asennoituminen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen ja palvelunkäyttäjien vaikutusmahdollisuuksien vahvistamiseen on myönteistä.

Susan Eriksson (2008, 13) tutki vammaisten ihmisten osallisuutta omissa elämäntilanteissaan, yhteisössä ja yhteiskunnassa. Etenkin vaikeavammaiset ovat riippuvaisia muiden ihmisten avusta ja näin ollen he altistuvat vallankäytölle sekä pienissä arkielämän asioissa kuin suurissa elämään kuuluvissa ratkaisuissa. Erikssonin (2008, 171) sosiologinen tutkimus osoitti, että normaalin varaan rakentuvat yhteiskuntarakenteet määrittävät perustavalla tavalla elämäntilanteita. Koska yhteiskunta olettaa yksilön elävän tavanomaisen elämäntilanteen mukaan, vammaisten ihmisten syrjäytymisriski on ymmärrettävä ilmiö. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi tulee hyödyntää uutta ajattelua, vaihtoehtoisia toimintatapoja ja luoda yksilöllisiä elämäntilanteita.

Kehitysvammaliiton RATTI-hankkeeseen liittyvä Katariina Hakalan (2015, 7) tutkimus ”Kyllä ihmisoikeuksissa on parantamisen varaa!” Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa nostaa esille neljä oikeutta: 1. Oikeus valita, missä ja kenen kanssa asuu, 2. Oikeus mielekkääseen työhön ja kohtuulliseen palkkaan, 3. Oikeus hallinnoida omaa kotia ja sitä, kenen kanssa ja miten asumisesta neuvotellaan, ja 4. Oikeus ”somen” kansalaisuuteen ja maailman-kansalaisuuteen kansainvälisissä tietoverkoissa. Opinnäytetyöni sivuaa näistä Hakalan määrittelemistä oikeuksista toista, koska oleellinen TOT-palveluiden laadun osatekijä on toiminnan mielekkyys palvelunkäyttäjän näkökulmasta.

Vammaisten ihmisten työllistymistä on tutkittu jonkin verran etenkin osallisuuden näkökulmasta. Osallisuus on ihmisoikeus- ja yhdenvertaisuuskysymys ja vammaiset päätyvät usein ns. vammaisten ammatteihin ilman, että ammatinvalinnassa otettaisiin ensisijaisesti huomioon henkilön kyvyt ja kiinnostukset. (Linnakangas ym. 2006, 41.) Osallisuuden toteutumiseen liittyy aina myös itsemääräämisoikeuden toteutuminen, mutta varsinaista tutkimusta ke-

hitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista päiväaikai-
sessa toiminnassa ei ole Suomessa tehty.

Vammaisella henkilöllä ei aina ole riittävästi edellytyksiä huolehtia itse itse-
määräämisoikeutensa toteutumisesta, joten palveluprosesseissa tulisi olla me-
nettelytapoja, jotka vahvistavat itsemääräämisoikeuden toteutumista (Valvira
1:2013, 9). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (2015) mukaan itsemääräämisoike-
utta vahvistetaan muun muassa siten, että henkilökunta yhdessä ennakoii ja
ehkäisee haastavia tilanteita ja vähentää rajoitustoimenpiteitä.

Vammaisen nuoren aikuistumista on tutkinut mm. Helena Ahponen. Tutki-
muksessa nousi esille ympäristön tuen merkitys siinä, miten nuorta tuetaan tai
estetään saavuttamaan tavoitteensa. Jäykkä ja estävä ympäristö voi muodostua
esteeksi tavoitteiden saavuttamiselle ja näin ollen myös itsemääräämisoikeu-
den toteutumiselle. Vaikka yleiset periaatteet vammaisten yhdenvertaisuudes-
ta ja oikeuksista ovat yleisesti hyväksytyjä, todellisessa elämässä tämä ei näy
samoin. (Ahponen 2008, 204.)

2.3.1 Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista on ensimmäinen kattava
ihmisoikeussopimus. Yleissopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa
vuonna 2006 ja se tuli voimaan 3.5.2008, kun 20 jäsenvaltiota oli saanut teh-
tyä kansalliset ratifiointitoimet. Suomi allekirjoitti yleissopimuksen jo vuonna
2007, mutta sen ratifiointi edellytti Suomelta lainsäädännön muutoksia.
(Suomen YK-liitto 2012, 3-4.)

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifioinnin
pitkittyessä Ulkoasiainministeriö asetti 6.5.2011 työryhmän, jonka tehtävänä
oli valmistella yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifiointitoi-
menpiteet (Ulkoasiainministeriö 2014.) Työryhmän mietintö luovutettiin halli-
tukselle tammikuussa 2014 ja sen perusteella eduskunnalle laadittiin vam-
maisyleissopimuksen ja pöytäkirjan hyväksymistä koskeva hallituksen esitys
(HE 284/2014 vp). Hallituksen esityksen mukaan yleissopimuksen ratifiointi
edellyttää voimassa olevan lainsäädännön muutamista henkilön vapautta ja
turvallisuutta koskevan yleissopimuksen 14 artiklan osalta (HE 96/2015 vp,
42-43).

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointi eteni
vihdoin 3.3.2015, kun eduskunta hyväksyi YK:n vammaisopimuksen ja sen
valinnaisen pöytäkirjan edellyttäen, että ennen kuin Suomi voi kansainvälises-
ti sitoutua yleissopimukseen tulee Suomen lainsäädännön täyttyä sopimuksen
14 artiklan osalta. Tasavallan presidentti Sauli Niinistö päätti yleissopimuksen
ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifioinnista 10 päivänä huhtikuuta 2015. Ta-
voitteena on, että Suomi voi tallettaa ratifioimisasiakirjansa YK:n pääsihtee-

rille kun kehitysvammalain lakimuutos on tullut voimaan. (HE 96/2015 vp, 42-43).

2.4 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

Kehitysvammaisten erityishuollon palveluissa joudutaan toisinaan tilanteisiin, jolloin henkilön oman tai muun henkilön terveyden, turvallisuuden tai muun painavan syyn takia joudutaan rajoittamaan henkilön itsemääräämisoikeutta tai perusoikeuksia. Tämän hetkisen lainsäädännön puutteista johtuen on mahdollista, että henkilön itsemääräämisoikeutta tai perusoikeuksia rajoitetaan ilman perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävää perustetta. (HE 96/2015 vp, 51.)

Mikäli ihmisen perusoikeuksia joudutaan rajoittamaan, rajoittamistoimenpiteiden tulee perustua lakiin ja niiden tulee olla aina viimesijaisin toimenpide. Itsemääräämisoikeuden rajoittamista tapahtuu myös muutoin kuin rajoittamistoimenpiteiden käytön kautta. Itsemääräämisoikeutta voivat rajoittaa esimerkiksi toimintayksikön menettelytavat, joita ei edes mielletä itsemääräämisoikeutta rajoittaviksi toimenpiteiksi. On mahdollista, että kyseiset toimintamallit ovat osa palvelu-prosessia. (Valvira 1:2013, 9). Esimerkkeinä perusoikeuksia rajoittavista toimintamalleista toimii hyvin Antti Teittisenkin (2012, 70) esille tuoma henkilökunnan sääntelemä asukkaiden päivärhythmi tai muu yksilöiden arjen tasapäästämiseen perustuva toiminta.

2.4.1 Haastavuus kehitysvammatyössä

Haastavuus kehitysvammatyössä liitetään yleisesti haastavaan käyttäytymiseen (Hakala 2015, 38). Haastava käyttäytyminen on nykyään vakiintunut termi, jota käytetään etenkin autismi- ja kehitysvammatyössä. Bo Hejlskov Elvén (2010, 14-17) määrittelee haastavan käyttäytymisen käyttäytymiseksi, joka aiheuttaa ongelmia henkilön ympärillä oleville ihmisille. Haastavan käyttäytymisen määrittely on hänen mukaansa aina kontekstisidonnaista eli riippuu siitä, mikä käytös sopii mihinkin tilanteeseen. John Clementsin (2005, 9) mukaan haastava käytös on käytöstä, josta on merkittäviä seurauksia henkilölle itselleen tai muille ihmisille. Seuraukset voivat olla fyysisiä, sosiaalisia, elämäntyylisiin vaikuttavia, taloudellisia tai emotionaalisia.

Haastavaa käyttäytymistä esiintyy tutkimusten mukaan noin 10-15% kehitysvammaisista henkilöistä. Heistä noin kahdella kolmasosalla haastavaa käyttäytymistä esiintyy useammalla kuin yhdellä elämän osa-alueella. (Emerson & Einfeld 2011, 17-19.)

Joidenkin tutkimusten mukaan miehillä esiintyy jonkin verran enemmän haastavaa käyttäytymistä kuin naisilla, mikä korostuu etenkin aggression ja omaisuuden tuhoamisen suhteen. Toisaalta jotkin tutkimukset ovat osoittaneet, että naisilla näyttää esiintyvän enemmän aggressiivista käytöstä kuin miehillä.

Haastava käyttäytyminen näyttää lisääntyvän lapsuuden ja nuoruuden aikana 15-34 vuotiaana ja alkaa sen jälkeen laskea. Eniten haastavaa käyttäytymistä esiintyy 15-24 vuotiaiden ikäryhmässä. Tutkimukset myös osoittavat, että itseä vahingoittava käyttäytyminen ilmenee nuoremmilla useimmin pään hakaamisena tai sormien puremisena kuin vanhemmilla, jotka taas nyppivät ihoaan tai vahingoittavat itseään välineillä enemmän kuin nuoremmat henkilöt. (Emerson ym. 2011, 19-20.)

Vaikka haastavasti käyttäytymiseen taipuvaisten ihmisten diagnoosit ovat hyvin erilaisia, ovat haastavan käyttäytymisen taustalla vaikuttavat syyt usein samoja (Elvèn 2010, 10). Yleisimpiä haastavan käyttäytymisen taustalla vaikuttavia syitä ovat kommunikoinnin ongelmat, sosiaalinen taitamattomuus, kipu tai muu fyysinen tuntemus, aistitoimintojen poikkeavuudet, vaikeus hahmottaa tilannetta ja ympäristöä tai vaikeus omien tai muiden tunnetilojen tunnistamiseen. Joskus haastava käyttäytyminen voi olla myös opittu käyttäytymismalli. (Korventaival 2012, 10.)

Haastavaan käyttäytymiseen liittyy aina stressitason nousua. Kun ihmisen stressitaso nousee liian korkeaksi, joutuu ihminen kaaostilaan ja menettää itsehallintansa. Kaaoksen tunne voi aiheuttaa ahdistusta, väkivaltaisuutta, sisäänpäin kääntyneisyyttä tai itsensä vahingoittamista. Stressitasoa nostavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi heikko sentraalinen koherenssi, toiminnanohjauksen vaikeudet, struktuurin puute, unihäiriöt, aistitoimintoihin liittyvät tekijät tai kipu. (Elvèn 2010, 120-136.)

Haastavasta käyttäytymisestä on tullut diagnoosinomainen ilmiö kehitysvammahuollossa. Haastavasti käyttäytyville ihmisille suunnitellaan ja toteutetaan heille kohdennettuja palveluita, joissa voidaan vastata haastavasti käyttäytyvän ihmisen tarpeisiin. (Hakala 2015, 38.) Oma lähtökohtani tässä opinäytetyössäni sekä työskentelyssäni kehitysvammaisten ja autististen ihmisten parissa on kuitenkin se, että ympäristön muokkaamisen avulla voidaan edistää huomattavasti jokaisen ihmisen hyvinvointia ja toimintakykyä. Mikäli palveluiden suunnittelun taustalla on ajatus palveluista, joissa haastavaa käyttäytymistä on mahdollista kohdata mahdollisimman turvallisesti, keskittyy huomio väistämättä käyttäytymisen hallintaan eikä käyttäytymisen taustalla vaikuttaviin syihin. Palveluiden suunnittelun lähtökohtana tulisikin olla ihmisen kokonaisvaltainen hyvinvointi, jota tukemalla haastava käyttäytyminen vähenee.

2.4.2 Rajoitustoimenpiteet

Kehitysvammalain 42 §:ssä käytetään ilmaisua pakon käyttö. Rajoittamistoimenpiteitä kutsutaan monella nimellä, kuten rajoittava suojatoimenpide, rajoitus- ja turvatoimenpide, suoja- ja turvatoimenpide tai pakkotoimenpide (Valviran selvityksiä 1:2013, 33).

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira teki vuoden 2012 aikana selvityksen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta lastensuojelun, mielenterveys- ja päihdehuollon sekä vammaisten henkilöiden ympärivuorokautista hoitoa ja palvelua tarjoaviin yksiköihin. Selvityksen perusteella Valvira antoi 15.3.2013 päivätyn ohjeen sosiaalihuollon itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta. Ohjeen mukaan asiakkaan perusoikeuksia joudutaan jossain tilanteissa rajoittamaan henkilön itsensä tai muiden henkilöiden turvallisuuden takaamiseksi. Rajoittamistoimenpiteen tulee olla välttämätön asiakkaan turvaamiseksi ja rajoittamistoimenpiteen tulee olla suhteessa tavoitteeseen nähden. (Valvira 2/2013.)

Kehitysvammalain 42§ ennen vuonna 2016 voimaantulevaksi suunniteltua kehitysvammalain muutosta ei määrittele sitä, mitkä toimenpiteet ovat rajoittamistoimenpiteitä. Rajoittamistoimenpiteiden määrittelyä lähestytään usein sitä kautta, että mitkä toimenpiteet tai käytänteet eivät ole rajoittamistoimenpiteitä. Valviran selvityksessä (1:2013, 33-34) yksiköille laadituissa ohjeistuksissa rajoittamistoimenpiteiksi ei luettu esimerkiksi turvallisuuteen liittyviä rajoituksia tai normaaliin kasvatukselliseen vuorovaikutukseen kuuluvaa rajojen asettamista tai tilanteita, jolloin ihminen itse pyytää eristämistä. Kehitysvammalain muutosehdotuksessa rajoittamistoimenpiteiksi on määritelty kiinnipitäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilötarkastus sekä lyhytaikainen erillään pitäminen. Lakimuutosehdotuksessa muiden rajoitustoimenpiteiden käyttö ei olisi sallittua. (HE 96/2015 vp, 54)

Huomioitavaa on, että kehitysvammalain muutosehdotuksessa rajoitustoimenpiteiden käytön soveltamisalaksi on ehdotettu rajattavaksi koskemaan vain ympärivuorokautista asumista sekä laitoksia (HE 96/2015 vp, 55). Mikäli lakimuutos astuu voimaan ehdotetussa muodossa, päiväaikaisessa toiminnassa rajoitustoimenpiteiden käyttö ei ole sallittua. Lakiehdotuksessa erotetaan kuitenkin rajoitustoimenpiteistä perushoitoon kuuluvat toimenpiteet, joihin kuuluvat henkilön hyvinvointiin olennaisesti vaikuttavista toiminnoista kuten levosta, ruokailusta ja puhtaudesta samoin kuin psyykkisistä ja sosiaalisista perustarpeista huolehtiminen. Henkilön turvallinen lepo, ruokailu tai ulkoilu voidaan mahdollistaa käyttämällä erilaisia apuvälineitä tarvittaessa. Kehitysvammalain muutosehdotuksessa on lisäksi otettu kanta, jonka mukaan erityishuollossa tarpeen mukaan lukittuna pidettävät ovet eivät ole perusoikeusrajoituksia, mikäli tiloista poistumaan kykenevät henkilöt pääsevät liikkumaan rajoituksetta. (HE 96/2015 vp, 55-56).

Yksityisten palveluntuottajien kuten Rinnekoti-Säätiön velvollisuus on yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain (922/2011) mukaan laatia omavalvontasuunnitelma, johon liittyy rajoittamistoimenpiteitä koskeva menettelyohje (Valviran ohje 2/2013, 4). Rinnekoti-Säätiöllä noudatetaan koko organisaatiota koskevaa yleistä suunnitelmaa itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi Rinnekoti-Säätiön palveluissa. Tavoitteena on suunnitelman ja ohjeistuksen tarkentaminen heti, kun tiedetään milloin ja minkälaisena kehitysvammalain muutos astuu voimaan.

3 RINNEKOTI-SÄÄTIÖ

Rinnekoti aloitti toimintansa vuonna 1927 Helsingin Diakonissalaitoksen alaisuudessa ja Rinnekoti-Säätiö perustettiin vuonna 1957. Rinnekoti-Säätiö tuottaa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä opetustoimen palveluja päätoimintanaan kehitysvammaisten palvelut.

Rinnekoti-Säätiön pääasiallisia asiakkaita ovat kunnat, jotka ovat velvollisia järjestämään kehitysvammaisille heidän tarvitsemansa palvelut. Rinnekoti-Säätiön toiminta perustuu eri laeissa yksityisille palveluntuottajille annettuun oikeuteen tuottaa palveluja mm. kunnille ja kuntayhtymille (Rinnekoti-Säätiö 2015a).

3.1 Rinnekoti-Säätiön työllistymistä ja osallisuutta edistävät palvelut

Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävät palvelut tarjosivat vuonna 2014 mielekästä työtä ja toimintaa yli 400:lle kehitysvammaiselle ja erityistä tukea tarvitsevalle ihmiselle. Toiminnan lähtökohtana ovat palvelunkäyttäjän mielenkiinnot, motivaatio, taidot ja kuntoutustavoitteet. Toiminta vahvistaa palvelujen käyttäjien osallisuutta, elämänhallintaa ja itsemääräämisoikeuden toteutumista (Rinnekoti-Säätiö 2015a,11).

Käytän tässä opinnäytetyössä Työllistymistä ja osallisuutta edistävästä palvelusta Rinnekoti-Säätiössä käytössä olevaa lyhennettä TOT-palvelut. Ennen vuotta 2015 TOT-palvelut olivat Työ- ja päivätoimintapalveluja. Tulosalueen nimeksi uudistettiin aluksi Työllistymistä ja osallisuutta tukevat palvelut, mutta syksyllä 2015 tulosalueen johtoryhmä päätti korvata tulosalueen nimestä sanan ”tukevat” tilalle sanan ”edistävät”. Lyhennettä TOT-palvelut ei kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi muuttaa.

TOT-palveluita tarjotaan vuonna 2015 kahdessatoista yksikössä, joista osassa toimintaa toteutetaan useammassa toiminnallisessa ryhmässä. Yksiköt ovat Toimintakeskus Nyyttipuisto Helsingin Alppikylässä, Toimintakeskus Malminkartano Helsingin Malminkartanossa, Toimintakeskukset Kornetti ja Kippari Helsingin Pitäjämäellä, Toimintakeskus Meripihka Helsingin Pihlajamäessä, Toimintakeskus Jaakkola Keravalla sekä Toimintakeskus Tarmola Porvoossa. Espoon Lakistossa Rinnekoti-Säätiön alueella toimii Lakiston osallisuutta edistävän päivätoiminnan ryhmät Ainontupa ja Kulttuuriryhmä, Lakiston vahvasti tuetun päivätoiminnan ryhmät Päivälä ja Toiminta- ja kommunikaatioryhmä, Lakiston autismitiimin ryhmät Joonatan ja Ankkuri, Lakiston sisätyötoiminnan ryhmät Nettipaja, Tekstiili- ja käsityöpaja ja Versta sekä Lakiston ulkotyötoiminnan ryhmät Puutarha, Metsäryhmä ja Kierrätys- ja kuljetusryhmä. Lisäksi toteutetaan kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaa, eläkeläistöimintaa ja työhönvalmennusta sekä kuntouttavaa työtoimintaa.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Rinnekoti-Säätiön TOT-palvelut tekevät kiinteää yhteistyötä Rinnekoti-Säätiön omistaman sosiaalisen yrityksen, Lakiston Palvelut Oy:n kanssa. Lakiston Palveluiden liiketoiminnan painopiste on henkilöstövuokraus (Rinnekoti-Säätiö 2015a,11).

TOT-palveluiden palveluvalikossa on päivätoimintaa, autismitoimintaa, työtoimintaa, eläkeläisten päivätoimintaa, työhönvalmennusta ja kuntouttavaa työtoimintaa sekä kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintaa. Palveluissa voi käydä yhdestä viiteen päivään viikossa ja palvelu voi olla osa-päiväistä tai kokopäiväistä. Palvelua voi saada useammassa kuin yhdessä toimintayksikössä palvelunkäyttäjän toiveiden ja tavoitteiden mukaisesti.

Kuvio 1. TOT-palveluiden palvelulinjat, kuva Rinnekoti-Säätiön palvelukuvauksesta 2016 (Rinnekoti-Säätiö 2015b.)

Kaikille palvelunkäyttäjille tehdään henkilökohtainen palveluiden toteuttamissuunnitelma, jonka sisältö tarkistetaan vuosittain. Palveluiden toteuttamissuunnitelman eli PATO:n laadintaan osallistuu palvelunkäyttäjän lisäksi tämän lähiverkoston edustajia. PATO:n tavoitteet perustuvat palvelunkäyttäjän omiin tulevaisuuden toiveisiin sekä jonkin toimintakyky menetelmän kautta saatuun tietoon toimintakyvystä ja sen kehittämisalueista. Rinnekoti-Säätiöllä on käytössä useita toimintakyky menetelmiä, kuten esimerkiksi TOIMI-metelmä. TOIMI-menetelmän avulla kartoitetaan ihmisen psykososiaalista toimintakykyä erilaisissa toimintaympäristöissä. (Kehitysvammaliitto 2015.)

3.2 Laatusuositukset työllistymisen ja osallisuuden tuen palveluihin

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta (KVANK) on kehitysvamma-alan järjestöjen ja julkisten toimijoiden yhteistyöverkosto, joka perustettiin 11.2.2008. Neuvottelukunta koottiin edistämään YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa Suomessa. Neuvottelukunnan päämääränä oli edistää laadukkaiden, itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta tukevien palveluiden tuotantoa. (Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta 2015.)

KVANK perusti vuonna 2012 Työn ja päivätoiminnan valiokunnan, jonka työskentelyyn Rinnekoti-Säätiö osallistuu. Valiokunnan laatukriteerityöryhmässä olivat edustettuina Rinnekoti-Säätiön lisäksi Aula-työkoti, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystyö EKSOTE, Eteva kuntayhtymä, Helsingin kaupunki, Kehitysvammaisten tukiliitto, Kehitysvammaliitto, Kymenlaakson sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymä Carea, Me itse ry, Parik-säätiö, Omapolku Oy, Varsinais-Suomen erityishuoltopiirin kuntayhtymä/Kehitysvamma-alan tuki- ja osaamiskeskus sekä omaisten edustaja. (KVANK 2015a, laatukriteerityöryhmän muistio.)

Laatukriteerityöryhmän kokoamassa osallisuutta ja työllistämistä edistävien toimintojen Suomen mallissa laatukriteerit ovat (KVANK 2015b):

1. Tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen
2. Tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin
3. Tuki lähiyhteisöihin liittymiseen
4. Tuki opintoihin pääsemiseen
5. Tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamiseen
6. Tuki terveyteen ja hyvinvointiin
7. Tuki ammatillisiin opintoihin tai työhön pääsemiseen
8. Tuki itseilmaisuun ja luovuuteen
9. Tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen
10. Tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen

Kehitysvammaisille tarjottavien palveluiden lähtökohtana tulee laatusuosituksen mukaan olla palvelunkäyttäjän henkilökohtaiset valinnat ja suunnitelmat ja kokonaisvaltainen mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä koskeviin päätöksiin. Palvelunkäyttäjillä tulee olla mahdollisuus toimia itsenäisesti ja aktiivisesti lähiyhteisössään ja yhteiskunnassa omia kykyjään hyödyntämällä ja tietoisena omista perus- ja ihmisoikeuksistaan. (KVANK 2015b.)

3.3 SHQS-laatuohjelma Rinnekoti-Säätiössä

Rinnekoti-Säätiössä noudatetaan SHQS-laatuohjelmaa (Social and Health Quality Service). SHQS-laatuohjelma pohjautuu kansainvälisiin ISQua:n (In-

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

ternational Society for Quality in Health Care) periaatteisiin ja se on käytössä yli 200:ssa sosiaali- ja terveysalan organisaatiossa. (Labquality 2015.)

SHQS-laaturyöskentelyn perustana on itsearviointikriteeristö, jossa on huomioitu suomalainen lainsäädäntö, valtakunnalliset suositukset, sekä hyvä hoitokäytäntö. Arviointikriteeristö sisältää ISO9001:2008-standardin keskeiset vaatimukset sovitettuna sosiaali- ja terveydenhuollon kielelle (Labquality 2015).

Rinnekoti-Säätiö laatii vuosittain SHQS-laatuohjelman mukaisesti organisaation yhteisen tuloskortin, jonka pohjalta tulosalueet laativat omat tuloskorttinsa. Tuloskorttien lisäksi jokainen toimintayksikkö laatii tulosalueen tuloskorttia hyödyntäen oman yksikkökohtaisen toimintasuunnitelman. Työn ja päivätoiminnan valiokunnan työskentely on vaikuttanut oleellisesti Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävien palveluiden kehittämiseen ja TOT-palveluiden viime vuosien tuloskorttien painopistealueisiin.

Rinnekoti-Säätiö sai ensimmäisen laaduntunnustussertifikaatin jo vuonna 2001. Tämän jälkeen sertifikaatti on uusittu säännöllisin väliajoin ja on voimassa myös vuonna 2015.

Rinnekoti-Säätiön TOT-palveluiden yhteisen tuloskortin vuoden 2015 keskeisin tavoite on itsemääräämisoikeuden vahvistaminen.

Kuvio 2. TOT-palveluiden vuoden 2015 tuloskortin pääteema

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

TOT-toimintayksiköiden yksikkökohtaisissa laatu järjestelmän mukaisissa toimintasuunnitelmissa määritellään itsemääräämisoikeuden vahvistamisen keinot ja yksilöidymmät tavoitteet.

4 TAVOITTEET JA RAJAUS

Opinnäytetyön päätavoitteena on käsityksen muodostaminen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta TOT-palveluiden käyttäjän kokemana. Toisena tärkeänä tavoitteena on lisätä henkilöstön osaamista itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Kolmantena tavoitteena on luoda toimenpide-ehdotukset itsemääräämisoikeuden toteutumisen edistämiseksi TOT-palveluissa.

Rajasin opinnäytetyön käsittelemään Rinnekoti-Säätiön TOT-palveluita, koska opinnäytetyön aloittamisvaiheessa oletuksena oli, että valmisteilla olevassa IMO-laissa TOT-palveluita koskeva lainsäädäntö on osittain erilaista kuin asumispalveluissa tai hoito- ja kuntoutusosastoilla. IMO-asioita työstettiin samaan aikaan jokaisella Rinnekoti-Säätiön tulosalueella ja säätiö osallistui IMO-kehittämistyöhön myös organisaation ulkopuolella mm. Kehitysvammaliiton Itsemääräämisoikeus-projektiin sekä valtakunnalliseen Mediatriityöryhmään.

Ihmisen elämä on kokonaisuus ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen ja vahvistamisen tarkastelu elämän yhdellä sektorilla on vaikeaa ja kenties mahdotontakin. Siitä huolimatta tässä opinnäytetyössä nostan esille vain niitä tekijöitä, joilla voin perustellusti olettaa olevan merkitystä juuri Työllistymistä ja osallisuutta tukevien palveluiden laatuun ja siihen, miten palveluita käyttävät ihmiset kokevat itsemääräämisoikeutensa toteutuvan palveluidemme piirissä.

Käytännön syistä vain murto-osalla palveluidemme käyttäjistä on ollut mahdollisuus tosiasiallisesti vaikuttaa siihen, minkä työ- tai päivätoimintapaikan he itselleen valitsevat. Myös palkkatyöhön työllistyminen on mahdollistuu vain osalle palkkatyötä toivoville. Edelliseen vaikuttavat kuntien taloustilanteet ja osaltaan myös palveluiden tarjonnan rajallisuus. Työ- ja päivätoimintapalveluiden piirissä onkin huomattava määrä henkilöitä, joilla olisi kykyä ja halua oikein kohdennetun tuen turvin tehdä palkkatyötä. Jaakko Harkon (2015, 19) selvityksen mukaan nykyinen olotila, jossa kehitysvammaiset ovat pääosin työ- ja päivätoimintapalvelujen piirissä luo melko vakaan ympäristön kehitysvammaisille. Näin ollen työllistymistä tukevia voimavaroja suunnataan ensisijaisesti muihin vaikeasti työllistyviin ryhmiin, kuten esimerkiksi työmarkkinatuen saajiin.

Kehitysvammaliiton tuoreen selvityksen perusteella Suomessa on arviolta noin 400 – 500 kehitysvammaista henkilöä palkkatyössä, runsas 2000 avotyötoiminnassa ja runsas 6000 työtoiminnassa. Palkkatyöhön sijoittumisessa on suuri alueellisia eroja, eniten palkkatyötä on tarjolla pääkaupunkiseudulla. Selvityksen mukaan palkkatyöhön sijoittuneet olivat nuorempia, heillä oli

useammin jonkin ammatillinen koulutus ja he asuivat itsenäisemmin (Vesala, Klem & Ahlström 2015, 5). Rinnekoti-Säätiön TOT- palveluiden käyttäjistä noin 36% on yli 40-vuotiaita ja he asuvat pääsääntöisesti eriaikaisesti tuetussa asumispalvelussa. Käytännössä TOT-palveluiden palvelunkäyttäjien työllistyminen palkkatyöhön on toistaiseksi hyvin vähäistä osittain myös palvelunkäyttäjien toimintakyvyn ja ikärakenteen takia.

Vaikka koen ensiarvoisen tärkeänä osatyökykyisten työllistymisen edistämisen, tämän opinnäytetyön sisällön rajauksessa keskityn niihin kysymyksiin, joihin me palveluntuottajana voimme erityisesti päivä- ja työtoimintapalveluissa vaikuttaa. Tämä ei tarkoita sitä, että meidän tulisi Rinnekoti-Säätiön TOT-palveluissa hyväksyä yhteiskunnalliset epäkohdat ja olla pyrkimättä vaikuttamaan niihin. Vaikuttamis- ja kehittämistyötä tehdään sekä kehittämishankkeiden että palveluiden kehittämisen saralla, mutta tämän opinnäytetyön tavoitteena on vahvistaa palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeutta palveluiden sisältöjen ja henkilökunnan osaamisen kehittämisen kautta. Mikäli työllistyminen palkkatyöhön ei syystä tai toisesta ole mahdollista, pitää jokaisella olla mahdollisuus ja oikeus saada mielekästä ja omia toiveitaan vastaava päiväaikaista toimintaa päivä- tai työtoiminnassa.

5 TIEDONKERUUMENETELMÄN VALINTA

Opinnäytetyöni toteutus jakaantuu kahteen osaan, joiden avulla ilmiön tarkastelu mahdollistuu useasta näkökulmasta. Opinnäytetyöni ensimmäinen osa muodostuu TOT-henkilöstön kanssa toteutettavasta kehittämishankkeesta ja toinen osa palvelunkäyttäjille suunnatusta laadullisesta tutkimuksesta. Opinnäytetyön tuloksena syntyvissä kehittämistoimenpide-ehdotuksissa hyödynnän näiden kahden lisäksi kyselyä ja havainnointia. Havainnoinnin avulla on mahdollista saada tietoa siitä, mitä todella tapahtuu (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2014, 212). Kyseessä on siis ilmiön - itsemääräämisoikeuden toteutumisen tarkastelu triangulaation keinoin. Triangulaatio on yhdistelmä erilaisten tiedonkeruu-, analysointi- ja tulkintamenetelmiä. (Kananen 2010, 71-72.)

Henkilöstön IMO-prosessin päätteeksi IMO-ryhmäläiset täyttivät itsearviointin, jonka tavoitteena on mitata esimiesten arvioita oman työyhteisönsä osaamistasosta ja siitä, miten he kokevat työ- ja päivätoiminnan laatuksien toteutuvan omassa työssään. Itsearviointilomake (liite 6) on skaaloihin perustuva lomake asteikolla 1-5 (Hirsjärvi ym. 2014, 200).

Palvelunkäyttäjien oman äänen esille tuomiseksi valitsin tutkimusmenetelmäksi haastattelun, koska haastattelussa tutkittava ja tutkija ovat suorassa vuorovaikutuksessa keskenään (Hirsjärvi ym. 2014, 204). Haastattelun ideana on kysyä, mitä joku ajattelee jostakin asiasta (Eskola & Vastamäki 2015, 27). Haastattelutyypeistä sopivin tarkoitukseeni oli teemahaastattelu, koska teemahaastattelussa aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten muoto ja järjestys puuttuvat (Hirsjärvi ym. 2014, 208.) Kananen (2010, 35) mukaan tee-

mahaastattelun teemoittelun yleisimmät tavat ovat ottaa teemat ilmasta intuition mukaan, valita ne kirjallisuudesta tai johtaa teemat teoriasta. Omalla kohdallani teemahaastattelu mahdollistaa henkilöstön IMO-prosessissa esille tulleiden kysymysten esittämisen luontevana osana keskustelua, joten johdin teemoittelun suoraan henkilöstön IMO-prosessissa esille nousseista teemoista.

Koska tämän työn tavoitteena on selvittää itsemääräämisoikeuden toteutumisen TOT-palveluissa ja toisaalta lisätä henkilöstön IMO-osaamista, keskityn työn raportoinnissa henkilöstön IMO-prosessin kuvaamiseen ja prosessin johtopäätelmiin varsin yleisellä tasolla kuitenkin niin, että prosessin etenemiseen vaikuttavat tekijät tulevat esille. Varsinaisten itsemääräämisoikeutta vahvistavien menetelmien hyödyntäminen ja niihin liittyvien tiedonhankintaprosessien merkitys kehittämishankkeen tuloksiin on merkittävä, mutta niiden yksityiskohtainen raportointi rajautuu työn ulkopuolelle.

6 HENKILÖSTÖN TUKI ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN VAHVISTUMISEEN RINNEKODISSA

Opinnäytetyön henkilöstön osaamiseen lisäämiseen tähtäävä henkilöstön itsemääräämisoikeusprosessi (IMO-prosessi) muodostaa ensimmäisen osan opinnäytetyön toteutuksesta. Prosessiin osallistui TOT-palveluiden kaikki yksiköiden esimiehet ja henkilöstö.

Itsemääräämisoikeusasioiden työstäminen yhdessä työllistymistä ja osallisuutta tukevien palveluiden johtoryhmän sekä toimintayksiköiden esimiesten kanssa on osa työtäni, joten opinnäytetyön tekeminen aiheesta tapahtui luonnollisena osana työtä. TOT-palveluiden IMO-työryhmään kuuluivat lisäksi yhdeksän esimiestä.

Palvelupäällikkö, tässä tapauksessa opinnäytetyön tekijä raportoi IMO-työskentelyn edistymistä työllistymistä ja osallisuutta tukevien palveluiden johtoryhmälle ja Rinnekoti-Säätiön kehittämysyksikölle Kehykselle. Opinnäytetyön ohjaajana Rinnekoti-Säätiössä toimii kehittämisjohtaja Sirpa Granö.

Henkilöstön kanssa läpikäydyn IMO-prosessin johtopäätökset muodostuvat prosessin aikana toteutettujen IMO-seurantojen tuloksista sekä prosessin aikana tekemästäni havainnoinnista. Tämän opinnäytetyön kohdalla havainnointi tarkoittaa johtamisen näkökulmasta tehtyjä havaintoja, joille on olemassa perusteet.

6.1 IMO-prosessisuunnitelma

Työllistymistä ja osallisuutta tukevien palveluiden IMO-työryhmä koostui lisäksi yhdeksästä tulosalueen esimiehestä. Osa esimiehistä vastasi useammasta kuin yhdestä toiminnallisesta ryhmästä. Esimiesten tehtävänä oli työ-

tää IMO-ryhmässä käsiteltäviä asioita yhdessä henkilöstönsä kanssa. Kaiken kaikkiaan prosessiin osallistui yli 100 TOT-palveluiden työntekijää.

IMO-työryhmän yhteiset tapaamiset toteutuivat noin kerran kuussa lokakuun 2014 ja kesäkuun 2015 aikana. Tapaamisten välillä aihealuetta työstettiin yksiköissä henkilöstön kanssa. Ennen ensimmäistä tapaamista lokakuussa 2014 ryhmäläiset saivat ennakkotehtävänä pyynnön tutustua itsemääräämislakiehdotuksen lukuun 5 (HE 108/2014 vp, 107- 112) ja kirjata itselleen ylös kysymyksiä ja ajatuksia, joita lakiluonnos heissä herätti. Työskentelyn edetessä työryhmä etsi vastauksia ja toimivia käytänteitä itsemääräämisoikeuden tukemiseen arjessa niin, että itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimenpiteitä ei tarvittaisi.

TOT-toimintayksiköissä toteutettiin kaksi kertaa lomakemuotoinen itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta, josta käytän myöhemmin nimeä IMO-seuranta. Ensimmäinen seuranta toteutettiin vuoden 2014 lopussa ja toinen IMO-seuranta toteutui maaliskuussa 2015. Yksiköissä toteutettujen seurantojen sekä yksiköiden henkilökunnan kokemusten perusteella tarkentui palvelunkäyttäjille kohdistettavan laadullisen tutkimuksen painopistealueet.

IMO-työryhmän yhteisen työskentelyn tuloksena oli määrä syntyä IMO-ohjeistus TOT-palveluiden henkilöstölle. Olin suunnitellut prosessin kestoksi kuusi kuukautta. IMO-työryhmä tapasi suunnitelma mukaisesti kuusi kertaa, mutta lopputuotoksena ei syntynyt ohjeistusta itsemääräämisoikeuden edistämiseksi TOT-palveluissa. Tästä huolimatta työryhmän työskentelyn aikana jokaisessa toimintayksikössä käsiteltiin itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen liittyviä asioita.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Kuvio 3. TOT-palveluiden henkilöstön IMO-prosessisuunnitelma

6.2 TOT-palveluiden IMO-työryhmän tapaamiset

IMO-työryhmän tapaamiset toteutuivat ajallisesti lähes prosessisuunnitelman mukaisesti, mutta tapaamisten aihealueet muotoutuivat prosessin ja IMO-lainsäädäntöuudistuksen käänneiden myötä.

Ensimmäisellä tapaamiskerralla 12.11.2014 esitin työryhmälle lain keskeisimmät sisällöt. Minulla oli ajantasainen tieto lain valmistelun etenemisestä, koska olin Rinnekoti-Säätiön edustajana mukana mukana nk. IMO-Mediatrityöryhmässä, jonka tavoitteena oli yhteisvoimin muiden Mediatrityöryhmien ja asiakastietojärjestelmää käyttävien vammaisalan toimijoiden kanssa tehdä vaatimusmäärittelyt tietojärjestelmän päivityksiä varten. Muita IMO-Mediatrityöryhmien osallistuvia organisaatioita olivat Honkalammen kuntayhtymä, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, Keski-Suomen vammaispalvelusäätiö sekä Varsinais-Suomen erityishuoltoapiiri.

Esimiehet olivat ennen ensimmäistä tapaamista tutustuneet lakiluonnokseen ja kirjanneet ylös kysymyksiä, joita lakiluonnos heissä herätti. Erityisesti olin ohjeistanut keskittymään lakiluonnoksen lukuun 5. Oletukseni oli, että kysymyksiä tulee olemaan paljon. Osalla esimiehistä kysymykset koskivat konkreettisia toimintatapoja, mutta suurin osa koki lakiehdotuksen mukaiset rajoittamistoimenpiteet riittämättömiksi. Etenkin niiden toimintayksiköiden esimiehet, joissa oli syvästi kehitysvammaisia tai autismin kirjon palvelunkäyttäjää kokivat, että valmisteilla oleva laki vaarantaisi sekä palvelunkäyttäjien että henkilöstön turvallisuuden.

Toisessa tapaamisessa 24.11.2014 täydennettiin ensimmäisellä tapaamiskerralla kirjattujen kysymysten listaa. Ryhmäläiset olivat käsitelleet asiaa omissa yksiköissään ja antaneet lakiehdotuksen ohjaajille tutustuttavaksi. Tapaamisessa suunniteltiin ensimmäisen itsemääräämisoikeuden toteutumisen seurannan ajankohta, joka tosin minun kiireideni takia siirtyi hiukan suunniteltua myöhäisemmäksi. Työryhmä päätti yhteisesti, että seuranta toteutetaan kahdelle palvelunkäyttäjälle jokaisessa yksikössä.

Kolmannessa tapaamisessa 14.1.2015 keskusteltiin seurannan tuloksista ja ryhmäläisten ja heidän työyhteisöjensä kokemuksista seurannan toteuttamisen ja toimivuuden suhteen. Tavoitteena oli kehittää seurantalomaketta edelleen toista seurantaa varten. Olin itse estynyt sairauden vuoksi tapaamisesta, mutta esimiehistä koostuva itseohjautuva IMO-ryhmä kirjasi keskustelun minulle jatkotyöstettäväksi. Yksi keskeisistä keskusteluun nousseista kysymyksistä oli, mitä tarkoitetaan rajoittamistoimenpiteellä.

Neljännessä tapaamisessa 11.2.2015 keskityimme rajoittamistoimenpiteen määrittelyyn ja uuden itsemääräämisoikeuden toteutumisen seurannan ohjeistuksen läpikäymiseen. Ryhmäläisillä oli vahva kokemus siitä, että työyhteisöt tarvitsivat tukea ja koulutusta itsemääräämisoikeuden tukemiseen. Teimme tässä tapaamisessa suunnitelmaa henkilökunnan osaamisen kehittämiseksi.

Viides tapaaminen toteutui vasta 10.6.2015. Ryhmän koollekutsuminen lykääntyi, koska päätin rauhassa miettiä miten prosessia olisi työyhteisöjen kannalta parasta viedä eteenpäin. Maaliskuussa 2015 alkoi näyttää todennäköiseltä, ettei silloinen hallitus ehtisi käsitellä IMO-lakiehdotusta ja se siirtyisi seuraavalle hallitukselle. Näin tapahtuikin ja näin ollen TOT-palveluiden it-

semääräämisoikeusohjeistuksella ei ollut enää akuuttia kiirettä. Tapaamisessa päätimme edetä prosessissa rauhallisesti ja kuulostella miten itsemääräämisoikeusasiat Suomessa etenevät.

Työryhmän kuudennessa tapaamisessa 7.12.2015 esitin itsemääräämisoikeutta tukevan lainsäädännön sen hetkisen tilan ja kävin läpi työryhmän kanssa kuluneen vuoden prosessin kokonaisuudessaan. Työryhmäläiset täyttivät lyhyen itsearvioinnin oman yksikkönsä itsemääräämisoikeuden vahvistamisen nykytilasta. Tapaamisessa esittelin myös tämän opinnäytetyöni keskeisimmät johtopäätelmät ja työn tuloksena syntyneet kehittämissuositukset. Tapaamisessa sovittiin myös käytänteestä, jossa IMO-työryhmä tapaa kaksi kertaa vuodessa, mutta tarvittaessa myös useammin.

Tapasimme viimeisen kerran tähän IMO-prosessiin liittyen 9.12.2015 opinnäytetyöni tulosten ja TOT-palveluiden kehittämistoimenpide-ehdotusten ollessa jo selvillä. Tapaamisessa teimme katsauksen IMO-lainsäädännön muutoksen etenemiseen ja sen hetkiseen tilaan, jonka jälkeen keskityimme tässä opinnäytetyössä esille tuotaviin asioihin ja kuluneena vuotena tapahtuneisiin itsemääräämisoikeutta vahvistaneisiin lukuisiin tekijöihin. Tapaamisen yhteydessä IMO-ryhmäläiset täyttivät myös itsearvioinnin.

6.3 Keskeisimmät kysymykset prosessin alkuvaiheessa

Prosessin alkuvaiheessa lähtökohtana oli peilata itsemääräämisoikeuden toteutumista IMO-lakiehdotukseen ja erityisesti lakiehdotukseen lukuun 5 (HE 108/2014 vp, 107- 112.) IMO-lakiehdotuksen luvussa 5 säädetään rajoittamistoimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä, joihin kaikki TOT-yksiköt kuuluvat. Lakiehdotuksessa sallittuja rajoittamistoimenpiteitä luetellaan seitsemän. Rajoittamistoimenpiteiden käytön edellytyksenä on lakiehdotuksen luvun 3 mukainen itsemääräämisoikeuskyvyn arviointi sekä yksilöllinen itsemääräämisoikeussuunnitelma. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014:4, 94.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköissä mahdollisia rajoittamistoimenpiteitä ovat IMO-lakiehdotuksen (HE 108/2014 vp, 107- 112) mukaan:

- Kiinnipitäminen, mikäli henkilö todennäköisesti vaarantaisi oman tai toisen ihmisen terveyden tai turvallisuuden. Tähän voi sisältyä myös asiakkaan tai potilaan siirtämisen.
- Rajoittavien välineiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa niin, että se mahdollistaa asiakkaan päivittäin toistuvan lepäämisen, ruokailun, ulkoilun, pesun ja välttämättömät toiminnot ihmisarvoa kunnioittaen,

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

- Rajoittavien välineiden käyttö kuljetusten aikana, mikäli henkilö todennäköisesti vaarantaisi oman tai toisen ihmisen terveyden tai turvallisuuden kuljetuksen aikana.
- Lyhytaikainen erillään pitäminen asiakkaan rauhoittamiseksi, mikäli henkilö todennäköisesti vaarantaisi oman tai toisen ihmisen terveyden tai turvallisuuden.
- Henkilön siirtäminen olinpaikastaan sosiaali- ja terveydenhuollon yksikköön, mikäli se on välttämätöntä henkilön henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi silloin, kun henkilö ei kykene ymmärtämään hoitamatta jättämisen seurauksia.
- Aineiden tai esineiden haltuunotto, mikäli ne ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan vakavasti henkilön oman tai toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden ja on todennäköistä, että henkilö käyttäisi asiaa tai esinettä tähän tarkoitukseen.
- Henkilötarkastus, mikäli on perusteltua syytä epäillä, että henkilöllä on hallussaan asioita tai esineitä, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan vakavasti henkilön oman tai toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden ja on todennäköistä, että henkilö käyttäisi asiaa tai esinettä tähän tarkoitukseen.

IMO-lakiehdotukseen tutustumisen jälkeen ensimmäisessä yhteisessä tapauksessa ryhmäläiset toivat esille niitä arjen asioita ja tilanteita, joiden yhteydessä yksiköissä kohdataan itsemääräämisoikeuden kannalta kyseenalaisia tilanteita.

Taulukko 1. IMO-työryhmässä kerätyt keskeisemmät kysymykset prosessin alkuvaiheessa

Kuntoutus- ja fysioterapia apuvälineet	Voiko palvelunkäyttäjää pitää esim. seisomatelineessä, mikäli hän ei pidä siitä?
Pyörätuolin vyöt, dafot, sandaalin remmit, ulkoilutusvyö	Estävät vapaata liikkumista tai asusteiden riisumista, rajoitaako niiden käyttö itsemääräämisoikeutta?
Työelämän pelisäännöt	Missä määrin niiden noudattamista voidaan edellyttää, jos palvelunkäyttäjä ei halua sitoutua niihin?

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Ovien lukitus ja portit	Vaarantuuko turvallisuus mikäli ovia ei lukita?
Fyysinen tukeminen ulkoillessa	Missä menee fyysisen siirtämisen ja liikkumisen tukemisen raja?
Puhelimen käyttö toimintapäivän aikana	Voiko omien puhelimen käyttöä rajoittaa säännöillä toimintojen aikana?
Veden rajoittamaton juominen	Voiko terveyssyistä estää veden vapaata juomista?
Tupakointi	Voiko terveyssyistä tupakointia rajoittaa? Voiko tupakointia rajoittaa, jos se estää toimintaan keskittymisen?
Tilasta poistuminen	Täytyykö henkilö päästää tilasta pois missä vain tilanteessa?
Talviasusteiden kiinnittäminen vaatteisiin	Saako esim. hanskoja kiinnittää hiihdiin kovalla pakkasella, jos palvelunkäyttäjä ei ymmärrä paleltumisvaaraa?
Keittiöön kulkemisen rajoittaminen	Saako keittiöön kulkemista rajoittaa hygieni- ja turvallisuussyistä tai siksi, että palvelunkäyttäjä syö elintarvikkeet?
Varalääkityksen antaminen	Voiko varalääkitystä antaa, jos palvelunkäyttäjä siitä kieltäytyy? Missä menee suostuttelun ja pakottamisen raja?

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Varalääkkeiden hallussa pitäminen	Voiko henkilökunta ottaa varalääkkeet pois palvelunkäyttäjän hallusta, mikäli on vaarana että niitä väärinkäytetään?
Palvelunkäyttäjien kanssa asioiden työstäminen	Milloin on kyse yhteisistä sopimuksista milloin työntekijän sanelemasta säännöstä?
Ovien lukitseminen ulkopuolisilta	Voiko ulko-ovea pitää yksikön ulkopuolisista turvallisuussyistä lukittuna?
Kulkemisen ilmoittavat äänimerkit	Saako oven avaamisesta ilmoittavaa kelloa tms. käyttää yleisissä tiloissa?
Hygieniasta huolehtiminen	Saako henkilön pestä vastoin hänen tahtoaan, jos pesemättä jättäminen vaarantaa henkilön oman tai muiden ihmisten terveyden?
Painopeitto	Onko painopeiton käyttäminen rauhoittumisvälineenä kiellettyä, jos henkilö ei voi tulla sen alta itse halutessaan pois?
Ruoka-annosten koot	Voiko työntekijä säännöstellä ruokaa terveydellisistä tai taloudellisista syistä tai edellyttää, että palvelunkäyttäjä syö tietyn annoksen?
Jääkaapin lukitseminen	Rajoittaako jääkaapin lukitseminen itsemääräämisoikeutta?

Prosessin edetessä erilaisten arjen tilanteiden pohtimisen sijasta keskeisimmäksi peruskysymykseksi nousi kysymys siitä, mitä itsemääräämisoikeuden toteutuminen käytännössä tarkoittaa ja miten rajoitustoimenpiteiden määrittelyyn. Toiseksi keskeiseksi ryhmän keskusteluissa toistuvasti esille nousseeksi teemaksi nousi se, miten rajoittamistoimenpiteet tai niiden käyttämättä jättäminen vaikuttavat toimintayksikön muihin palvelunkäyttäjiin?

6.4 Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seurannat

Itsemääräämisoikeuden toteutumisen (IMO-seuranta) seuranta toteutettiin kahdessa kahden viikon jaksossa, 15.12.2014 – 9.1.2015 sekä 9.3 - 20.3.2015. Seurantojen tavoitteena oli kartoittaa niitä tilanteita, joissa toimiminen aiheutti huolta IMO-ryhmäläisissä ja heidän henkilöstössään prosessin alkuvaiheessa. IMO-seurantaan oli määrä merkitä ne päivittäiset tilanteet, joissa henkilökunta kokee olevan kyse itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta. Seurantojen avulla kartoitettiin rajoitustoimenpiteiden käytön yleisyyttä lisäksi henkilöstön tunnistaman aiemmin rajoitustoimenpiteiksi tunnistamattomia käytänteitä. Käytänteiden ja arjen haastetilanteiden tunnistamisen jälkeen työryhmän oli tarkoitus jatkaa toimintamallien muuttamista, osaamisen lisäämistä ja hyvien käytänteiden jalkauttamista yksiköiden arkeen.

IMO-lakiehdotuksessa tuotiin selkeästi esille mahdollisen henkilöstötarpeen lisääntymisen ja tilaratkaisujen uudelleen järjestämisen tarve. Palveluntuottajilla oli lakiehdotuksen mukaan velvollisuus henkilöstön perehdyttämiseen, ohjeistukseen ja kouluttamiseen. (HE 108/2014 vp, 79.) Minulla oli oletuksena, että IMO-seurantojen ja prosessin aikana käytyjen keskustelujen avulla Rinnekoti-Säätiön valmius varautua henkilöstötarpeen kasvuun ja myös oikein kohdennetun koulutuksen tarjoamiseen sekä mahdollisiin muutostarpeisiin tilojen suhteen täsmentyy.

6.4.1 Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta 1

IMO-työryhmä sai ohjeistuksen seurantaa varten joulukuun alussa 2014. Seurantaa oli määrä pitää yksiköittäin kahdelle palvelunkäyttäjälle ajanjakson 15.12.2014 – 9.1.2015 välisellä ajalla (Liitteet 2 ja 3). Seurantaa päätettiin toteuttaa tarkastelemalla kahden palvelunkäyttäjän kohdalla yksiköittäin niitä tilanteita, joissa itsemääräämisoikeuden rajoittamista tapahtuu. Tavoitteena oli kohdistaa huomio työntekijöiden toimintaan sellaisten henkilöiden ohjauksessa, joilla on kokemukseen perustuvan todennäköisyyden mukaan taipumusta haastaviin tilanteisiin arjessa.

IMO-seurantojen ohjeistuksessa rajoitustoimenpide määriteltiin tarkoittamaan toimenpidettä, jossa toisen ihmisen toimintaa joudutaan rajoittamaan tahdonvastaisesti. Mikäli henkilö on suostuvainen ohjaukseen tai hänen omasta toiveestaan menetellään jollakin tietyllä tavalla, kyseessä ei ole rajoitustoimenpide. Seurantaan oli määrä merkitä kaikki ne tilanteet ja toimenpiteet, jotka

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

täyttävät rajoitustoimenpiteen kriteerit. Seurantaan piti merkitä myös sellaiset tilanteet, jotka koettiin olevan lähellä rajoitustoimenpidettä tai vaarassa muuttua rajoitustoimenpiteeksi.

Seurantalomakkeeseen merkityt rajoitustilanteet määräytyivät suoraan IMO-työryhmäläisten kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Seurannan tavoitteena oli kartoittaa sitä, missä tilanteissa palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeutta rajoitetaan. Seurannan tavoitteena oli myös havainnollistaa sitä, miten usein itsemääräämisoikeuden rajoittamista tapahtuu ja ennen kaikkea tunnistaa itsemääräämisoikeutta rajoittavat käytännöt yksikössä.

Kuvio 4. 1. IMO-seurannan esimerkkiohjeistus ovien lukituksen käyttämisestä toimintatilois-
sa

Ensimmäisen seurannan toteutti kahdeksan yksikköä sovitusta kymmenestä yksiköstä. Yhteensä seuranta toteutettiin 21:lle palvelunkäyttäjälle. Yhdessä yksikössä oltiin ymmärretty, että seurannan toteuttaminen on vapaaehtoista ja kahdessa yksikössä seuranta oli kokonaan jäänyt toteuttamatta. Jokaisessa yksikössä merkinnät koskivat vain rajoitustoimenpiteiksi koettuja tilanteita, eikä vähältä piti-tilanteita oltu merkitty. IMO-seurantalomakkeisiin seuratuista 21:stä henkilöstä 13 oli tehty merkintöjä. Toisin sanoen seurantaan valituista henkilöistä kahdeksalla ei seurantajakson aikana ollut päiväaikaisessa toiminnassa tilanteita, joissa itsemääräämisoikeutta olisi rajoitettu.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Ensimmäisessä seurannassa palvelunkäyttäjien saamat merkinnät vaihtelivat vä-
lillä 0-73.

Taulukko 2. 1. IMO-seurannan yhteenvetotaulukko

Rajoitustoimenpide tai -väline	Merkinnät yhteensä	Koskee/hlö	Erytishuomioita
Kuntoutus- ja fysioterapia-apuvälineet	-		
Kypärä	14	1	
Pyörätuolin vyöt	1	1	
Lannevyö	14	1	
Dafot	-		
Sandaalin tms. remmit	24	3	
Oven lukot	36	6	Tulkittu tarkoittavan sekä ovien että kaap- pien lukkoja
Portti	9	2	
Taluttaminen	42	6	Osa vahvasta fyysi- sestä tuesta johtui tasapainovaikeuksista
Työelämän pelisäännöt	20	14	Seurannoissa päiviä, jolloin samalla henki- löllä ollut useita tilan- teita päivän aikana
Puhelimen käyttäminen	1	1	
Tupakoiminen	-		
Muut päihteet	-		
Veden juonti	6	2	
Syöminen	26	6	Mukana myös ruoak- si kelpaamattomien asioiden syömisen estämistä.
Tilasta poistuminen	22	5	
Asusteiden kiinnittäminen vaatteisiin	11	2	
Lukitukset	2	1	
Varalääkkeiden antaminen	1	1	
Varalääkkeiden hallussa pitäminen	-		Tapahtunut palvelun- käyttäjän omasta toiveesta.
Painopeitto	1	1	
Hygieniatoimenpiteet	17	4	
Tyhjien rivien kirjaukset:			
Ovien sulkemisen estäminen	6	2	

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävässä palveluissa

Nukkumisen estäminen	4	1	
Kiinnipito	1	1	
Kieltäytyminen osallistumisesta	15	1	
Sormin syöminen	2	1	
Jatkuva puhe	7	1	
Ei-toivottu kättely	2	1	
Vaatteiden kiskonta kivuliaasti (?)	3	1	Liittyy rituaalinomai- seen käytökseen

6.4.2 Itsemääräämisoikeuden toteutumisen seuranta 2

Seuranta oli tarkoitus toteuttaa yksiköittäin kahdelle palvelunkäyttäjälle ajanjaksolla 9.-20.3.2015. Toisessa seurannassa seurattiin vain rajoittamistoimenpiteiden toteutumista, ei läheltä piti -tilanteita. Edellisen jätin pois seurannasta, koska kaksi kuukautta aiemmin toteutetussa ensimmäisessä seurannassa läheltä piti -tilanteiden seuranta ei ollut toteutunut.

Ennen toisen seurannan toteuttamista kertosimme työryhmän kanssa rajoitustoimenpiteiden kriteerit esimerkein. Rajoitustoimenpide tarkoittaa toimenpidettä, jossa toisen ihmisen toimintaa joudutaan rajoittamaan tahdonvastaisesti. Mikäli henkilö on suostuvainen ohjaukseen tai hänen omasta toiveestaan menetellään jollakin tietyllä tavalla, kyseessä ei ole rajoittamistoimenpide.

Toiseen seurantaan merkitään kaikki ne tilanteet ja toimenpiteet, jotka täyttävät rajoitustoimenpiteen kriteerit aivan kuten edellisessäkin seurannassa. Huomioitavia asioita olivat:

- Yhteisten sopimusten noudattamisen edellyttäminen ei ole rajoittamista.
- Kiinteistöön tai yleiseen turvallisuuteen liittyvien sääntöjen noudattaminen ei ole rajoittamista.
- Terveysviranomaisten säännösten noudattaminen ei ole rajoittamista.
- Annoskoot ja muut taloudelliset määreet ja niistä kiinnipitäminen ei ole rajoittamista.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Kuvio 5. 2. IMO-seurannan esimerkkiohjeistus ovien lukituksen käyttämisestä toimintatilois-
sa

Kuvio 6. 2. IMO-seurannan esimerkkiohjeistus tilanteessa, jossa henkilö haluaa saada ruokaa
enemmän kuin sitä voidaan antaa esimerkiksi annoskoon takia

Ensimmäiseen seurantaan henkilökunta oli merkinnyt myös sellaisia tilanteita, joissa rajoittamiselle ei voida katsoa olevan riittävää perustetta. Toisen seurannan oletusarvona oli, että henkilöstön osaaminen palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa on alkanut lisääntymään.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Kuvio 7. 2. IMO-seurannan ohjeistuksen esimerkki tilanteesta, jolloin rajoittamisen eettisyyttä tulee erityisesti tarkastella

Seuranta toteutui kahdeksassa sovituista kymmenestä yksiköstä. Seuranta koski yhteensä 15 henkilöä. Näistä viidestätoista henkilöstä yhdeksälle tuli merkintöjä seurantalomakkeeseen ja kuudelle ei yhtään merkintää.

Taulukko 3. 2. IMO-seurannan yhteenvetotaulukko

Rajoitustoimenpide tai väline	Merkin- nät yhteen- sä	Kos- kee/ hlö	Erytishuomioita
Kuntoutus- ja fysioterapia-apuvälineet	-		
Kypärä	-		
Pyörätuolin vyöt	-		
Lannevyö	2	11	Ei vastentahtoista, mutta vyön avulla vahvaa ohjausta.
Dafot	-		
Sandaalin tms. remmit	2	1	
Oven lukot	14	2	Vain oven lukot
Portti	9	2	
Taluttaminen	19	3	Osa vahvasta fyysisestä tuesta johtui tasapainovaikeuksista
Työelämän pelisäännöt	20	2	Seurannoissa päiviä, jolloin samalla henkilöillä ollut useita tilanteita päivän aikana

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Puhelimen käyttäminen	-	-	
Tupakoiminen	-		
Muut päihteet	-		
Veden juonti	-	-	
Syöminen	30	3	Rajoitetaan hotkimi- sen/tukehtumisvaaran takia
Tilasta poistuminen	22	3	
Asusteiden kiinnittäminen vaatteisiin	-	-	
Lukitukset	15	1	
Varalääkkeiden antaminen	-	1	
Varalääkkeiden hallussa pitäminen	-		Tapahtunut palvelun- käyttäjän omasta toi- veesta.
Painopeitto	12	2	Ei vastentahtoista, mutta ohjaajien toi- mesta.
Hygieniatoimenpiteet	19	3	
<i>Tyhjien rivien kirjaukset 1 seurannassa:</i>	-		
Ovien sulkemisen estäminen	-		
Nukkumisen estäminen	-		
Kiinnipito	-		
Kieltäytyminen osallistumises- ta	-		
Sormin syömi- nen	-		
Jatkuva puhe	-		
Ei-toivottu kät- tely	-		
Vaatteiden kiskonta kivuli- aasti (?)	-		
<i>Tyhjien rivien kirjaukset 2. seurannassa</i>			
Siirto pyörä- tuolista pois	2	1	Siirto rauhoittumaan

6.4.3 Seurantojen yhteenveto

Osa seurantaan otetuista tilanteista, joissa rajoitustoimenpiteitä oletettiin tapahtuvan, rajoitustoimenpiteitä ei toteutettu lainkaan. IMO-seurantojen yhteenvedossa poistin taulukosta rivit, joille ei kummassakaan seurannassa tullut kenenkään henkilön kohdalla merkintöjä. Poistin taulukosta myös sellaiset rivit, joille oli ensimmäisessä seurannassa tullut merkintöjä vähäisessä määrin (alle 3 merkintää) ja jotka koskivat vain yhtä seuratuista henkilöistä.

Taulukosta poistui kuntoutus- ja fysioterapiavälineet, dafot, tupakoiminen ja muut päihteet sillä perusteella, ettei niiden kohdalle kummassakaan seurannassa tullut merkintöjä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tulkitaisiin olevan hyvin epätodennäköistä että näiden välineiden tai aineiden käytön yhteydessä voisi tulla eteen arjessa tilanteita, joissa joudutaan tarkastelemaan toimintatapoja itsemääräämisoikeuden näkökulmasta.

Vähäisten merkintöjen perusteella poistin taulukosta pyörätuolin vyöt, puhelimen käyttämisen, sormin syömisen, ei-toivotun kättelyn ja pyörätuolista nostamisen. Näiden edellä lueteltujen rivien poistaminen taulukosta on perusteltua myös siitä syystä, ettei näiden toimenpiteiden käyttämisestä voida katsoa olevan rajoitustoimenpiteitä. Kehitysvammalain lakimuutosesityksen (HE 96/2015 vp, 55) mukaan rajoitustoimenpiteistä on erotettava perushoitoon kuuluvat toimenpiteet. Perushoitoon kuuluvat toimenpiteet eivät rajaudu vain kehitysvammalaissa tarkoitettuun erityishuoltoon, vaan yleisesti palveluihin joiden avulla turvataan hyvä hoito ja huolenpito myös muissa kuin kehitysvammalain mukaisissa erityishuollon palveluissa. Perushoitoon luetaan kuuluvan henkilön hyvinvointiin olennaisesti vaikuttavat toiminnot, kuten esimerkiksi levosta, ruokailusta ja puhtaudesta huolehtiminen sekä psyykkisiin ja sosiaalisiin perustarpeisiin vastaaminen.

Päädyin poistamaan yhteenvetotaulukosta kohdan ”vaatteiden kiskonta”, jossa viitattiin henkilön taipumukseen kiskoa vaatteitaan niin että niiden oletetaan puristavan häntä itseään. Pelkkä oletamus ei kuitenkaan saa olla rajoitustoimenpiteen taustalla, vaan siihen pitää löytyä todellinen henkilöä itseään tai muita ihmisiä vahingoittava syy. Samasta syystä poistin listalta jatkuvan puheen. Epäsopivassa paikassa puhuminen voi vaikuttaa ympäristön toimintaan, mutta puheen tasolla tapahtuva ääntely ei voi varsinaisesti vahingoittaa ketään.

Nukkumisen estämisen kohdalla mietin, onko kyseessä rajoittamiseksi laskettava toimenpide. Päädyin jättämään nukkumisen estämisen näkyviin listalle, koska vammaisen ihmisen pitäminen hereillä vastoin hänen tahtoaan voi olla aiheuttaa ihmiselle merkittävää fyysistä tai psyykkistä haittaa. Väsymyksen lisääntyminen tai lisääntynyt nukahtelu saattaa olla merkki stressitason noususta. Mikäli kyseessä on stressitason noususta johtuva nukahtelu, tarvitsee ihminen lisää unta laskeakseen stressitasoaan. (Elvén 2010, 148.) Lisäänty-

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

neelle unen tarpeelle voi olla muitakin syitä, kuten esimerkiksi lääkityksen si-
vuvaikutukset.

Jätin taulukkoon kaksi toimenpidettä, joiden on perustelua olla näkyvissä
vaikka kyseessä on seuranta-aikana toteutettu satunnainen toimenpide. Nämä
toimenpiteet ovat varalääkityksen antaminen sekä kiinnipitäminen. Varalääki-
tyksen käyttäminen vaatii aina seurantaa ja asianmukaista kirjaamista ja kiin-
nipitotilanteissa on aina kyse rajoittamistoimenpiteestä.

Taulukko 4. 1. ja 2. IMO-seurannan merkintöjen prosentuaalinen muutos

Rajoitustoimenpide tai -väline	1.	2.	Muutos %
Kypärä	14	-	-100
Lannevyö	14	2	-85,7
Sandaalin tms. remmit	24	2	-91,7
Oven lukot	36	14	-61,1
Portti	9	9	0
Taluttaminen	42	19	-54,8
Työelämän pelisäännöt	20	20	0
Veden juonti	6	-	-100
Syöminen	26	30	15,4
Tilasta poistuminen	22	22	0
Asusteiden kiinnittäminen vaatteisiin	11	-	-100
Lukitukset	2	15	75
Varalääkkeiden antaminen	1	0	-100
Painopeitto	1	12	120
Hygienia-toimenpiteet	17	19	11,8
Ovien sulkemisen estäminen	6	-	-100
Nukkumisen estäminen	4	-	-100
Kiinnipito	1	-	-100
Kieltäytyminen osallistumisesta	15	-	-100

6.1 IMO-ryhmäläisten itsearviointi

Tapasimme viimeisen kerran tähän IMO-prosessiin liittyen 9.12.2015 opin-
näytetyöni tulosten ja TOT-palveluiden kehittämisehdotusten ollessa jo selvil-
lä. Tapaamisessa teimme katsauksen IMO-lainsäädännön muutoksen etenemi-
seen ja sen hetkiseen tilaan, jonka jälkeen keskityimme tässä opinnäytetyössä
ja kuluneena vuotena tapahtuneisiin itsemääräämisoikeutta vahvistaneisiin lu-
kuisiin tekijöihin.

Itsearviointin avulla mitattiin IMO-ryhmäläisten omaa kokemusta työyhteisönsä osaamista ja asennoitumisesta IMO:n vahvistamiseen sekä sitä, miten ryhmäläiset kokivat KVANK:n työ- ja päivätoiminnan laatuksien toteutumisen omassa toimintayksikössään (KVANK 2015b).

Laatukriteerien toteutumisen arviointi tapahtui asteikolla 1-5 (1 huonosti, 5 erinomaisesti). Laatukriteerien toteutumisen keskiarvot olivat:

1. Tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen 4,1
2. Tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin 3,8
3. Tuki lähiyhteisöihin liittymiseen 3,6
4. Tuki opintoihin pääsemiseen 3,3
5. Tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamiseen 3,9
6. Tuki terveyteen ja hyvinvointiin 4,0
7. Tuki ammatillisiin opintoihin tai työhön pääsemiseen 3,1
8. Tuki itseilmaisuun ja luovuuteen 4,0
9. Tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen 3,3
10. Tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen 4,0

Oman työyhteisön valmiutta vahvistaa palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeutta mitattiin neljällä kysymyksellä asteikolla 1-5 (1 huono, 5 erinomainen). Ryhmäläisten arvioiden keskiarvot:

1. Työyhteisössäsi osaamistaso IMO:n tukemiseen 3,6
2. Työyhteisösi asennetaso IMO:n tukemiseen 4,0
3. Työyhteisösi luottamus omaan osaamiseen IMO-asioissa tulevaisuudessa 3,8
4. Palvelunkäyttäjien kokemus IMO:n toteutumisesta toimintayksikössäsi 3,4

Oman työyhteisön valmiuksien paranemista palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden tukemiseen vuoden aikajanalla mitattiin asteikolla 1-5 (1 pieni, 5 suuri). Ryhmäläisten arvioiden keskiarvot:

1. Työyhteisösi osaamisen muutos vuoden aikana IMO-asioissa 3,8
2. Työyhteisösi asenteiden muutos IMO-asioissa vuoden aikana 3,8
3. Työyhteisön itseluottamuksen muutos IMO-asioissa vuoden aikana 3,8
4. Palvelunkäyttäjien kokemuksen muutos parempaan IMO-asioissa vuoden aikana 3,9

6.1.1 IMO-osaamista tukevat verkostot ja kehittämistyö

Viimeisen tapaamisen ja itsearvioinnin yhteydessä pyysin IMO-ryhmäläisiä keräämään yhteen kaikki ne tekijät, joilla kokevat olleen vahvistava vaikutus oman työyhteisön valmiuksiin vahvistaa palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeutta. Nimettyjä tekijöitä löytyi noin viisitoista ja niistä kymmenen liittyivät joko omassa organisaatiossa toteutettavaan kehittämishankkeeseen tai alan muiden toimijoiden kehittämishankkeisiin tai koulutuksiin.

Kuvio 8. Työyhteisöjen IMO:n vahvistamisvalmiuksiin vaikuttaneet tekijät vuoden aikana

Living Lab –verkosto on Rinnekoti-Säätiön KEHYS-kehittämisyksikön ylläpitämä kokeilevan kehittämisen verkosto joka koostuu 15 Rinnekodin yksiköstä. Living Lab –verkoston periaatteita ovat käyttäjälähtöisyys, toiminta arjen ympäristössä, avoimet innovaatiot ja yhteiskehittäminen. TOT-palveluista Living Lab –verkostoon osallistuu neljä yksikköä. (Pohjaranta, Honkanen & Granö 2015, esitysmateriaali.)

Lakiston autismitiimin Joonatan osallistui Espoon kaupungin sote-alueen Ketterän kehittäjän Lean-pohjaiseen työyhteisön kehittämiskoulutukseen. Joonatanin työyhteisön aiheena prosessin aikana oli palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeuden tukeminen arjen työssä. (Pohjaranta, Honkanen & Granö 2015, esitysmateriaali.)

Vuoden aikana TOT-palveluiden henkilöstö osallistui Kehitysvammaisten palvelusäätiön Rinnekoti-Säätiölle tilauksesta toteuttamaan YKS-koulutukseen yhdessä RK-asuntojen henkilöstön kanssa. Koulutusprosessin

tavoitteena oli tukea asukkaiden elämänlaadun paranemista ja omaan elämäänsä vaikuttamisen vahvistamista juurruttamalla yksilölläköinen ajattelu- ja toimintatapa osaksi Rinnekoti-Säätiön arvoja. (KVPS, YKS-koulutuksen 1. päivän ohjelma.) Koulutus vahvisti henkilökunnan kykyä kohdata palvelunkäyttäjät yksilöllisesti ja samalla yhteistyö eri tulosalueiden yksiköiden välillä syveni.

Vuoden aikana muutamassa yksikössä hyödynnettiin Autismsäätiön HAASTE-toimintatapamallia, jonka avulla tunnistetaan haastavan käyttäytymisen taustalla olevat syyt ja pyritään vaikuttamaan niihin. (HAASTE-hanke 2015.)

Jokaisesta TOT-yksiköstä osallistuttiin vuoden aikana Kehitysvammaliiton tilauskoulutuksena Rinnekoti-Säätiölle toteuttamaan IMO-koulutukseen tai Rinnekoti-Säätiön psykologien pitämään IMO-koulutukseen.

Toimintakeskus Nyyttipuisto on tehnyt tiivistä yhteistyötä Kehitysvammaliiton Tikoteekin kanssa iPad-osaamisen kehittämisen tiimoilta. Samaan aikaan yksikön palvelunkäyttäjii osallistui Helsingin yliopiston tutkijoiden toteuttamaan ”Vaikea kehitysvammaisuus ja hyvä elämä” -tutkimukseen, jonka tiimoilta tutkijat ovat viettäneet aikaa toimintakeskuksessa havainnoimassa.

Toimintayksiköiden henkilökunta on vuoden aikana hyödyntänyt tarvittaessa Rinnekoti-Säätiön asiantuntijapalveluiden konsultaatiopalveluita, kuten esimerkiksi psykologin ja kommunikaatio-ohjaajan tarjoamia työyhteisöpalveluita. Osassa yksiköitä säännöllistä työnohjausta on hyödynnetty asiakastyössä. Myös organisaation ulkopuolista konsultaatiota hankittiin tarvittaessa.

Syksyllä 2015 alkoi Omnian kanssa yhteistyössä toteutuva Aktiivinen tuki asiakastyössä –oppisopimuskoulutus, jonka tavoitteena on, että opiskelijat saavat lisää välineitä itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden tukemiseen. Koulutus jatkaa Rinnekoti-säätiön asumisyksiköissä ja TOT-palveluissa tehtyä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun kehittämistä ja tukee elämänsuunnittelun tulosten viemisessä asiakkaiden arkeen.

Rinnekoti-Säätiö osallistui Kehitysvammaliiton hallinnoiman IMO-hankkeeseen, jonka tavoitteena on kehittää itsemääräämistä tukevia työkäytäntöjä. Hanke perustettiin ennakoimaan tulevan itsemääräämisoikeuslain voimaantuloa ja vahvistamaan lain soveltamisosaamista Kehitysvammaliiton jäsenorganisaatioiden parissa. Hanke toteutetaan osallistujien välisenä verkostotyöskentelynä ja työskentelyn tuloksena dokumentoidut hyvät käytännöt julkaistaan hankkeen tuloksena syntyvässä työkirjassa. (Opike 2015.) Tämän kehittämishankkeen TOT-palveluiden edustajana olin minä ja näin ollen katson hankkeen vaikuttaneen myös TOT-palveluiden IMO-osaamisen lisääntymiseen omalta osaltaan.

TOT-palvelut osallistuvat Autismi- ja Aspergerliiton Aktiivinen ikääntyminen autismin kirjolla –projektiin, jonka tavoitteena on tukea ja edistää ikääntyvien autismin kirjjon henkilöiden sekä heidän omaistensa ja läheistensä hyvää ja mielekästä elämää. (Autismi- ja Aspergerliitto ry 2015.)

Syksyllä 2015 julkaistiin Rinnekoti-Säätiössä TOT-palveluiden ohjaajan Marjo Kinnunen-Kakon teos Mahdollistava lähimmäisyys ja arkeistava aistityö. Mahdollistava lähimmäisyys ja arkeistava aistityö on kokemukseen perustuva yhteenveto tasa-arvoisen kohtaamisen ja luovuuden merkityksestä vammaistyössä. Kirja antaa käytännön esimerkkejä lähestymistavan soveltamisesta erityisesti päivätoiminnassa ja aistityössä. (Rinnekoti-Säätiö 2015c.) Kinnunen-Kakko on työskennellyt useassa TOT-yksikössä usean vuoden ja kirjan työstämisen ajan. Kirjailijan opeilla on ollut huomattava asenneilmapiiriin vaikuttava positiivinen vaikutus työntekijöiden kertoman ja oman havainnointini mukaan.

TOT-palvelut ovat tehneet yhteistyötä Rinnekoti-Säätiön hallinnoiman Taidoista työpoluiksi –projektin kanssa. Taidoista työpoluiksi 2013 – 2017 on kehitysvammaisten työllistymistä edistävä hanke, joka nostaa esiin kehitysvammaisten työllistymistä estäviä ja edistäviä tekijöitä ja luo toimintamalleja näiden esteiden voittamiseksi. (Taidoista työpoluiksi 2015.) Yhteistyötä projektin kanssa on toteutettu erityisesti työ- ja toimintakykymittareiden ja –menetelmien testaamisen ja perehdytyksen tiimoilta.

6.2 Johtopäätelmät

Simo Vehmas (2014, 86) kirjoittaa osuvasti: ”Jos kenttä ei sovi jollekin, ratkaisu on ollut muokata pelaajia, ei kenttää. Tällöin ei siis pyritä tekemään esimerkiksi rakennetusta ympäristöstä esteetöntä vaan kuntouttamaan liikuntavammaiset liikkumaan niin kuin normaaliväestö.” IMO-prosessin kiistaton johtopäätelmä on, että TOT-palveluiden toimintayksiköissä on oivallettu, miten paljon kentälle voidaan ja pitää tehdä, jotta siellä on esteetöntä kaikkien toimia.

Avainasemassa palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden edistämässä on aina vammaistyötä tekevien työntekijöiden asennoituminen työhönsä. Itsemääräämisoikeuden tukeminen voi vaatia työntekijän roolin uudelleenmäärittelyä. Tähän saattaa liittyä keskenään ristiriitaisia vaatimuksia tai odotuksia, koska itsemääräämisoikeuden toteutuminen saattaa aiheuttaa kokemusta turvallisuuden heikentymisestä. (Vesala 2015, luentomateriaali.) Edellinen ilmeni IMO-prosessin alkuvaiheessa turvallisuusnäkökulmien voimakkaana korostamisena, joka laimeni prosessin loppua kohden.

IMO-prosessin aikana oli havaittavissa selkeä asennemuutos kohti asiakaslähtöisempää ja aidosti ihmisarvoa kunnioittavaa työtettä. Havaintoa tukevat IMO-seurantojen tulokset. Rajoittamistoimenpiteiden tai –välineiden käytön

suuri prosentuaalinen väheneminen ei reilun kahden kuukauden ajanjakson aikana voi selittyä pelkällä tiedollisen osaamisen lisääntymisellä, vaan kyseessä on koko ympäristön muuttuminen sekä sosiaalisilta että fyysisiltä edellytyksiltään itsemääräämisoikeutta vahvistavaksi. Toisaalta ensimmäinen ajankohta osui joulunaikaan, joka on usein vaikeaa ja stressitasoa nostavaa aikaa etenkin autismin kirjon henkilöille (Elvén, B. H. 2010, 125.) Ensimmäinen seuranta oli kuitenkin tarpeellista toteuttaa mahdollisimman pian, koska IMO-laki olisi saattanut tulla voimaan maaliskuussa 2015. Ennen lain voimaantuloa IMO-ryhmän piti saada kerättyä riittävästi tietoa ohjeistuksen laadintaa varten.

Kaikilla sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin osallistuvilla ihmisillä on olemassa jokin määritelty tuen tarve, jonka takia hän osallistuu palveluihin. Palveluntuottajilla on vastuu palvelunkäyttäjän turvallisuudesta, mutta turvallisuuden ylikorostamista tulee välttää. Teittisen (2012, 71) mukaan turvallisuuden ylikorostuneisuus näkyy siinä, että turvallisessa laitospäivätoiminnassa käytäytymisessä omaksuttu riskitietoisuus konkretisoituu virheiden välttelyä, ja sitä kautta tuottaa pelkoja ja rajoittaa ihmisten osallistumista ja ylipäättänsä toimintaa. Teittinen tuo myös esille sen, että edellinen aiheuttaa erilaisten pakkokeinojen, kuten liikkumisen rajoittamista tai tavaroiden takavarikointia. IMO-prosessin aikana ja varsinkin sen alkuvaiheessa henkilökunnan riskitietoisuus oli korostunutta. Tämä ilmiö kuitenkin väheni prosessin myötä.

IMO-prosessin ja IMO-seurantojen tuloksena näen henkilöstön osaamisen kehittämisessä kolme oivalluksesta aukeavaa polkua:

- 1) Haastavan käyttäytymisen taustalla vaikuttavaan tekijään vaikuttamalla rajoittamisen tarve vähenee tai poistuu.
- 2) Ympäristöä tulee muokata, ei ihmistä.
- 3) Jokaisella ihmisellä on oikean tuen avulla kykyä tehdä omaan elämäänsä liittyviä päätöksiä.

On mahdotonta arvioida, miten suuri merkitys tässä työssäni kuvaamalla IMO-prosessilla on asennemuutokseen ollut, mutta organisaation kannalta sillä ei ole merkitystä. Koska en toteuttanut prosessin alussa ryhmäläisille itsearviointia, asennemuutoksen mittaaminen itsearviointien avulla jää vajanaisiksi. Edellisestä huolimatta prosessin lopussa tehdyt itsearvioinnit vahvistavat käsitystäni siitä, että reilun vuoden aikana TOT-palveluiden henkilöstön IMO-osaaminen on lisääntynyt. Osaamisen lisääntyminen näkyy arjessa etenkin palvelunkäyttäjien omien valintojen huomioimisessa, toiminnan sisältöjen monipuolistumisessa, ohjaussuunnitelmien laadun paranemisessa sekä tilanteissa, joissa eri sidosryhmien näkemykset palvelunkäyttäjän edun tukemisesta ovat toisistaan eroavia tai jopa ristiriidassa. Yritän havainnollistaa muuttamalla usein kysymälläni kysymyksellä sitä, miten asennemuutos ja osaamisen lisääntyminen näyttää minulle karrikoidusti palvelupäällikön roolissani:

Minä: ”Mitä mieltä Leena itse on asiasta?”

Vastaus ennen: ”Ei sillä ole Leenalle merkitystä”

Minä: ” Oletteko kysyneet Leenalta?”

Vastaus ennen: ”En tiedä.”

Minä: ”Oletteko kertoneet asiasta Leenalle?”

Vastaus ennen: ”Eikö se ole asumisyksikön tehtävä?”

Minä: ”Ymmärtääkö Leena asian?”

Vastaus ennen: ”Ei Leena pysty ymmärtämään tällaista”

Minä: ”Minkä takia olette muuttaneet toimintatapaa?”

*Vastaus ennen: ”Koska tämä on helpompi tehdä näin” tai ”Koska X toivoi
niin”*

Minä: ”Mitä sinä ajattelet asiasta?”

Vastaus ennen: ”Minun mielestäni on helpointa toimia..”

Minä: ”Mitä mieltä Leena itse on asiasta?”

*Vastaus nyt: ”Olemme yrittäneet selvittää, mutta voi olla että tämä mitä ker-
ron on osittain olettamusta...”*

Minä: ” Oletteko kysyneet Leenalta?”

Vastaus nyt: ”Tottakai”

Minä: ”Oletteko kertoneet asiasta Leenalle?”

Vastaus nyt: ”Olemme kertoneet ja hyödyntäneet sosiaalista tarinaa”

Minä: ”Ymmärtääkö Leena asian?”

*Vastaus nyt: ”Luulisin niin, olemme ainakin yrittäneet havainnollistaa mistä
on kyse”*

Minä: ”Minkä takia olette muuttaneet toimintatapaa?”

*Vastaus nyt: ”Koska Leena toivoi niin” tai ”Koska vaikuttaa siltä, että Leena
on tyytyväisempi kun toimimme näin”*

Minä: ”Mitä sinä ajattelet asiasta?”

*Vastaus nyt: ”Minun mielestäni tätä on hyvä kokeilla, arvioimme miten sujuu
ja mietitään tarvittaessa yhdessä Leenan kanssa asiaa uudelleen.”*

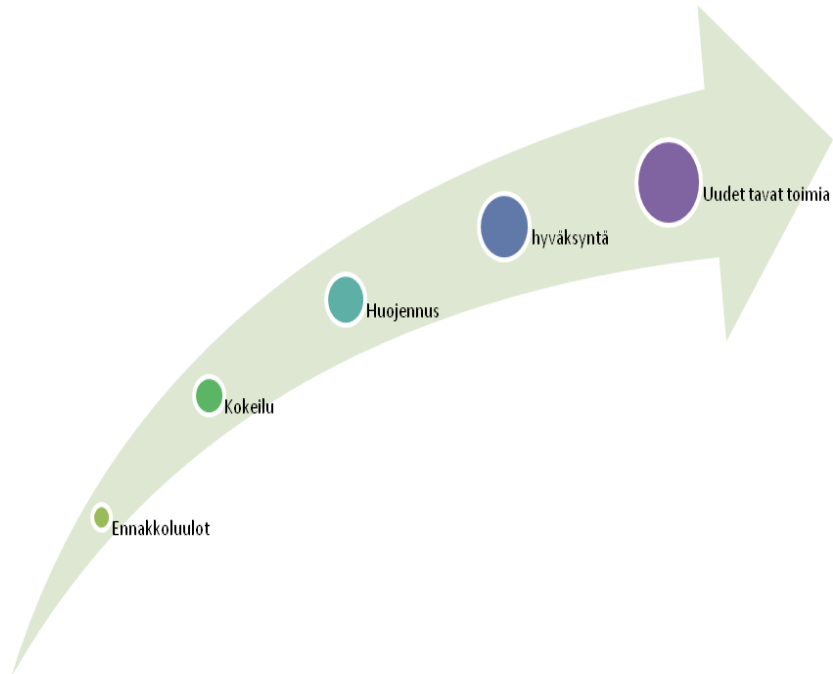
Tiia Kokkolan (2014, 115-116) tutkimuksen mukaan itsemääräämisoikeus liittyy lähtökohtaisesti kehitysvammaisen omiin toiveisiin, mielipiteisiin ja elämänvalintoihin. Itsemääräämisoikeus toteutuu vuorovaikutuksessa lähiympäristön ja sen ihmisten kanssa. Lähiympäristön ja kehitysvammaisen lähellä työskentelevien ihmisten merkitys tuen antajina on tärkeää ja merkityksellistä, koska itsemääräämisoikeus toteutuu usein suhteessa muihin ihmisiin, vaikka kehitysvammaisen oma tahto onkin keskiössä.

Olen useita vuosia saanut seurata eri työtehtävissä ollessani lukuisten vammaisalan toimintayksiköiden arkea joko osana toimintaympäristöä tai taustaverkostoissa. Poikkeuksetta työyhteisön arvot ja niiden näkyminen arjessa tukevat palvelunkäyttäjien hyvinvointia ja toimintakykyä. Omien havaintojeni perusteella olen vakuuttunut siitä, että palvelunkäyttäjien yksilöllisillä ominaisuuksilla on haastavan käyttäytymisen esiintymiseen huomattavan paljon vähemmän merkitystä kuin lähiympäristön asenteilla ja osaamisella. Tämä on varmasti osatekijä siihen, että ihmisen toimintakyky vaihtelee eri toimintaympäristöissä huomattavasti .

Vammaistyön eettinen perusta koostuu ihmisarvosta, osallisuudesta ja kuuluksi tulemisesta (Häkkinen, Kapanen, Kolkka, Peltonen, Tamminen-Vesterbacka, & Tepora 2010, 169). IMO-prosessin aikana toimintayksiköissä avannut myös keskustelua työyhteisön jäsenien erilaista tavoista tukea palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden toteutumista ja oman äänen esille tuomista. Omassa roolissani palvelupäällikkönä olen nähnyt ja myös osallistunut erilaisiin työryhmissä tapahtuviin yksikön sisäisiin prosesseihin, joiden keskiössä on tavoite palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen haastavissakin tilanteissa. Näistä prosesseista esimerkkinä HAASTE-hankkeen luoman HAASTE-prosessin (HAASTE-hanke 2015) käynnistäminen muutaman palvelunkäyttäjän kohdalla.

Usea TOT-yksikkö on osallistunut yhteisen IMO-ryhmämme ulkopuolella erilaisiin kehittämishankkeisiin, joissa on työstetty itsemääräämisoikeuteen ja osallisuuteen liittyviä asioita joko suoraan tai epäsuorasti. Näin selkeästi havaittavaan asennemuutokseen ja osaamiseen lisääntymiseen onkin vaikuttanut moni eri asia, joiden yhteistuloksena henkilöstön luottamus omaan osaamiseensa ja myös haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyyn on selkeästi lisääntynyt ja toimintayksiköissä on otettu käyttöön uusia tapoja toimia. Koska osallistuin IMO-prosessiin työyhteisöjen ulkopuolisen esimiehen roolissa, pystyin selkeästi havainnoimaan IMO-ryhmäläisten tunnetason työskentelyä. Koska IMO-ryhmän jäsenet toimivat omien työyhteisöjensä lähiesimiehinä, yhteisissä ryhmätapaamisissa asioiden käsittelyyn liittyi tunnetason työskentelyä vertaisryhmässä. Esimiesten tehtävänä omissa yksiköissään on työstää henkilöstön kanssa IMO-asioihin liittyviä tunteita rakentavassa ja eteenpäin vievässä hengessä siitä huolimatta, että asia herätti heissä itsessäänkin huolta ja kenties pelkoakin. Johtajan taito ymmärtää tunteita syvällisemmin ja ymmärtää tunteiden voima ja niiden ohjaaminen oikeisiin kohteisiin on oleellisen tärkeää. Koska tunteilla on taipumusta levitä, on esimiehen kuitenkin pystyttävä omassa käyttäytymisessään välttämään negatiivisten tunteiden välittämistä. (Romppanen & Kallasvuo 2011, 123-124.)

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Kuvio 9. IMO-ryhmän tunnettyöskentelyn kaari

IMO-prosessissa kyse oli osaamisen kehittämisestä, jossa oleellisessa asemassa oli kokemuksellisen ja hiljaisen tiedon jakaminen. Hiljainen tieto ilmenee usein myös yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa. (Lammintakanen 2011, 237.) Hiljaisen tiedon merkitys oli tunnistettavissa yhteisessä IMO-prosessissa sekä työntekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa, mutta myös työntekijöiden ja palvelunkäyttäjien välisessä vuorovaikutuksessa. Prosessissa työyhteisöjen jäsenet sanoittivat osaamistaan ja useissa tapauksissa keskustelun kautta näkyväksi tuotu osaaminen toimia vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa muotoutui toimivaksi käytänteeksi.

IMO-prosessissa on tunnistettavissa Hayesin (2010) määrittelemistä muutosprosessin viidestä vaiheesta neljä ensimmäistä; muutostarpeen tunnistaminen, tilannearviointi ja vision määrittely, suunnittelu ja muutoksen valmistelu ja muutoksen toteuttaminen. (Pohjanheimo 2015, 99-101.) Viides vaihe eli muutoksen vakiinnuttaminen on alkanut, mutta arvioni mukaan pääsee todenteolla alkamaan vasta, kun saamme varmuuden lainsäädännön muutosten sanelemista raameista toiminnalle.

IMO-ryhmäläisten itsearviointi aivan tämän opinnäytetyön työstämisen viimeisillä metreillä osoitti, että IMO-ryhmäläiset kokevat omissa työyhteisöissään KVANK:n työ- ja päivätoiminnan kriteerien täyttymisen varsin hyväksi. Laatumetereistä vaikeimmiksi ryhmäläiset kokivat tuen opintoihin pääsemiseksi sekä tuen ammatillisiin opintoihin tai työhön pääsemiseksi.

7 PALVELUNKÄYTTÄJIEN NÄKÖKULMA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN EDISTÄMISEEN

Toinen osa opinnäytetyötä muodostui suppeasta laadullisesta tutkimuksesta, jonka kohderyhmänä olivat työllistymistä ja osallisuutta tukevien palveluiden palvelunkäyttäjät. Ajatus teemahaastattelun tai kyselyn lisäämiseksi osaksi opinnäytetyötäni hahmottui keväällä 2015, kun selvisi ettei kehittämishankkeen lähtökohtana ollut IMO-laki tule toteutumaan. Päädyin toteuttamaan kyselyn sijasta haastattelun, koska halusin varmistua siitä, että vastaaja ymmärtää kysymykset. Haastattelun etuna verrattuna kyselyyn on se, että haastattelussa on mahdollista säädellä aiheiden ja kysymysten järjestystä ja haastattelu mahdollistaa kysymysten ja vastausten täsmentämisen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 36.)

7.1 Teemahaastattelun toteuttaminen

Toteutin haastattelun kuudelle palvelunkäyttäjälle. Koska haastateltavien joukko on melko pieni ja kokonaisuutena opinnäyteyöni on kehittämishanke, eivät tulokset kenties ole aivan valideja. Toisaalta Jari Eskolan ja Jaana Vastamäen (2015, 41) mukaan haastattelujen määrä on sopiva silloin, kun ne alkavat toistamaan itseään. Jo näissä kuudessa haastattelussa nousi esille useita yhteneviä näkemyksiä.

Tutkimukseen osallistuvat henkilöt kommunikoivat sanallisesti ja heillä oli valmiuksia dialogiseen vuorovaikutukseen. Kukaan haastateltavista ei tarvinnut avustajaa haastattelutilanteisiin.

Haastateltavat olivat 24-57 vuotiaita ja heistä kolme oli naisia ja kolme miehiä. Kaikki haastateltavat kävivät eri toimintayksiköissä. Haastateltavista kaksi oli palveluissa päivätoiminnan päätöksellä ja neljä työtoiminnan päätöksellä. Haastateltavien fyysisessä ja psyykkisessä toimintakyvyssä oli yksilöllisiä eroja, mutta en katso tulosten kannalta oleelliseksi kuvata haastateltavien yksilöllisiä ominaisuuksia tarkemmin.

Jokainen haastateltava antoi itse suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta ja allekirjoitti itse kehittämishankkeen suostumuslomakkeen (Liite 1). Tutkimustulosten raportoinnissa ei käytetä henkilöiden oikeita nimiä. Mikäli tutkimuksessa kerättyä aiemmin julkaisematonta aineistoa halutaan käyttää Rinnekoti-Säätiöllä johonkin tarkoitukseen, siitä sovitaan tutkimukseen osallistuvan henkilön kanssa erikseen.

Lähetin syyskuussa 2015 kaikkiin TOT-yksiköihin kehittämishankkeeni suostumuslomakkeen ja pyysin henkilökuntaa kertomaan palvelunkäyttäjille tekeillä olevasta kehittämishankkeesta ja toiveistani saada haastatella heitä itsemääräämisoikeusasioihin liittyen. Haastateltavien löydyttyä henkilökunta kävi läpi suostumuslomakkeen sisällön heidän kanssaan.

Tapaan työssäni paljon kehitysvammaisia ihmisiä ja koen vuorovaikutuksen heidän kanssaan luontevaksi. Vuorovaikutuksessa kaikkien ihmisten kanssa ensisijaisen tärkeää on aito ja tasa-vertainen kohtaaminen, mutta käytetyllä kielellä on myös paljon merkitystä. Haastattelussa on kyseessä vuorovaikutus-tilanteesta haastateltavan ja haastattelijan välillä. Haastattelijan tulee mukauttaa kieltänsä niin, että haastateltavan on mahdollista ymmärtää mistä puhutaan. Haastateltavan puhettavan liiallista jäljittelyä tulee kuitenkin välttää (Eskola ym. 2015, 32-34). Käytännössä selkokielen käyttäminen ei kuitenkaan ole aina helppoa ja olin tietoinen siitä, että minun tulee haastattelutilanteissa kiinnittää erityistä huomiota omaan puheeseeni.

Selkokieli on yleiskieltä selkeästi helpommin ymmärrettävää. Kyseessä on suomen kielen muoto, jonka sisältö, sanasto ja rakenne on yleiskieltä ymmärrettävämpää. (Virtanen 2009, 17-18.) Tavoitteenani haastatteluissa oli pitää mielessä joitakin selkokielen tärkeitä ominaisuuksia, kuten jokapäiväisten tuttujen sanojen käytön merkitys, pitkien sanojen ja kielikuvien tai sanontojen käytön välttäminen. Pyrin myös olemaan kysymyksissäni konkreettinen ja välttämään vaikeita sijamuotoja ja verbejä. Lyhyiden yhden asian lauseiden käyttö on suositeltavaa. Tärkeiden asioiden tulisi olla päälauseessa ja sanajärjestyksen mieluiten suora. (Virtanen, H. 2009, 88-101.)

7.2 Tutkimuskysymykset

Itsemääräämisoikeutta ja sen toteutumista tarkasteltaessa jossakin tietyssä kontekstissa on tärkeää määritellä se, mitä itsemääräämisoikeus merkitsee kohderyhmän edustajalle. Itsemääräämisoikeuden käsite saattaa vaihdella henkilön mukaan ja on hyvin todennäköistä, että itsemääräämisoikeuden toteutuminen näyttäytyy eri valossa työntekijöille kuin palvelunkäyttäjille. Näin ollen tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat:

- Mitä itsemääräämisoikeus on?
- Toteutuuko itsemääräämisoikeus TOT-palveluissa?
- Kuinka itsemääräämisoikeuden tukemista voidaan lisätä TOT-palveluissa?

Tutkimuskysymykset muodostavat teemahaastattelun kolme pääteemaa. Tarkentavissa kysymykset liittyvät asioihin, joita oli noussut esille TOT-toimintojen IMO-työryhmän toteuttamien itsemääräämisoikeuden toteutumisen seurannoissa sekä henkilöstön yhteisessä itsemääräämisoikeuspohdintoissa. IMO-työryhmän työskentelyn jokaisessa vaiheessahan keskustelu kuitenkin palasi itsemääräämisoikeuden määrittelyyn ja yleiseen pohdintaan siitä, huomioimmeko itsemääräämisoikeuden toteutumisen arjessa.

7.3 Aineiston analyysi

Koska aloitin opinnäytetyöni työstämisen henkilöstön IMO-prosessilla, on lähestymistapani teemahaastattelun analyysivaiheessa abduktiivinen. Abduktiivisessa päättelyssä tutkijalla on valmiina joitakin teoreettisia johtoideoita, joille haetaan todennusta tutkimuksen avulla. (Hirsjävi & Hurme 2000, 136.) IMO-prosessin ja teoriaan tutustumisen jälkeen minulla oli ennakkoolettamuksia siitä, mitkä aiheet nousevat esille teemahaastatteluissa.

Aineiston analyysi alkoi jo haastattelutilanteissa. Koska tein haastattelut itse, minun oli mahdollista tehdä havaintoja asioiden toistuvuudesta haastattelujen edetessä. Haastattelujen jälkeen litteroin koko haastattelun sanasanalta, vaikka päätelmien tekeminen suoraan nauhaltakin olisi ollut mahdollista. (Hirsjärvi ym. 2014, 222.) Aineiston tarkka litterointi osoittautuikin hyväksi valinnaksi tutkimusraportin kirjoittamisvaiheessa, koska päädyin käyttämään melko paljon suoria lainauksia keskusteluista.

7.3.1 Ajatuksia itsemääräämisoikeudesta

Itsemääräämisoikeuden määrittely oli haastatelluista kolmelle vaikeaa, mutta siitä huolimatta viidellä oli asiasta näkemys joko suoraan tai tarkentavien kysymysten avulla. Itsemääräämisoikeus on abstrakti asia, jonka määrittely helpottuu arjen esimerkkien kautta. Kaksi haastateltavista, Heikki ja Jari kertoivat heti tapaamisen alkuun ennen äänityksen aloittamista, miten tärkeänä pitävät itsemääräämisoikeutta ja sitä, että saavat itse kertoa ajatuksiaan itsemääräämisoikeudesta. Heikki ja Jari ovat 70-luvulla syntyneitä ja heidän ajatuksissaan näkyy elämäkokemus.

Nina: ”Oot varmaan miettinytkin paljon mitä itsemääräämisoikeus on, mut kertoisitko miten sä kuvaisit sitä mitä itsemääräämisoikeus on?”

Heikki: ”Kerroks mä työhön liittyvistä?”

Nina: ”Ihan ylipäätänsä nyt ensin, mitä on itsemääräämisoikeus?”

Heikki: ”No se tarkoittaa sitä että minä saan niinkun hoitaa niinkun asiat rahallisesti itse ja sitten päättää itse mihin mä meen ja millon mä tuun. Ja sit se että, myöskin että nyt kun on tullut tämä asunnon hakeminen semmonen vapaille markkinoille voi hakee omaa asuntoa niin se käsittää sitä että voi helpommin irtaantua asumispalvelusta ihan omaan vuokra-asuntoon. Se tarkoittaa hyvin pitkälle sitä itsemääräämisoikeutta. Mut siinä on sit aina omat portaikot, minkä kautta siihen lähetään. Se käsittää minulle sen!”

Heikin puheessa läpi haastattelun kulki punaisena lankana oivallus siitä, että omista asioista päättäminen ja itsenäinen elämä on vaatinut paljon opettelua ja etteivät itsemääräämiseen ja vastuuseen liittyvät asiat ole itsestäänselvyksiä.

Jarin itsevarmuus heikkeni hetkeksi haastattelun ja äänityksen alettua, mutta siitä huolimatta hän pienen kannustuksen avulla sanoitti ajatuksensa itsemääräämisoikeudesta selkeästi.

Nina: ”Kerrotko mulle, mitä itse määräämisoikeus...”

Jari: ”Se on esimerkiksi sitä että, kun meillä on näitä kerran kuussa näitä asukaskokouksii meiltä kysytään että mitä halutaan syödä ja vaikka kysytään että, että miten itsemääräämisoikeus, et se on, että itsemääräämisoikeus tarkoittaa kai sitä, et päättää asioista ite. Ja sitten itsemääräämisoikeus tarkoittaa kans sitä, että osaa määrätä omia asioita tai oonko mä nyt oikeessa?”

Nina: ”Tää on sellanen kysymys, ettei oo oikeita eikä vääriä vastauksia. Hyvin mun mielestä kuvailet sitä, mitä mäkin ajattelen itsemääräämisoikeudesta. No mistäs sä tiedät, milloin sun itsemääräämisoikeus toteutuu?”

Jari: ”Mitä sä sillä tarkoitat?”

Nina: ”Mä tarkoitan, että mitkä asiat kertoo sulle sen että nyt sun itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja se toteutuu?”

Jari: ”Että, että siis sen tuntee kun että tosiaan saa päättää ite asioista.”

Kaisa ja Eeva ovat nuoria 90-luvun alussa syntyneitä naisia. Kummallakin heistä oli käsitys itsemääräämisoikeudesta, mutta käsitteen määrittely tuntui haastavalta.

Nina: ”Miten sä kuvailisit itsemääräämisoikeutta”

Eeva: ”Ai mitä se siis tarkoittaa?”

Nina: ”Niin, mitä se itsemääräämisoikeus tarkoittaa” (pitkä hiljaisuus). ”Ei siihen oo oikeita eikä vääriä vastauksia.”

Eeva: (vaivautuneen oloinen, muminaa)

Nina: ”Jos mietit itsemääräämisoikeutta, niin mitä se sulle merkitsee? Se itsemääräämisoikeus?”

Eeva: ”Että mä saan päättää omista asioista.”

Nina: ”Niin. Mistä sä tiedät että sun itsemääräämisoikeus toteutuu?”

Eeva: ”Mä saan sanoo omii mielipiteitä.”

Kaisan haastattelu tapahtui aamupäivällä hänen omassa työtoimintapaikassaan. Aamupäivisin yksikön ahtaaksi jääneet tilat ovat aktiivisessa käytössä ja toteutimme haastattelun ohjaajien toimistossa, jonne kuului taustahälyä käytävältä.

Nina: ”Ihan ensimmäisenä mä haluaisin kuulla, mitä sä ajattelet, mitä itsemääräämisoikeus on?”

Kaisa: ”No.. ”(Toimiston ovi aukeaa ja narisee, Kaisan huomio kiinnittyy oveen)

Nina: ”Niin se taitaa aika paljon narista?”

Kaisa: ”Joo se narisee aina, valittaa niin kuin jossain vanhassa talossa joku.”

Nina: (naurahdan) ”Mut jos palataan siihen itsemääräämisoikeuteen ja siihen, mitä ajatuksia se herättää sussa?”

Kaisa: ”Mä luulen, että se lisäis varmaan enemmän, no, vammaisten ihmisten oikeuksia täällä. No ei välttämättä kaikki, jos ei pysty esimerkiksi puhumaan sitte sai ees jotenkin sen äänensä kuuluviin.”

Nina: ”Jos sä aattelet sitä, että itsemääräämisoikeus toteutuu oikein hyvin, niin mistä sen huomaa?”

Kaisa: (pitkä hiljaisuus, taustahälyä käytävältä) ”Sais varmaan itte vaikuttaa työhön. Ja sit ois paljon niinku tota, miten sen nyt sanois.. Varmaan itse kullakin helpompaa työpaikalla. Ja muutenkin elämässä.”

Riitta oli haastateltavista iäkkäin, 50-luvulla syntynyt nainen. Hänen ajatuksissaan oli vahvasti eläkkeelle siirtyminen lähitulevaisuudessa. Eläkkeelle siirtymisen ajankohtaa ei oltu päätetty.

Nina: ”Kerrotko mulle ihan ekaks mitä itsemääräämisoikeus tarkoittaa?”

Riitta: ”Se tarkoittaa sitä, että pystyy itse määräämään joskus jotakin asiaa, mutten mä pysty sanomaan miten se mulla toteutuu. Kyl mäkin pystyn määräämään, ainakin mä oon saanut kaikkii kivoja ostoksii tehdä mitä mä oon mun omahoitajalta toivonu ja seedeitä oon saanut ja kaikkee tommosta. Ja sitten se että saan asua tuolla, mun itsemääräämisoikeuteen että kysytään haluutko ja mä sanon mä haluun asuu sekin on kiva.”

80-luvulla syntynyt Eino oli haastateltavista ainoa selkeästi autismin kirjolla oleva. Hän olisi hyötynyt srukturoidummasta haastattelusta ja suullisesti ajatusten kertominen vaati monia tarkentavia kysymyksiä.

Nina: ”Miten kuvailisit Eino, mitä itsemääräämisoikeus on?”

Eino: ”Mä en oikeen tiedä.”

Nina: ”Mitä ajatuksia sulle tulee itsemääräämisoikeudesta?”

Eino: ”Mä en oikeen tiedä.”

Nina: ”No, nykyään puhutaan aika paljonkin itsemääräämisoikeudesta ja vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeudesta. Ooksä kuullut niitä keskusteluja?”

Eino: ”Olen.”

*Nina: ”Mitä sä oot miettinyt, kun sä oot kuullut niitä keskustelu-
ja?”*

Eino: ”Kaikenmoista.”

Nina: ”Kerrotko sä mulle joitain ajatuksia?”

Eino: ”En mä muista mitä.”

*Nina: ”Joo. Tota, itsemääräämisoikeudessa on kyse siitä, että
ihminen saa itse päättää omista asioista.”*

Eino: ”Niin on.”

*Nina: ”Jos sä ajattelet omista asioista päättämistä ja sitä, että
se on itsemääräämisoikeutta..”*

Eino: ”Niin.”

Nina: ”Miten sun itsemääräämisoikeus toteutuu?”

Eino: ”Että mä saan itse määrätä.”

7.3.2 Kokemukset itsemääräämisoikeuden toteutumisesta TOT-palveluissa

Haastattelun rajaaminen koskemaan vain päiväaikaista toimintaa osoittautui haastavaksi, koska haastateltavien kokemukset itsemääräämisoikeuden toteutumisesta tai sen toteutumisen esteistä tuntuivat liittyvän ensi-sijaisesti asumiseen. Pyrin tarkentavilla kysymyksillä ohjaamaan keskustelua takaisin päiväaikaiseen toimintaan, mikä onnistuikin melko hyvin.

Haastateltavista kaksi olivat olleet elämänsä aikana palkkatyössä ja loput neljä työ- ja toimintakeskuksissa. Haastatteluajankohtana kukaan kuudesta haastateltavasta ei ollut palkkatyössä. Siitä huolimatta kaikki haastateltavat lukuun ottamatta Heikkiä nimesivät päiväaikaisen toimintansa työksi. Myös Heikki käytti tehtävistään nimitystä työtehtävät.

Minua kiinnosti erityisesti miten haastateltavat kokivat itsemääräämisoikeutensa toteutuvan toiminnan sisällöissä ja miten mielekkäänä ja tarpeita vastaavana he toimintaa pitivät. Olin työni rajauksessa päätenyt siihen, että tässä tutkimuksessa ei ole tavoitteena keskittyä kehitysvammaisten ongelmaan saada palkkatyötä. Edellinen on suuri yhteiskunnallinen epäkohta ja liittyy epäilemättä ihmisen itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, ja asian esille tuleminen haastatteluissa oli todennäköistä.

Kaisan kokemus työtoiminnasta oli vain muutaman vuoden mittainen ja tämän hetkinen toimintayksikkö on ensimmäinen, missä hän koulun päätyttyä käynyt ja näin ollen hänellä ei ollut vertailukohteita päiväaikaisesta toiminnasta.

*Nina: ”Mistä se tiedät sen, että sun itsemääräämisoikeutta kun-
nioitetaan?”*

*Kaisa: ”No siitähän mä tiedän sen, kun ohjaajat suunnittelee
seuraavan päivän työtä täällä, niin ne kysyy mitä mä haluan
tehdä.”*

Nina: ”Okei, saatko sä aina itse vaikuttaa siihen seuraavaan päivään?”

Kaisa: ”No kyl siihen sillee, että voi sanoa mitä haluaa tehdä, mutta en mä ainakaan sano, jos on sellanen työ josta mä en tykkää. Mä vaan teen sen.”

Nina: ”Minkä takii sä teet, vaikket sä tykkää?”

Kaisa: ”No muutenkin kun, mä tiedän että täällä tehdään töitä ni, se on vaan hyvä juttu ja sit saa niinku palkkaa ja sitte tää on muutenkin työpaikka eikä mikään sellanen paikka, jossa vaan istutaan eikä tehdä mitään.”

Nina: ”Jos sä aattelet sun päivää täällä, niin missä toiminnoissa tai tilanteissa päivän aikana sun itsemääräämisoikeus toteutuu oikein hyvin?”

Kaisa: (pitkä hiljaisuus). ”Mä en oo kiinnittänyt siihen huomiota.”

Heikillä oli kokemusta erilaisista toimintayksiköistä sekä Rinnekoti-Säätiössä että muualtakin. Ennen nykyiseen toimintayksikköön siirtymistään hän oli ollut muutamassa työkokeilussa, joiden kautta työllistynyt palkkatuella palkkatyöhön. Olosuhteiden pakosta hän oli kuitenkin joutunut vastoin omaa tahtoaan siirtymään takaisin työtoimintaan palkkatuen loputtua. Heikille paluu takaisin työtoimintaan oli suuri elämänmuutos, mutta hän oli miettinyt asiaa paljon ja näki muutoksen välivaiheena elämässään ennen omaan asuntoon muuttamista ja hakeutumista palkkatyöhön tulevaisuudessa uudelleen. Heikin kanssa keskustellessani en voinut olla miettimättä, miten työvoimapolitiittiset asiat voivat sekä mahdollistaa jotakin hienoa ja toisaalta tukien päätyttyä viedä ihmisen elämästä pois yhden merkittävän oikeuden, oikeuden työhön.

Nina: ”Sit jos mennään tota.. aletaankin miettii kun tutkimuksen rajaus on kuitenkin tää päiväaikainen toiminta eli tää työtoiminta täällä..”

Heikki: ”Kyllä.”

Nina: ”Tai ylipäätänsä Rinnekodin työllistymistä ja osallisuutta vahvistavat palvelut eli tarkoitan myös työhönvalmennusta ja useita yksiköitä joista sulla on kokemusta. Niin miten sä koet, että sun itsemääräämisoikeus täällä päiväaikaisessa toiminnassa toteutuu?”

Heikki: ”No siinä on mun mielestä pikkasen haasteellista se, että kun se ei käsitä kun ei voi siihen palkkatyöhön täällä niinkun sisäisessä lähtee kun sitä pitää hakea koko aika niinku työvoimatoimiston välityksellä ulkopuolista työtä kun ei voi niinku täällä palkkasuhteeseen mennä alueen sisäpuolella niin se on minua ihmetyttänyt et miksei voi typen mukaan tehdä sitä täällä vaikk- en ihan oo täystyökykyinen mut miksei sitä voi sitten kykyjen ja resurssien mukaan palkkatyö esimerkiksi tuolla työtoiminnassa.”

Nina: ”Niin, eli tota..”

Heikki: ”Vaan vaativampia hommia ja sen mukaan maksettais siitä mutta sitä ei aina ole näin että se on nytten kun minä olen nyt siinä päivätoiminnassa.. työtoiminnassa kaikilla sama se palkka sitten ei niinkun vaikuta se, vaikka vähän tekis että kuinka paljon sitä tekee, se että se on niinkun kaikilla siinä työssä sama.”

Nina: ”Niin, kyllä..”

*Heikki: ”Niin se on mua hirveesti niinkun ihmetyttänyt miksei voi sitten kykyjen mukaan nostaa sitä työpanosta myös täällä si-
säisessä ympäristössä.”*

Nina: ”Joo..”

Heikki: ”Esmees työtoiminta on ihan eri kuin päivätoiminta.”

Nina: ”Niin ja, kyllähän sen pitäis ja onkin eri.”

Heikki: ”Niin, on, mut sitähan ei voi sit päivätoiminnan aikana korostaa sitä palkkanosta et se on niin kuin ikään kuin sama kaikilla.”

TOT-palveluissa tehtiin vuonna 2014 perusteellinen työosuusrahaudistus, jonka jälkeen työtoiminnassa kaikki ovat saaneet yhtä suurta työosuusrahaa. Työhönvalmennuksessa työosuusraha on kaksinkertainen verrattuna työtoimintaan. Uudistuksen perusteena oli silloinen erittäin kirjava maksukäytäntö, jonka oikeudenmukaistaminen olisi ollut hyvin vaikeaa ilman käytännön yhdenmukaistamista. Uudistus on koettu merkittäväksi parannukseksi, mutta tiedän ettei Heikki ole ainoa joka työtoiminnassa miettii samansuuntaisia asioita nykyisestä työosuusrahakäytännöstä.

Olimme Heikin kanssa samaa mieltä siitä, että oikeus työstä saatuun palkkaan on suuri ihmisoikeusasia. Palasimme kuitenkin jonkin ajan kuluttua Heikin kokemuksiin itsemääräämisoikeuden toteutumisesta toimintayksikössä.

Nina: ”No palkka on tietysti iso semmonen niinkun ihmisoikeuksiin liittyvä asia, mut onks jotakin muuta jos sä mietit sitä että miten sua kohdellaan vaikka täällä työtoiminnassa jotain muuta kuin sellaista kuin palkka mikä liittyy itsemääräämisoikeuteen?”

Heikki: ”Eli millä tavalla sä niinkun tarkoitat?”

Nina: ”Mä tarkoitan, että jos sä et ajattele palkkaa niin miten sun itsemääräämisoikeus toteutuu täällä?”

Heikki: ”Se toteutuu niin nimenomaan, että mä voin suhteuttaa mun työtunteja, miten monta tuntia mä teen viikossa työtä ja se, että jos mä nyt välillä haluan esimerkiksi pikkasen aikasemmin jonkun asian toimittamaan se kyllä käy kun sovitaan. Se on itsemääräämisoikeus, että ettei tarvitse juuri nyt olemaan myöhempään seuraavana päivänä. Se on sitä itsemääräämisoikeutta.”

Nina: ”Joo, hyvä. Ja se tuntuu hyvältä ilmeisesti?”

Heikki: ”Tuntuu oikeudenmukaiselta.”

Nina: ”Muuttusko se sun ajattelu siitä jos siitä maksettas palkkaa?”

Heikki: ”Kyllä se semmonen minun ajatus tulis sillä tavalla, et sitten myös pitäis tehdä ne tunnit että ei sitten voi maksaa palkkaakaan että jos ei tee niitä sovittuja tunteja.”

Nina: ”Joo..”

Heikki: ”Minun mielestä se kuulostais.. Minun kantani on tämä.”

Nina: ”Niin että sitten se on erilailta vastuullista?”

Heikki: ”Nimenomaan, tätä minä justiin.”

Eeva koki itsemääräämisoikeutensa omassa toimintayksikössään toteutuvan hyvin. Hän kertoi saavansa itse vaikuttaa omiin työtehtäviinsä ja että hänen toiveensa vaikuttavat tehtävien sisältöön.

Jari toi esille sen, että olisi toivonut toisenlaisia työtehtäviä kuin mitä hänelle toimintayksikössään tarjotaan. Hänen toiveenaan oli saada tehdä enemmän alihankintatöitä, kuten ruuvien pussitusta.

Nina: ”Joo, sä oot varmaan kertonut ohjaajille tän toiveen?”

Jari: ”Olen kertonut.”

Nina: ”Jos vertaat sitä olemista siellä entisessä toimintakeskuksessa ja täällä, niin kummassa paikassa sä oot viihtynyt paremmin?”

Jari: ”Edellisessä.”

Nina: ”Okei. Oletko senkin kertonut?”

Jari: ”Olen”

Nina: ”No mikäs vois olla sellanen tilaisuus, missä voisit sen vielä kertoa? Onks se sitten yhteinen palaveri, mikä on sitten sun asioissa?”

Jari: ”On.”

Nina: ”No jos aatellaan, että tänne löytyis sitten niitä alihankintatöitä niinkun pakkaamista, niin vaikuttasko se sun viihtymiseen täällä?”

Jari: ”Vaikuttas.”

Nina: ”No miten sä arvioit, millä tavalla sä viihdyt täällä noin muuten?”

Jari: ”Että on hyviä työkavereita.”

Nina: ”Että se on kuitenkin hyvä?”

Jari: ”Joo.”

Riitan ajatukset pyörivät koko haastattelun ajan kahvissa ja tulevaisuuden eläkeläiselämässä. Kun kysyin Riitalta, miten hän aikoo aikansa käyttää jäätyään eläkkeelle, hän kertoi, että kuuntelee musiikkia ja käy ostoksilla. Toisaalta hän kertoi viihtyvänsä toimintakeskuksessa ja koki, että hänen omat vaikuttamismahdollisuutensa toiminnan sisällöissä ovat hyvät.

Einon kanssa keskustelu oli lyhytsanaista, mutta hän kuunteli kysymykset tarkasti yllättäen minut toisinaan vastauksillaan.

Nina: ”Saaks sä itse määrätä?”

Eino: ”Saan.”

Nina: ”Mistä asioista?”

Eino: ”En mä tiedä, Mun asioista. En mä tiedä oikein.”

Nina: ”Kysytäänkö sun mielipidettä?”

Eino: ”Kysytään.”

Nina: ”No mites täällä toimintakeskuksessa?”

Eino: ”Täällä ei saa asiakkaat itse määrätä.”

Nina: ”Ei saa määrätä vai?”

Eino: ”Ei.”

Nina: ”Ai jaa. Kysytääks teiltä mielipidettä?”

Eino: ”Kysytään.”

Eino kertoi minulle kaikki viikko-ohjelmaansa sisältyvät työtehtävät ja kertoi pitävänsä työtehtävistään. Vaikka Einon olikin vaikeaa sanoittaa toiveensa, kertoi hän toivovansa enemmän keittiötöitä. Myös musiikin kuuntelu vapaa-ajalla oli Einolle mieluista ja keskustellessamme musiikista Eino vapautui välittömämpään vuorovaikutukseen kanssani. Jäin kuitenkin siihen käsitykseen, että Eino ei ehkä ollut ilmaissut toimintayksikön henkilökunnalle toivettaan keittiötöiden lisäämisestä yhdestä viikoittaisesta tuokiosta useampaan.

7.3.3 Säännöt ja rajoitukset

Kaikki haastatellut kertoivat, että heillä on omassa yksikössään yhteisiä sääntöjä, joiden tekemiseen kaikki kuusi kertoivat osallistuneensa. Vaikka osalla oli kokemuksia siitä, ettei sääntöjen noudattaminen kaikissa tilanteissa ole helppoa, suhtautuivat kaikki sääntöihin positiivisesti.

Henkilöstön IMO-prosessin alkuvaiheessa ryhmäläiset toivat monessa yhteydessä esille huolensa siitä, että voidaanko säännöt ja niiden noudattamisen edellyttäminen tulkita itsemääräämisoikeuden rajoittamiseksi. Nuorille ihmisille etenkin puhelimen käyttö on usein hyvin tärkeää ja henkilöstö joutuu käymään ajoittain paljonkin keskustelua aiheesta palvelunkäyttäjien kanssa. Ruokaan liittyvät rajoitukset nousevat ajoittain vahvasti henkilöstön keskinäisen pohdinnan aiheiksi, mutta kukaan haastatelluista ei tuonut esille esimerkiksi annoskokoja.

Nina: ”Saaks täällä töissä muuten käyttää puhelinta?”

Kaisa: ”No työaikana esim ei saa räplätä puhelinta, mutta tauolla saa sit voi niinku pelata puhelimella ja sillee mut sit jos tulee vaikka joku tärkeä puhelu vaikka ohjaaja soittais jostain tärkeestä asiasta niin sillon voi vastata puhelimeen mut ei täällä työaikana ruveta kellekään kaverille soittamaan.”

Nina: ”Miltä se susta tuntuu, että puhelimen käyttö on rajattu?”

Kaisa: ”Mun mielestä se on hyvä, ku sit jos on sellanen henkilö joka koko ajan ois räpläämässä puhelinta niin se vähän helpottaa tulee ne työtkin tehtyä eikä silleen vaata et koko ajan se puhelin kädessä.”

Nina: ”Onks toi puhelimen käyttö semmonen asia, mistä joudutte paljon puhumaan täällä?”

Kaisa: ”No eipä siitä paljoo niinku oo tarvinnu kenellekään sanoa että. No kyl yhdelle asiakkaalle on kerran joutunu sanomaan kun se sen poikaystäväille kesken työpäivän ja sit ohjaajat sanoivat et vast työpäivän jälkeen voit soittaa poikaystäväille ettei nyt kesken työpäivän soitella.”

Nina: ”Okei. No kertositko mulle, ei nyt kaikkii tarte kertoa mut vähä mitä muita sääntöjä teillä täällä, kuin että puhelimella ei räplätä työaikana?”

Kaisa: ”No (pitkä hiljaisuus), ketään ei saa lyödä eikä kiusata eikä haukkuu eikä tönii eikä potkii eikä muuta.”

Nina: ”Tapahtuuko semmosta kuitenkin?”

Kaisa: ”No, on täällä ainaki niinku yks semmonen asiakas oli eilen töissä mut ei tänään se on vähä semmonen että yrittää ainakin ärsyttää muita. Mut sitte yrittää vaan olla silleen toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos ja mennä sanoo ohjaajalle sit jos se tota jotain siellä kiukkuu ja sit ohjaajat sille sanoo että ooppas. Ohjaajat on täällä sitä varten että ne sanoo semmosille asiakkaille jotka niinku.”

Riitta kertoi sääntöjen noudattamisen olevan välillä hankalaa silloinkin, kun on itse ollut tekemässä sääntöjä. Hän ei kuitenkaan halunnut keskustella aiheesta kovinkaan pitkään, koska:

”No mä en osaa muuta todeta, kuin että säännöt muuttuu kun ne muuttuu niin ne muuttuu. Myös mulla.”

Jarin esimerkit toimintayksikön pelisäännöistä olivat hyvin konkreettisia arkisia asioita, joiden merkityksen hän ymmärsi hyvin. Siitä huolimatta sääntöihin sitoutuminen tuntui hänestä helpommalta toimintakeskuksessa kuin jossain toisessa ympäristössä, koska hän koki toimintakeskuksen hengen hyvänä.

Nina: ”Onks teillä yhteisii sellasii pelisääntöjä täällä?”

Jari: ”On.”

Nina: ”Muistatko minkälaisii ne on?”

Jari: ”Että, et ku mennään esimerkiks syömään että pestään kädet et pelisäännöt on sellasii kans. Näin minä ymmärrän.”

Nina: ”Näin ja ne on. Oottekste yhdessä tehneet ne pelisäännöt?”

Jari: ”Ollaan.”

*Nina: ”No sekin kuulostaa hyvältä. No entäs, onks teillä käyt-
tämiseen liittyviä sääntöjä?”*

Jari: ”On, on.”

*Nina: ”Onks sellasii tilanteita, missä sua tai siis sun on vaikee
toimia kuten säännöt edellyttää?”*

Jari: ”On sellasii.”

Nina: ”kerrotko esimerkin?”

*Jari: ”Ei mulla täällä mutta muualla. Ei mulla oo täällä sellasii
tilanteita.”*

*Nina: ”Okei, no mikä ero sit täällä ja muualla että miks niitä ti-
lanteita tulee muualla muttei täällä?”*

Jari: ”Oikein on vaikee aihe, annatko esimerkin?”

*Nina: ”Osaatko kertoa miksi täällä on helpompi noudattaa yh-
teisii pelisääntöjä kuin muualla?”*

Jari: ”Joo, että täällä on parempi henki, yhteistyö, tämä henki.”

Heikki kertoi kuukausittaisen palaverin merkityksestä myös yhteisön sääntö-
jen tarkistamisessa ja seurannassa. Palvelunkäyttäjien ja ohjaajien yhteisistä
kokouskäytännöistä joko viikoittain tai kuukausittain kertoi haastattelussa
Heikin lisäksi kolme muuta haastateltavaa.

*Nina: ”Onks teillä yhteisii jotain sääntöjä siellä työtoiminnas-
sa?”*

*Heikki: ”On, samoja kuin kaikilla työpaikoilla, että siellä kun-
nioitetaan niinku sitä toisten työtä ja sillai että pidetään niinku
niistä omista työkuvioista kiinni. Mutta täällä on vähä niinku
ymmärrettävä että meitä on niinku eriasteisia ihmisiä ja jokai-
nen ihminen pitää ottaa sellaisena kuin on ja pyrkiä tulemaan
toimeen ja juttuunki ja kommunikoittumaan ihmisten kanssa.”*

*Nina: ”Onks sit sellasii tilanteita, tai ensinnäki oottekste itse ol-
lut tekemässä niitä sääntöjä?”*

*Heikki: ”Ollaan, meillä on aina kuukauspalaveri missä katotaan
miten on menny ja missä olis parannettavaa. Onko ollu semmos-
ta kiusaamista tai onko ollu liikaa meteliä ja miltä tämä työ on
tuntunu niin se on ollut nytten joka kuukaus meillä se työpaikka-
palaveri siellä voi ottaa epäkohdatkin huomioon että onko hyvä
vai ei.”*

Nina: ”Ja kaikki osallistuu siihen?”

Heikki: ”Nimenomaan pyritään tähän ainakin.”

7.3.4 Itseä koskevan tiedon saanti

Jokaisella ihmisellä on oikeus itseään koskevan tiedon saantiin. Haastatelluis-
ta puolet kertoivat saavansa itse säännöllisesti lukea itseään koskevia kirjauk-
sia TOT-palveluissa ja yksi kertoi itse osallistuvansa kirjausten tekemiseen.
Kahdella viidestä haastateltavasta ei ollut käsitystä siitä, että heillä on oikeus

lukea itseään koskevat kirjaukset. Yhdeltä haastateltavalta en tullut suoraan kysyneeksi asiaa.

Myös omia kirjauksiaan lukevista henkilöistä kaksi kertoi, että käytänteissä on eroa eri palveluiden piirissä ja että oikeus itseään koskevan tiedon saantiin on usein sidonnainen myös työvuorossa olevaan henkilöön. Eeva ei ollut tietoinen siitä, että hänellä on oikeus nähdä itseään koskevat kirjaukset.

*Nina: ”Ooksä itse lukenut, mitä sinne Mediatriin kirjataan sus-
ta?”*

Eeva: ”Ai niinku kotona vai täällä?”

Nina: ”No niinku ylipäätänsä.”

Eeva: ”Ei ne näytä niitä mulle.”

Nina: ”Entäs työtoiminnassa?”

Eeva: ”Ei sielläkään.”

*Nina: ”Mä voin sulle tässä nyt kertoo, että sulla on aina oikeus
nähdä, mitä susta on kirjoitettu. Kotona tai täällä meillä sä voit
pyytää nähdä, mitä susta on kirjoitettu. Ja sitä ei voi kukaan sul-
ta kieltää, se kuuluu sun itsemääräämisoikeuteen ja myös sun
perusoikeuksiin, jotka on laissa määritelty.”*

Eeva: ”Ai, joo.”

Haastatteluista kaksi toi esille sen, että olivat elämänsä aikana joutuneet tilan-
teisiin joissa heitä koskevia asioita ei oltu käsitelty salassapitovelvollisuuden
mukaisesti suhteessa muihin asiakkaisiin ja että heillä oli myös kokemuksia
tilanteista, joilla olivat itse kuulleet tai nähneet asioita jotka eivät heille kuulu.

*Nina: ”Sä oot varmaan elämän aikana nähnyt kaikenlaista muu-
takin?”*

*Heikki: ”Joo olen. Ja sitten justinsa kun oli toimisto ja yhteisti-
la samassa tilassa niin justiin tämä salakuuntelun riski on tosi
suuri.”*

Nina: ”Niin varsinkin jos on hyvä kuulo.”

*Heikki: ”Niin ja sit että sitäkin minä vähän niinkun laittasin
semmosen palautteen siitä että aina ne henkilökohtaset asiat ovi
kiinni ja sitten ettei oo muista siinä yhteisessä tilassa ja sitten
päästetään vasta muut siihen tilaan vasta kun se keskustelu on
käyty. Tai jos asiakkaista puhutaan henkilökunnan kanssa ne
keskenään niin ne ei asiakkaat voi mennä kuuntelee niitä. Mi-
nusta se on ollut minusta semmonen merkittävä kysymys että
miks on voinut näin tapahtua. Esimerkiksi hoitokodissa tai asu-
mispalvelussa kun siinä on yhteinen tila ja ovet siinä niin siinä
voi udella ja kuunnella ja se on väärin. Se on laitontakin.”*

*Nina: ”Niin. Mutta sulla on kokemus työtoiminnassa että sellas-
ta ei tapahdu?”*

*Heikki: ”No en oo ainakaan havainnu ja tiedän että siellä on
hyvät ohjaajat ja ne pitää kyllä sen keskustelun ihan meidän ul-*

*kopuolella ja aina kun koskee asiakasta se jutellaan ja tiedote-
taan asiakkaalle”*

*Nina: ”Onks sitten vielä jotain, mitä haluaisit tuoda julki liittyen
itsemääräämisoikeuteen?”*

*Heikki: ”No ei tässä nyt sen kummempaa oo että nää on isoja
asioita.”*

7.3.5 Toiveita omaan kohteluun haastavissa tilanteissa

Kaikki kuusi haastateltavaa kertoivat, etteivät aina ole parhaalla mahdollisella tuulella mukana toiminnassa. Viisi haastatelluista koki, että oma käytös saattaa joskus häiritä muita ihmisiä. Tämän tutkimuksen yksi merkityksellisimmistä kysymyksistä liittyy siihen, mitä toiveita palvelunkäyttäjillä on niissä tilanteissa, jolloin oma käytös syystä tai toisesta on ei-toivottua.

Neljä haastatelluista kertoivat ensisijaisena toiveenaan sen, että heille tarjotaisiin paikka rauhoittua mikäli he sitä tarvitsevat. Kellään haastateltavista ei heidän kertomansa mukaan ollut taipumusta joutua päiväaikaisessa toiminnassa varsinaisiin haastaviin tilanteisiin nykyään. Riitta kertoi joutuvansa välillä selvittämään välejänsä niin ohjaajien kuin toisten palvelunkäyttäjienkin kanssa, mutta koki että sai mahdollisuuden rauhoittua niiden tilanteiden jälkeen joissa oli kiihtynyt.

Jari koki aiheesta keskustelun selvästi epämukavana, joten emme jääneet käsittelemään aihetta kuin hetkeksi.

Nina: ”Jos olis sellanen tilanne, että sun käytös häiritsis muita ihmisiä, niin miten sä toivoisit että ohjaajat sitten sua ohjais?”

Jari: ”Että, että menis sit jos tilanteesta et pois, että veis sellasiin että miten mä nyt tämän muokkaisin?”

Nina: ”Ei tartte nyt mieltii sitä muokkausta, vaan et asia tulee. Kerroit, että veis sut pois siitä tilanteesta?”

Jari: ”Joo, joo..”

Nina: ”No, toivotko sä, että sulle sanotaan suoraan?”

Jari: ”Toivon.”

Nina: ”Sulle saa suoraan sanoo, että nyt pitää rauhoittua ja et..?”

Jari: ”Joo, että nyt pitää rauhoittua joo.”

Nina: ”Hyvä. No onko sellanen, tuntuuko siltä että sä voit aina sanoo työntekijöille, ohjaajille jos oot eri mieltä asioista?”

Jari: ”Voi sanoo.”

Nina: ”No mitäs sitten käy, jos sä sanot ohjaajille että oot eri mieltä, niin mitä sitten?”

Jari: ”Keskustellaan.”

Keskustelun merkitys haastavien tilanteiden selvittelyssä oli viidelle haastatelluista merkityksellistä, vaikka tilanne olisi koskenut jotain muuta kuin itseä. Ainoastaan Eino ei nostanut esille keskustelun merkitystä, vaan mahdollisuutta kuunnella musiikkia rauhoittuessaan. Omiin mielenkiinnonkohteisiin syventyminen onkin toimiva coping-keino autismin kirjon henkilöillä (Elven 2010, 116).

Heikki korosti keskustelun tärkeyden lisäksi keskustelun luottamuksellisuutta.

Nina: ”Sit mä kysyn sulta että, jos ois sellanen tilanne et sä käyttäytisit niin että se häiritsee muita ihmisiä tai aiheuttais ongelmia sulle itselles, niin miten sä toivoisit että työntekijät puuttuis siihen?”

Heikki: ”No kyllähän niitten on pakko toimii tilanteen mukaan mut sitten jos tulee semmonen, toivottavasti ei tuu, sellanen tilanne niin katsoa tilannetta ensiks sillä lailla et tulevaa ohjelmaa et mistä tää homma kiikastaa, mikä mättää? Sit tietenkkin jos on pakko, niin sit tulla siihen väliin. Ettei voi antaa toimia ihan miten vaan. Et sit on tarvittavat toimenpiteet et koskemattomuus on aina se!”

Nina: ”Ilman muuta.”

Heikki: ”Et sit jos paha olo niin yritetään siinä sit ehkästä sitä ohjaajan kanssa sitten. Ja sitten se että mennään juttelemaan että mikä mättää.”

Nina: ”Eli aina jutellaan?”

Heikki: ”Joo, pistetään ovi kii ja mennään vaikka kahden kesken juttelee.”

Nina: ”Niin ne omat asiat kuuluu vaan sulle.”

Heikki: ”Nimenomaan. Ja sit kun ne ohjaajat menee selvittämään sitä niin niilläkin on ehdottomasti se ovi kii ja ne juttelee niin ettei muut kuule. Minä korostan sitä!”

7.4 Tulokset

Haastatelluille itsemääräämisoikeus tarkoitti omista asioista päättämistä ja kuulluksi tulemistä.

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen TOT-palveluissa konkretisoitui haastatelluissa esille nousseiden arjen tilanteiden kautta. Palvelunkäyttäjien pääsääntöisesti positiiviset kokemukset itsemääräämisoikeuden toteutumisesta TOT-palveluissa vuonna 2015 konkretisoivat parhaiten niiden kysymysten avulla, jotka koskivat kokemuksia tilanteista, jolloin itsemääräämisoikeus ei toteudu. Henkilöstön tulee kuitenkin jatkossa kiinnittää huomiota siihen, että jokaiselle palvelunkäyttäjälle tarjotaan riittävästi valinnanmahdollisuuksia ja tietoa vaikuttamismahdollisuuksista. Ihminen ei osaa pyytää ja vaikuttaa asioihin, joiden olemassaolosta ei tiedä tai jota eivät pysty ymmärtämään.

Haastatellut palvelunkäyttäjät kertoivat viihtyvän omilla toimintayksiköissään, vaikka parannettavia asioita ja toiveita nousikin keskustelussa esille. Konkreettisin työtehtäviin liittyvä toive oli Jarilla, joka toivo saavansa tehdä alihankintatöitä. Alihankintatöiden teettämistä on tietoisesti monessa yksikössä vähennetty sen jälkeen, kun mediassa ja eri foorumeissa on alettu kyseenalaistamaan kehitysvammaisilla teetettävien alihankintatöiden ja avotyön. Asia on kuitenkin toinenkin puoli, joka on näiden niin kutsuttujen oikeiden töiden merkitys kehitysvammaisen ihmisen identiteetille. Alihankintatöitä on nykyään myös haasteellista löytää, ellei yksikön ole mahdollista tuottaa tulosta siinä määrin, että se antaa yrityksille riittävästi vastinetta. Toisaalta alihankintatöiden ottamista tehtäväksi ilman asianmukaista korvausta voidaan pitää eettisesti arveluttavana sitäkin.

Jarin kanssa keskustelu vahvisti entisestään omia aikaisempia ajatuksiani siitä, etten näe ristiriitaa siinä jos otamme toimintakeskuksiin pieniä eria alihankintatöitä hyvinkin edullisesti. Kaikilla alihankintatöitä toivovilla henkilöillä ei ole edellytyksiä tehdä alihankintatyötä kovinkaan paljoa ja työ voi edetä hitaasti, mutta itse tekemisen arvo voi yksilölle olla huomattavan paljon arvokkaampaa kuin työstä saatu rahallinen palkkio. Sen sijaa alihankintatöiden teettäminen korvauksetta henkilöllä, joka ei itse erityisesti toivo kyseisiä tehtäviä itselleen on eettisesti väärin.

TOT-palveluiden palvelunkäyttäjistä valtaosa on eläkkeellä. On yksilöllistä, minkä ikäisenä kehitysvammaisen ihminen jättäytyy pois päiväaikaisesta toiminnasta, mutta oman kokemukseni mukaan useimmiten henkilö itse olisi halukas jatkamaan päivä- tai työtoimintaa kauemmin, kuin mitä kunta on sitä hänelle valmis ostamaan. Riitan tapauksessa tilanne on toinen, Riitan lähiverkoston ihmiset katsovat Riitan edunmukaiseksi päivätoiminnan jatkumista vielä muutaman vuoden. Taustalla on toive Riitan toimintakyvyn tukemisesta mahdollisimman hyvin. Toisaalta Riitan kykyä hahmottaa aikaa on vaikeaa arvioida, haastattelun aikana hän kertoi useita eri tavoitteita neljän kuukauden ja kolmen vuoden aikaskaalalla eläkkeelle jäämiseensä. Joka tapauksessa haastatelluista yksi, Riitta, toi esille useaan otteeseen oman toiveensa, jonka suhteen hän ei kokenut tulleen kuulluksi. Edellisestä en voi olla vetämättä johtopäätöstä siitä, että asian käsittelyssä ja Riitan oman toiveen välillä on ristiriita, joka tulee ratkaista.

Haastateltujen suhtautuminen toimintayksikön sääntöihin oli hyvin positiivista ja näyttää siltä, että TOT-yksiköissä kaikki palvelunkäyttäjät osallistuvat pelisääntöjen laatimiseen. Yksiköissä myös keskustellaan sääntöjen toimivuudesta ja tarvittaessa tehdään niihin muutoksia. Neuvottelu ja sopiminen oikeuksista ja velvollisuuksista kuuluu yhteisöihin. Sallitun ja kielletyn rajoista neuvottelemiseen liittyy aina moraalista pohdintaa ja toisinaan myös moraalisia tabuja. Päätökset voivat olla pitkällisen ja perusteellisen neuvottelujen tulosta, mutta päätösten ja sääntöjen taustalla voi olla myös asenteelliset tekijät. (Eriksson, S. 2008, 170-171.)

Haastatelluista ainoastaan Heikki teki selkeän eron päivä- ja työtoiminnan sekä varsinaisen työn välillä. Muuta haastateltavat kutsuivat päiväaikaista toimintaansa työksi ja heistä kolme työosuusrahaansa palkaksi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa 2013:23 vammaisten henkilöiden työtoiminta määritellään työorientoituneeksi toiminnaksi, jossa asiakas ei ole työsuhteessa eikä hänelle makseta palkkaa. Työtoiminnasta voidaan maksaa pientä verovapaata työosuusrahaa. (Klem, S. 2013, 11.) Kaisa myös perusteli sen, että tekee kaikki työtehtävänsä vaikkei niistä pitäisikään, koska saa palkkaa ja työpäikällä kuuluu tehdä töitä.

Kun peilaan tutkimuksen tuloksia TOT-palveluiden vuoden 2015 tuloskorttiin, voin todeta että palvelunkäyttäjien tarpeet ja mielipiteet ovat toiminnan keskiössä ja että itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa on otettu vuoden aikana yksiköissämme iso harppaus oikeaan suuntaan. Itsemääräämisoikeuden tukeminen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen asia ja paljon on vielä tehtävää.

Tutkimuksessa esille nousseet kehittämistoimenpide-ehdotukset kirjaan kokonaisuudessaan seuraavaan lukuun. Kehittämistoimenpide-ehdotukset vastaavat kolmanteen tutkimuskysymykseen, eli siihen miten itsemääräämisoikeuden tukemista voidaan entisestään lisätä TOT-palveluissa.

8 TOT-PALVELUIDEN KEHITTÄMISTOIMENPIDE-EHDOTUKSET

TOT-palveluissa palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeus toteutuu verrattain hyvin ja palvelunkäyttäjät toivat esille asioita, joiden tulkitseen merkitsevän osallisuuden toteutumista palveluiden piirissä. Edellisestä huolimatta tämän opinnäytetyön tuloksena hahmottui viisi tärkeää kehittämistoimenpide-ehdotusta, jotka huomioidaan yksiköiden toimintasuunnitelmissa vuodelle 2016.

8.1 Päivittäiskirjauskäytänteiden kehittäminen

Tutkimukseen osallistuneista kuudesta henkilöstä kaksi kertoivat, etteivät tiedä mitä heistä kirjoitetaan asiakastietojärjestelmään TOT-palveluissa ja etteivät saa nähdä tekstejä. Kumpikaan näistä kahdesta henkilöstä ei myöskään tiennyt, että heillä on oikeus nähdä kaikki itseään koskevat tiedot.

Ihminen voi tehdä itseään koskevia päätöksiä, mikäli hänellä on itseään koskevia tietoja sekä tietoja päätöstensä eri vaihtoehdoista ja niiden seurauksista. Huomioitavaa on kiinnittää huomiota siihen, kerrotaanko tiedot henkilölle itselleen vai hänen ohitseen omaiselle tai työntekijälle. (Topo 2015, luentomateriaali.)

Haastateltavilla oli myös kokemuksia siitä, että kirjausten näkeminen vammaispalveluiden piirissä on usein myös työvuorossa olevasta työntekijästä

riippuvaista. Tot-palveluissa haastateltavista kaksi oli osallistunut itse aktiivisesti päivittäiskirjausten tekemiseen.

Päivittäiskirjauskäytänteitä TOT-palveluissa tulee kehittää niin, että jokaisella palvelunkäyttäjällä on mahdollisuus osallistua omaan päivittäiskirjaamiseensa yksilöllisesti sovitulla tavalla. Jokaiselle palvelunkäyttäjälle tulee myös tarjota tietoa hänen omista oikeuksistaan itseään koskevan tiedon hankkimiseen niin, että hänen on mahdollista se ymmärtää. Vaikeasti vammaisten ihmisten kohdalla itsemääräämisoikeuden vahvistaminen päivittäiskirjauskäytänteiden kehittämisessä näkyy mm. valintojen kirjaamisessa.

8.2 Työosuusrahakäytänteiden tarkistaminen

Haastatelluista kaksi toi esille sen, että olivat pohtineet työtoiminnasta maksetun työosuusrahan suuruutta suhteessa tehtyihin työtehtäviin. Palveluluokkaan sidotun kiinteän työosuusrahan määrä koettiin epäoikeudenmukaiseksi, koska kaikkien työtoiminnan palvelunkäyttäjien osallistuminen työtehtävien tekoon ei ole samanlaista. Kumpikin asiasta kertonut henkilö kertoi myös usealla muulla tuntemallaan palvelunkäyttäjällä olevan samansuuntaisia mielipiteitä. Työtehtävien huolellisesti aikataulussa hoitaminen ei tuntunut haastateltavien mukaan motivoivalta, koska saman rahan saa helpommallakin.

Näen tarpeelliseksi työosuusrahakäytännön arvioimista ja tarkastamista niin, ettei TOT-palveluissa sorruta ihmisten turhaan tasapäistämiseen ja ettei käytäntö muodostu välillisesti esteeksi sille, että eteneminen urapolulla viivästyy. Ihmisen todelliset voimavarat ja kyvyt tulevat esille silloin, kun hän käyttää koko kapasiteettinsa ja on motivoitunut siihen mitä tekee.

8.3 Toiminnan yksilöllistäminen

Kolmella haastatelluista kuudesta ihmisestä oli toiveita siitä, että haluaisivat tehdä myös muita työtehtäviä kuin mitä heidän päiväaikaiseen toimintaansa sisältyy. Heistä yksi kertoi ilmaiseensa toiveensa ohjaajille. Itsemääräämisoikeuden vahvistamisen tulisi lähteä aina liikkeelle siitä, että henkilöltä itseltään kysytään mielipidettä asiaan kuin asiaan. Palvelunkäyttäjien kohdalla meidän ammattilaisten tulee tarjota erilaisia keinoja oman mielipiteen esille tuomiseksi. Tässä hyödynnetään erilaisia korvaavia kommunikaatiomenetelmiä sekä tuettua päätöksentekoa.

Sosiaali- ja Terveysministeriön selvityksen 2013:23 mukaan palveluiden eriyttäminen toisistaan lisää siirtymäkynnyksiä palvelusta, etuudesta tai palvelupisteestä toiseen. Selvityksessä tehdyssä kyselyssä vastaajat toivoivat, että työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja yhdistettäisiin ja että palveluja tarjotaisiin yksilöllisen tarpeen mukaan ilman diagnoosi- tai työmarkkinastatusperusteisuutta. (Klem 2013,75.) Leena Luhtasela (2009, 20) toi esille liseniaattitutkimuksessaan Pohjolan (1992) näkemyksen siitä, että osallisuus voi olla

todellista tai näennäistä. Jos palvelunkäyttäjät pelkästään osallistuvat palveluidensa suunnitteluun, osallisuus on näennäistä. Mikäli palvelut ovat aidosti osa elämää ja vaikuttavat kokonaisvaltaisesti ihmisen elämään, voidaan osallisuuden sanoa olevan todellista.

Vaikka TOT-palveluissa pyritään yksilöllisiin palveluratkaisuihin ja havaintojeni sekä tämän opinnäytetyön tulosten perusteella yksilöllisyys monen kohdalla toteutuu, on toiminnan yksilöllistämiseen ja palvelunkäyttäjien aidon osallisuuden toteutumiseen kiinnitettävä erityistä huomiota tulevaisuudessakin. Liiallinen keskittyminen esimerkiksi siihen, mitä voidaan tarjota päivä- ja mitä työtoiminnan palvelunkäyttäjille saattaa kaventaa palvelunkäyttäjän valinnanmahdollisuuksia.

8.4 Työntekijöiden käyttämien palveluita koskevan termistön yhtenäistäminen

Rinnekoti-Säätiön TOT-palveluiden palvelut luetaan työelämäosallisuuden palveluiksi, joilla tavoitellaan ja edistetään työelämän ulkopuolella olevien yhteiskunnallista osallisuutta. Työtoiminnassa ja työhönvalmennuksessa ei ole kyse varsinaisesti työelämästä, mikäli työelämä määritellään työsuhteiseksi työksi avoimilla työmarkkinoilla. Palveluiden tavoitteena on lisätä osallisuutta ja ylläpitää heidän työ- ja toimintakykyään ja tarjoamalla mielekästä tekemistä. (Klem 2013 10.)

Vaikka TOT-palveluiden monessa toimintayksikössä toiminnan sisältöön kuuluu taitoja ja -valmiuksia edistäviä tehtäviä, ei toiminnasta ole perusteltua käyttää termiä työ ja työosuusrahasta termiä palkka. Yhteisen termistön luominen henkilökunnan käyttöön on siis tarpeellista. Termistön luominen tulee tehdä yhdessä henkilöstön kanssa niin, että prosessi mahdollistaa myös työelämäosallisuutta tukevien palveluiden ja varsinaisen työelämän vastuiden ja velvollisuuksien syvällisen pohdinnan.

Kuudesta haastatellusta viisi käytti itsestään ja muista palveluihin osallistuvista ihmisistä nimitystä asiakas. Asiakas -termiä käytetään viittaamaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käyttävään kansalaiseen. Asiakkaalla on mahdollisuus tehdä valintoja, sekä vaikuttaa asioihinsa ja yhteisön yhteisiin asioihin. Sosiaalipalveluissa asiakas voi olla palvelun välitön käyttäjä, hyödynsääjäksi tai maksaja. Sosiaalipalveluille ominaista on, että maksajataho on usein eri kuin palvelunkäyttäjäksi. (Valkama 2012, 6.) Rinnekoti-Säätiössä on jo osittain siirrytty käyttämään termiä palvelunkäyttäjäksi, mutta arjessa asiakas -sanaa käytetään vielä huomattavan paljon.

8.5 TOT-palveluiden eettisen työryhmän perustaminen

Henkilöstön IMO-prosessissa ilmeni kautta linjan, että arjessa tulee eteen joko satunnaisia ja tai yksittäisen palvelunkäyttäjän kohdalla säännöllisiä tilanteita, joissa henkilökunta joutuu pohtimaan eettisesti oikeita ja hyväksyttäviiä toi-

mintatapoja palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta. Siitä huolimatta, että henkilökunta työstää asioita työryhmänä ja palvelunkäyttäjän ja hänen edustajiensa kanssa, ratkaisun löytyminen on usein vaikeaa ja ennen kaikkea tilannesidonnaista.

TOT-palvelut tarvitsevat eettisen työryhmän, joka käyttää asiantuntijuuteen perustuvaa osaamista ja tarvittaessa kokoaa moniammatillisen työryhmän hyödyntäen Rinnekoti-Säätiön muiden tulosalueiden asiantuntijuutta. Työryhmän tarkoituksena on arvioida eettisesti, mikä on hyvää ja oikein yksilölle ja yhteisölle haastavissa tilanteissa. Ammattieettisen lähestymistavan tarkoituksena on suojata palvelunkäyttäjää ja auttaa ongelmatilanteissa. (Repo 2012, 412.)

Työryhmän käsittelyyn viedään asiat asianomaisen suostumuksella. TOT-palveluiden oman eettisen työryhmän perustamista puoltaa myös se, että mikäli kehitysvammalain lakimuutosehdotus hyväksytään, rajaa se TOT-palvelut lain soveltamisalan ulkopuolelle. Näin ollen on todennäköistä, että TOT-palveluiden tuen tarve haastavien tilanteiden käsittelyyn tulee olemaan osittain erilaista ja kenties haastavampaakin kuin Rinnekodin terveydenhuollon tai asumispalvelujen.

9 POHDINTAA

Opinnäytetyön tekeminen on ollut kohdallani pitkä ja mutkainen prosessi, koska vuoden kestäneen prosessin aikana kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen liittyvät lakiuudistussuunnitelmat muuttuivat perustavanlaatuisesti. Olen itse kuitenkin hyvin kiinnostunut vammaisten ihmisoikeuksista ja itsemääräämisoikeuden toteutumisesta, joten siinä mielessä mielenkiinnon ylläpitäminen ja yhteiskunnallisten käänteiden seuraaminen ei ollut minulle vaikeaa. Jorma Kanasen (2010, 13) mukaan opinnäytetyön aihe tulee valita niin, että se kiinnostaa kirjoittajaa. Nyt kun jälkikäteen mietin opintojani niiden alusta asti, on minulle ollut selvää, että itsemääräämisoikeus tulee tavalla tai toisella olemaan punaisena lankana opinnäytetyössäni. Työn ja perheen ohessa aikuisopiskelulla on taipumusta pitkittymään ja näin kävi myös minulla. Raportoinnin ollessa ajankohtaista huomasin käytännössä, että muutaman vuoden takaisista tutkimusmenetelmäopinnoista olikin jo kulunut turhan paljon aikaa.

Koska opinnäytetyön tavoite muuttui kesken prosessin, tuli minun päättää haluanko yhdistää tähän työhöni henkilöstön kanssa aloitetun IMO-prosessin kuvauksen vai keskitynkö tutkimaan palvelunkäyttäjien käsityksiä ja toiveita teemahaastattelun avulla. Koska kyseessä on kuitenkin ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyö, eikä yliopiston Pro gradu –tutkielma, päädyin yhdistämään nämä kaksi näkökulmaa ja tulkitsemaan havaintojani johtamisen kontekstissa. Näin ollen työn merkitys itselleni ja toivoakseni myös muille on havainnollistaa sitä, miten saman asian – itsemääräämisoikeuden - tarkastelemi-

nen useasta eri näkökulmasta vuoden aikajanalla voi tuoda näkyväksi näky-
mättömän; asennemuutoksen, osaamisen lisääntymisen, ammatillisen kasvun
ja myös asiakastyytyväisyydentarvittavia kehittämistoimenpiteitä unohtamat-
ta.

Olen ollut opinnäytetyön työstämisen aikana hämmästynyt siitä, miten vähän
tutkimuksissa ja kehittämishankkeissa on yhdistetty itsemääräämisoikeuden
tarkasteluun sekä henkilöstön, että palvelunkäyttäjien näkökulmia. Tuula Rin-
teen (2014, 6) tavoitteena ylemmän AMK-tutkinnon opinnäytetyössään oli
selvittää miten asukkaat ja henkilöstö kokevat itsemääräämisoikeuden toteu-
tumisen ja miten itsemääräämisoikeuden tukemista voidaan kehittää. Mikäli
oman opinnäytetyöni lähtökohta ja tavoitteet olisivat olleet alusta asti tämän
nyt toteutetun kehittämishankkeen mukainen, olisi luultavasti päätynyt Rin-
teen tavoin toteuttamaan tutkimuksen haastatteleamalla sekä henkilöstä, että
palvelunkäyttäjiä.

Kehitysvammaliiton IMO –itsemääräämisoikeushankkeen aloitusseminaarissa
(2015) Hannu T. Vesala toi esille, että lähityöntekijältä edellytetään tulevai-
suudessa aiempaa enemmän psykososiaalisia taitoja. Työntekijän ei tule päät-
tää mikä on kehitysvammaisen ihmisen paras, vaan hänen tulisi pikemminkin
pyrkä neuvomaan, ohjaamaan ja tarjoamaan tietoa tukeakseen kehitysvam-
maisen ihmisen omien päätösten toteutumista. Henkilöstön psykososiaalisten
taitojen merkityksen mittavuus palvelunkäyttäjien itsemääräämisoikeuden
vahvistamisessa on myös tämän opinnäytetyön ehdoton päätelmä. Kehitys-
vammaiset palvelunkäyttäjät eivät toivo sellaista itsenäistä elämää, missä tu-
lee selviytyä yksin. He toivovat elämää, jossa heillä on oikeus ja mahdollisuus
päättää omista asioistaan niin, että saavat riittävästi tietoa päätöksenteon tuek-
si.

Neuvottelu ja sopiminen oikeuksista ja velvollisuuksista kuuluu yhteisöihin.
Sallitun ja kielletyn rajoista neuvottelemiseen liittyy aina moraalista pohdin-
taa ja toisinaan myös moraalisia tabuja. Päätökset voivat olla pitkällisen ja pe-
rusteellisen neuvottelujen tulosta, mutta päätösten ja sääntöjen taustalla voi
olla myös asenteelliset tekijät. (Eriksson, S. 2008, 170-171.) IMO-prosessin
alkuvaiheessa erilaiset asenteelliset tekijät vaikuttivat työntekijöiden valmiu-
teen neuvotella ja pohtia uusia toimintamalleja ja myös sääntöjä yksiköissä.
Prosessin edetessä asenteiden muokkaantumisen myötä myös kyky neuvotella
ja kokeilla ennakkoluulottomasti uutta lisääntyi.

Teemahaastattelun toteuttaminen kehitysvammaisille haastateltaville osoittau-
tui oletettua haasteellisemmaksi, koska menetelmässä suositaan avoimia ky-
symyksiä. Avoimet kysymykset osoittautuivat kuitenkin usein liian vaikeiksi
ja kysymyksen uudelleen esittäminen ilman johdattelua oli vaikeaa. Johdatte-
levilla kysymyksillä saadaan helposti aikaiseksi toivottu vastaus (Kananen
2010, 57). Haastattelutyylini ja esittämäni kysymykset eivät olleet kaikin puo-
lin tieteen taiteen sääntöjen mukaisia, mutta tarkan harkinnan ja lukemattomi-
en tekstilukukertojenkaan jälkeen en kuitenkaan tunnista haastatteluissa koh-

tia, jolloin olisin varsinaisesti kysymysvalinnoillani ohjannut haastateltavan vastauksia. Sen sijaan pyrkimykseni selkokielen käyttämiseen ei toteutunut lähimainkaan toivotulla tavalla, sorruin Hannu Virtasen (2009, 82-101) selkokielen neuvojen vastaisesti vaikeisiin lauserakenteisiin ja aloitin usein kysymyksen sivulauseella, päästen vasta pitkän virkkeen lopussa itse varsinaiseen kysymykseen.

Olin kohdistanut haastatteluihin paljon odotuksia, mutta kolmen haastattelun jälkeen alkoi tuntua siltä, ettei haastatteluissa nouse esille mitään uutta ja esille nostamisen arvoista. Päätelin kyseessä olevan haastattelun jälkeinen masennus ja jatkoin työtä suunnitelman mukaisesti (Eskola & Vastamäki 2015, 42). Haastattelun teemoittelu alkoikin hahmottua jo litterointivaiheessa, joten masennus oli nopeasti ohi menevää. Toisaalta ymmärrän myös hyvin sen, että oli todennäköistä, ettei haastatteluista nousisi esille yllättäviä asioita. Nyt jälkikäteen olen iloinen siitä, että sain perustelut mielipiteilleni ja luonnollisesti myös kehittämistyölleni Rinnekoti-Säätiössä.

Aika ajoin IMO-prosessin aikana koin oman roolini palveluista vastaavana palvelupäällikkönä vaikeaksi, koska omassa roolissani olisin halunnut tarttua mahdollisiin esille tuleviin epäkohtiin ja kehittämistarpeisiin nopeammin, kuin mitä tuloksellisessa kehittämisprosessissa oli mahdollista.

Olen saanut osallistua lukuisiin keskusteluihin ja useaan työryhmään, joissa keskeisenä aiheena on ollut vammaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Aika ajoin etenkin lainsäädännön muutosesityksiin liittyvät ajatukseni ovat vaihdelleet syvästä ärtymyksestä loukkaantumiseen ja taas takaisin. Välillä keskustelu itsemääräämisoikeudesta on vaikuttanut jopa lyömäaseelta, jota käytetään kaikissa vaikeissa arvoihin liittyvissä kysymyksissä. Pahimmillaan itsemääräämisoikeuteen vetoamalla ihminen voi jäädä heitteille ja vaille tarvitsemaansa tukea tai toisaalta huonon lainsäädännön tuloksena altistua lainmukaisen vallankäytön uhriksi. Marjo Rauhalan (1998, 87) mukaan itsemääräämisoikeus voidaan tulkita negatiiviseksi oikeudeksi, jolloin se toimii ihmisen suojana muiden ihmisten väliintuloa tai puuttumista vastaan. Itsemääräämisoikeus negatiivisesti ymmärrettynä velvoittaa meitä suvaitsevaisuuteen ja meidän hyväksyttävä, että ihmiset tekevät myös itselleen huonoja päätöksiä. Itsemääräämisoikeutta vahvistavan lainsäädännön tehtävänä olisikin turvata jokainen yksilö kummankaan pään ylilyönneiltä. Meille palveluita toteutaville ammattilaisille jää joka tapauksessa vastuu siitä, että arki vastaa niin vammaisten ihmisten ihmisoikeussopimusta, suomalaista lainsäädäntöä, KVANK:in työ- ja päivätoiminnan laatusuosituksia ja ennen kaikkea palvelunkäyttäjien yksilöllisiä ja uniikkeja toiveita ja tarpeita. Helpon haasteen edessä emme siis ole, mutta nähdäkseni Rinnekoti-Säätiön TOT-palveluissa suunta on oikea.

Etenkin Heikin kanssa keskustellessani en voinut olla miettimättä, miten työvoimapolitiittiset asiat voivat sekä mahdollistaa jotakin hienoa ja toisaalta tukien päätyttyä viedä ihmisen elämästä pois yhden merkittävän oikeuden, oikeu-

den työhön. Tämän opinnäytetyön työstämisen aikana jouduinkin useaan otteeseen kasvokkain sen tosiasian kanssa, että omassa työssäni minun vaikutusmahdollisuuteni itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ovat rajalliset. Voin kuitenkin omalta osaltani vaikuttaa siihen, että jokainen palvelunkäyttäjä voi itse mahdollisimman hyvin vaikuttaa toimintansa sisältöön ja että me Rinnekoti-Säätiössä tarjoamme toimintaympäristön, jossa yksilön on mahdollista hyödyntää ja kartuttaa osaamistaan tavoitteenaan urapolulla eteneminen. Toisin sanoen omassa työroolissani en voi vaikuttaa työvoimapoliittisiin ratkaisuihin, joiden avulla kehitysvammaisen ihmisen on mahdollista työllistyä entistä joustavammin räätälöityihin työtehtäviin. Mikäli palvelunkäyttäjä saa kuitenkin TOT-palveluissa toimintakykyään edistävää ja laatukriteerit täyttävää palvelua, on työllistyminen palkkatyöhön työelämävalmiuksien puolesta monen kohdalla mahdollista.

Mikäli kehitysvammalain lakimuutosehdotukset menevät sellaisenaan läpi, laki ei tule koskemaan päiväaikaista toimintaa eikä siis TOT-palveluita. Lakiehdotuksen (HE 96/2015 vp,55) yleisperusteluissa korostetaan, että rajoitustoimenpiteistä on erotettava perushoitoon kuuluvat toimenpiteet, joilla on oleellista merkitystä henkilön hyvinvointiin. Kaikkia perushoidollisia toimenpiteitä ei kuitenkaan ole määritelty itse lakimuutosehdotuksessa, joten edes lain piirissä olevissa palveluissa lain tulkinta ja sen noudattaminen ei tule olemaan ongelmatonta.

Kun nyt kirjoitusprojektin loppuvaiheessa tarkastelen kokonaisuutta TOT-palveluissa ja lainsäädäntömuutosten ympärillä olevaa maanlaajuista epätoivoisuutta, voin vain huojentuneena todeta että henkilöstömme on valmis kehittämään ja muokkaamaan toimintaansa tarvittavin pienin mutta tärkein askelin tulevaisuudessakin.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

LÄHTEET

Ahponen, H. 2008. Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Vammala: Sosi-
aali- ja terveysturvan tutkimuksia 94.

Autismi- ja Aspergerliitto ry. 2015. Projektit. Viitattu 14.12.2015.
http://www.autismiliitto.fi/toimintaa_ja_tukea/projektit/autismi_ja_ikaantyminen

Clements, J. 2005. People with Autism Behaving Badly. Lontoo ja Philadel-
phia: Jessica Kingsley Publishers.

Fahim, T. 2015. ”Ihmiset kuuluu töihin!”, Kehitysvammaisten työntekijöiden
osallisuus työtoiminnassa ja tuetussa työssä. Sosiaalialan AMK opinnäytetyö.
Metropolia ammattikorkeakoulu.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/90334/Fahim_Taher.pdf?sequence=1

Emerson, E. & Einfeld, S.L. 2011. Challenging Behaviour. Campridge:
Campridge University Press. Campridge.

Elvén, B. H. 2010. No fighting, No biting, No screaming. How to Make Be-
having Positively Possible for People with Autism and Other Developmental
Disabilities. Lontoo ja Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itse-
määrääminen. Anjalankoski: Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008. Anja-
lankoski.

Eskola, J. & Vastamäki, J. 2015. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teok-
sessa Valli, R. & Aaltola, J (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien
valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-
kustannus

HAASTE-hanke 2011-2014. Luettu 14.12.2015.
<http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/>

Hakala, K. 2015. ”Kyllä ihmisoikeuksissa on parantamisen varaa!” Itsenäisen
elämän haasteita vammaispalveluissa. Kouvola: Kehitysvammaliiton tutki-
muksia 9.

HE 96/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kehitysvammaisten eri-
tyishuollosta annetun lain muuttamisesta 22.10.2015.
<http://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f8048b1a5>

HE 108/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon sosi-
aali- ja terveysasiakkaiden ja potilaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja

rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laiksi 28.8.2014.

HE 284/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta. Viitattu 10.9.2015.

<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+284/2014>

HE 309/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1993/19930309>

Harkko, J. 2015. “Että nämä ihmiset joilla työpanos annettavana, sais sitä antaa. Että eivät olisi palveluiden kohde”. Kit-projekti toimintaympäristökartoituksen tulokset. Kehitysvammaliitto ry.

<http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kit-projekti-toimintaymparistokartoituksen-tulokset.pdf>

Heikkilä, M. & Julkunen, I. 2003. Obstacles to an increased user involvement in social services. A commissioned background document. Council of Europe: Group of Specialists in Social Services.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu, Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2014. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Tammi.

Häkkinen, T., Kapanen, H., Kolkka, M., Peltonen, M., Tamminen-Vesterbacka, T. & Tepora, S-M. 2010. Vammaisen ihmisen syrjäytymisuhka on eettinen haaste yhteiskunnalle. Teoksessa Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla (toim. Laine, T., Hyväri, S. & Vuokila-Oikonen, P.) Riika: Tammi.

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Valviran selvityksiä 1:2013. Helsinki. Viitattu 3.10.2015.

http://www.valvira.fi/files/tiedostot/s/e/Selvityksia_1_2013.pdf

Kaarakainen, T. 2014. Oikeus ja kyky määrätä itsestä. Käsitemallit sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta lainvalmisteluasiakirjoissa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45483/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201503101454.pdf?sequence=1>

Kananen, J. 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Tampere: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY.

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. 2015. Viitattu 12.11.2015.
<http://www.kvank.fi/>

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2015. Ajankohtaista. Viitattu 19.12.2015.
<http://www.kvtl.fi/fi/ajankohtaista/lisaa-ajankohtaisia/?nid=1666>

Kehitysvammaliitto 2015. TOIMI – Menetelmä toimintakyvyn kuvaamiseen. Viitattu 3.12.2015.
<http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tutkimus/tutkimushankkeet/aikaisemmat-tutkimushankkeet/toimi-menetelma-toimintakyvyn-kuvaamiseen/>

Kivistö, M. 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöskirja. Lapin yliopisto.

Klem, S. 2013. Työllistymistä tukeva toiminta, työtoiminta ja työhönvalmennus sosiaalihuollossa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:23.

Koivikko, M. & Autti-Rämö, I. 2006. Mitä on kehitysvammaisen kuntoutus? *Duodecim* 2006;122.

Kokkola, Tiia. 2014. Erityisesti lähiympäristönsä arvoiset. Kehitysvammaisten toimijuuden rakentuminen laitoshoidon purkamisen prosessissa. Pro Gradu-tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Kortemäki, V. 2013. Itsemääräämisoikeus omassa kämpässä. Tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköistä. Pro-gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/38475/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201209062328.pdf?sequence=1>

Korventaival, N. 2012. Haastavan käyttäytymisen määrittely. HAASTE-hankkeen julkaisuja 1/2012. Helsinki: Autismisäätiö.

KVANK 2015a. Työn ja päivätoiminnan valiokunta. Laatuksiterityöryhmän muistio 12.10.2015.

KVANK 2015b. Työn ja päivätoiminnan valiokunta. Laatuksiterityöryhmän Suomen Malli. Luonnos 12.10.2015.

KVPS, Kehitysvammaisten palvelusäätiö 2015. YKS-koulutuksen ohjelma.

Labquality 2015. Palvelut. Viitattu 12.11.2015.

<http://www.qualification.fi/palvelut/shqs-laatuohjelma/>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asema- ja oikeuksista (812/2000)

Lammintakanen, J. 2011. Henkilöstö voimavarana – osaaminen johtamisen haasteena. Teoksessa Sosiaali- ja terveysjohtaminen (toim. Rissanen, S. & Lammintakanen, J.). Helsinki: WSOYpro Oy.

Linnakangas, R., Suikkanen, A., Savtschenko, V. & Virta, L. 2006. Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen. Helsinki: Stakesin raportteja 15/2006.

Luhtasela, U. 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Lisensiaattitutkimus. Yhteiskuntapolitiikan laitos, Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

Opike 2015. Viitattu 13.12.2015. <http://www.opike.fi/>

Pohjanheimo, E. 2015. Työyhteisön vuosi, sosiaalipsykologinen selviytymisopas. Helsinki: Talentum.

Pohjaranta, T., Honkanen, A. & Granö, S. 2015. Kehittämisyksikkö KEHYS ja Lakiston Autismitiimin Ketterän kehittäjän koulutuksen tuloksia. Espoo: Esitysmateriaali

Pursiainen, T. 2005. Itsemäärääminen perusoikeutena. Teoksessa Sanaton sanoiksi, näkökulmia puhevammaisten tulkkipalveluun (toim. Juhani Laurinkoski ja Anja Saarinen). Vaajakoski: Stakes.

Rauhala, M. 1998. Mihin itsemääräämisoikeus velvoittaa. Teoksessa Oikeus itsemääräämiseen. (toim. Pietarinen, J., Launis, V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M.). Helsinki: Edita.

Repo, M. 2012. Työntekijänä vammaistyössä. Teoksessa Esteistä mahdollisuuksiin, Vammaistyön perusteet. (toim. Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela, E.-L.). Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Rinne, T. 2014. Aukkaiden ja ohjaajien kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta Kouvolan kaupungin mielenterveys- ja päihdekuntoutujien asumisyksikössä. YAMK opinnäytetyö, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/82959/Rinne_Tuula.pdf?sequence=1

Rinnekoti-Säätiö 2015a. Vuosikertomus 2014. Espoo.

Rinnekoti-Säätiö 2015b. Palvelukuvaus 2016. Espoo.

Rinnekoti-Säätiö 2015c. Julkaisut. Viitattu 19.12.2015.

<http://www.rinnekoti.fi/fi/tietoa-saatiosta/julkaisut/kirjat/>

Romppanen, B. & Kallasvuo, A. 2011. Johtajuuden rakentuminen, eväitä lähi-johtamiseen. Helsinki: Kansanvalitusseura.

Sivula, S. 2014. Kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja sen rajoittaminen. Kehitysvammapsykiatrian koulutuspäivä. Helsinki 10.4.2014.

Luentomateriaali. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Viitattu 11.11.2015.

http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiatria/Kehitysvammaisen_henkilön_itsemaaraamisoikeus_ja_sen_rajoittaminen_SivulaKVTL.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:4 Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan itsemääräämisoikeus. Työryhmän loppuraportti.

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-29816.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriö 2015. Viitattu 27.12.2014. www.stm.fi

Stakesin ohjeita ja luokituksia 2004:4. ICF Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Tampere: World Health Organization.

Suomen perustuslaki (731/1999)

Taidoista työpoluiksi 2015. Viitattu 23.12.2015.

<http://www.taidoistatyopoluiksi.fi/etusivu>

Teittinen, A. 2012. Vammaiskäsityksen kehityksestä Suomessa. Teoksessa Näkökulmia vammaisuuteen (toim. Oikarinen, T. & Pölkki, H.). Jyväskylä: Vammaisten maahanmuuttajien Tukikeskus Hilma.

Topo, P. 2015. Itsemäärääminen ja sen rajat. Ikäinstituutti. Kehitysvammaliiton IMO-itsemääräämishankkeen aloitusseminaari 12.3.2015. Helsinki: Luentomateriaali.

Ulkoasiainministeriö. 2014. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=126000&GUID=%7B3FC74604-9C7E-4872-9EAB-BB69DDCCAB9B%7D>

Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2010:4.

Valkama, K. Asiakkuuden dilemma, Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. 2012. Acta Wasaensia no 267. Sosiaali- ja terveystieteiden tiede. Vaasan yliopisto.

Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) 2015. Ikkuna tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-kustannus.

Valtioneuvosto 2015. Päätökset. Viitattu 1.11.2015.
<http://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f8048b1a5>

Valviran ohjeita 2/2012. Sosiaalihuollon asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Viitattu 2.1.2015.
https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Sosiaalihuollon_asiakk_itsem_aaraamisoik_vahvistaminen.pdf

Vehmas, T. 2014. Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat. Janus 2014:22 (1), 84–88.

Vesala, H. T. 2015. Itsemääräämisestä: Sosiaalipsykologinen näkökulma. Kehitysvammaliiton IMO-itsemääräämisoikeushankkeen aloitusseminaari 12.3.2015. Helsinki: Luentomateriaali.

Vesala Hannu T., Klem Simo & Ahlström Marika. 2015. Kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne 2013-2014. Kehitysvammaliiton selvityksiä 9.
http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton_selvityksia_9.pdf

Virtanen, H. 2009. Selkokielen käsikirja. 2009. Tampere: Kehitysvammaliitto.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. 2012. Suomen YK-liitto.

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTUMISEN SEURANTA 1

Seuranta toteutetaan yksiköittäin kahdelle palvelunkäyttäjälle. Seuranta-aika on 15.12.2014 – 9.1.2015.

Rajoittamistoimenpide tarkoittaa toimenpidettä, jossa toisen ihmisen toimintaa joudutaan rajoittamaan tahdonvastaisesti. Mikäli henkilö on suostuvainen ohjaukseen tai hänen omasta toiveestaan menetellään jollakin tietyllä tavalla, kyseessä ei ole rajoittamistoimenpide.

Seurantaan merkitään kaikki ne tilanteet ja toimenpiteet, jotka täyttävät rajoitustoimenpiteen kriteerit.

Mikäli havaitaan tilanteita, jotka ovat lähellä rajoitustoimenpidettä tai vaarassa muuttua rajoittamistoimenpiteiksi, merkitään ne myös seurantalistaan.

Esimerkkejä:

Henkilö käy kokeilemassa ovea, joka on lukittu

- ➔ henkilö ei kiinnitä mitään huomiota lukittuun oveen -> ei merkitä listaan
- ➔ kokeilu on kertaluontoista, henkilö hyväksyy oven lukossa olemisen -> vaarana muuttua rajoitustoimenpiteeksi
- ➔ Kokeilee toistuvasti ovea, pyrkii saamaan sen auki -> kyseessä on rajoittamistoimenpide

t: Nina

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTUMISEN SEURANTA 2

Seuranta toteutetaan yksiköittäin kahdelle palvelunkäyttäjälle. Seuranta-aika on 9.-20.3.2015.

Rajoittamistoimenpide tarkoittaa toimenpidettä, jossa toisen ihmisen toimintaa joudutaan rajoit-
tamaan tahdonvastaisesti. Mikäli henkilö on suostuvainen ohjaukseen tai hänen omasta toives-
taan menetellään jollakin tietyllä tavalla, kyseessä ei ole rajoittamistoimenpide.

Seurantaan merkitään kaikki ne tilanteet ja toimenpiteet, jotka täyttävät rajoitustoimenpiteen kri-
terit. Huomioi kuitenkin seuraavat asiat:

- Yhteisten sopimusten noudattamisen edellyttäminen ei ole rajoittamista.
- Kiinteistöön tai yleiseen turvallisuuteen liittyvien sääntöjen noudattaminen ei ole rajoittamista.
- Terveysviranomaisten säännösten noudattaminen ei ole rajoittamista.
- Annoskoot ja muut taloudelliset määreet ja niistä kiinnipitäminen ei ole rajoitta-
mista.

Esimerkkejä:

Henkilö käy kokeilemassa ovea, joka on lukittu

- ➔ henkilö ei kiinnitä mitään huomiota lukittuun oveen -> ei merkitä listaan
- ➔ kokeilu on kertaluontoista, henkilö hyväksyy oven lukossa olemisen -> ei merkitä listaan
- ➔ ***Kokeilee toistuvasti ovea, pyrkii saamaan sen auki -> kyseessä on rajoittamistoimenpide joka merkitään listaan***

Henkilö haluaa saada lisää ruokaa

- ➔ pyytää lisää ruokaa kerran tai useamman kerran, mutta hyväksyy kieltävän vastauksen -> ei merkitä listaan
- ➔ pyytää lisää ruokaa kovaäänisesti ja liikkuu levottomasti muita vaarantamatta -> ei merkitä listaan
- ➔ ottaa ruokaa toisen lautaselta, eikä sanallinen kehoitus lopettaa vaan ruoan ottami-
sen toisen lautaselta estetään muuten-> ***kyseessä on rajoittamistoimenpide joka merki-
tään listaan***

Henkilö haluaa riisua sukat jalastaan

- ➔ merkitään listaan ainoastaan, mikäli sukkien riisuminen aiheuttaa jotakin todellista esi-
merkiksi terveydellistä vaaraa (viileät lattiat tai kodin toive sukkien käytöstä ei ole riit-
tävä syy riisumisen toistuvaan rajoittamiseen)

ITSEARVIOINTI 9.12.2015

TOT-palvelut

HENKILÖSTÖN IMO-PROSESSI 10/2014 – 12/2015

Aloita kirjoittamalla tai piirtämällä lomakkeen taakse kaikki ne IMO:n vahvistamiseen liittyvät tekijät, jotka voit vuoden ajalta tunnistaa vaikuttaneen työyhteisösi valmiuksiin vahvistaa palvelunkäyttäjän itsemäärää-
misoikeutta (esim. jokin koulutus, kehittämishankkeeseen osallistuminen jne.)

Arvioi asteikolla 1 – 5 (1 huonosti, 5 erinomaisesti), miten työyhteisössäsi toteutuvat KVANK:n työ- ja päivä-
toiminnan laatuksiterit:

1. Tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen	1	2	3	4	5
2. Tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin	1	2	3	4	5
3. Tuki lähiyhteisöihin liittymiseen	1	2	3	4	5
4. Tuki opintoihin pääsemiseen	1	2	3	4	5
5. Tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamiseen	1	2	3	4	5
6. Tuki terveyteen ja hyvinvointiin	1	2	3	4	5
7. Tuki ammatillisiin opintoihin tai työhön pääsemiseen	1	2	3	4	5
8. Tuki itseilmaisuuksiin ja luovuuteen	1	2	3	4	5
9. Tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen	1	2	3	4	5
10. Tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen	1	2	3	4	5

Arvioi asteikolla 1 – 5 (1 huono, 5 erinomainen)

5. Työyhteisössäsi osaamistaso IMO:n tukemiseen	1	2	3	4	5
6. Työyhteisösi asennetaso IMO:n tukemiseen	1	2	3	4	5
7. Työyhteisösi luottamus omaan osaamiseen IMO-asioissa tulevaisuudessa	1	2	3	4	5
8. Palvelunkäyttäjien kokemus IMO:n totetumisesta toimintayksikössäsi	1	2	3	4	5

Arvioi asteikolla 1 – 5 (1 pieni, 5 suuri)

5. Työyhteisösi osaamisen muutos vuoden aikana IMO-asioissa	1	2	3	4	5
6. Työyhteisösi asenteiden muutos IMO-asioissa vuoden aikana	1	2	3	4	5
7. Työyhteisön itseluottamuksen muutos IMO-asioissa vuoden aikana	1	2	3	4	5
8. Palvelunkäyttäjien kokemuksen muutos parempaan IMO-asioissa vuoden aikana	1	2	3	4	5

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

Liite 6

SUOSTUMUSLOMAKE KEHITTÄMISHANKKEESEEN OSALLISTUJALLE

Suostumus Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta tukevissa palveluissa -kehittämishankkeeseen ja teemahaastatteluun

Minua on pyydetty osallistumaan kehittämishankkeeseen. Kehittämishankkeessa minulta kysytään asioita, jotka liittyvät itsemääräämisoikeuteen. Kehittämishankkeen avulla Rinnekoti-Säätiö kehittää Työllistymistä ja osallisuutta tukevia palveluita paremmiksi.

Kehittämishankkeeseen kuuluvassa tutkimuksessa keskustelen Nina Korventaivaleen kanssa itsemääräämisoikeudesta. Keskustelu äänitetään ja osa keskustelusta kirjoitetaan tutkimukseen. Tutkimus julkaistaan Nina Korventaivaleen ylemmän sosionomi-tutkinnon opinnäytetyössä, jonka nimi on Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinnekoti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta tukevissa palveluissa. Minun ei tarvitse vastata kysymyksiin jos en halua.

Olen saanut riittävästi tietoa kehittämishankkeesta ja tutkimuksesta. Minulla on ollut riittävästi aikaa harkita osallistumistani kehittämishankkeeseen ja tutkimukseen.

Ymmärrän, että tietojani käsitellään luottamuksellisina. Ymmärrän, että tiedoista kukaan ei voi tunnistaa minun henkilöllisyyttäni (henkilöllisyys tarkoittaa sitä, kuka minä olen).

Voin itse päättää osallistunko tähän kehittämishankkeeseen. Tiedän, että voin peruuttaa osallistumiseni.

Vahvistan allekirjoituksellani, että osallistun kehittämishankkeeseen ja tutkimukseen

Päivämäärä ja paikka: _____

Allekirjoitus: _____

Nimenselvennys: _____

Syntymäaika: _____

Osoite: _____

Suostumus vastaanotettu

Päivämäärä ja paikka: _____

Tutkimuksen tekijän allekirjoitus: _____

Nimenselvennys: _____

Nina Korventaival, palvelupäällikkö

p. 044 738 7027

nina.korventaival@rinnekoti.fi

Tämä suostumus on allekirjoitettu kahtena kappaleena, joista toinen jää tutkimukseen osallistuvalla henkilöllä ja toinen Rinnekoti-Säätiölle.

”Tämä tarkoittaa itsemääräämisoikeutta”, Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen Rinneko-
ti-Säätiön Työllistymistä ja osallisuutta edistävissä palveluissa

